

İslam Hukukunda Aile İçi Şiddete Maruz Kalan Kadının Boşanma Hakkı

The Right of a Woman Subjected to Domestic Violence to Divorce in Islamic Law

Gökhan Uysal

İslam Hukukunda Aile İçi Şiddete Maruz Kalan Kadının Boşanma Hakkı

*The Right of a Woman Subjected to Domestic Violence to Divorce in
Islamic Law*

Gökhan UYSAL

Yayımcı: OKU OKUT YAYINLARI

Adres: Şenyuva Mah. Seyhan Cad. 11-c/17, 06300, Ankara, Türkiye

Web: <https://yayin.okuokut.org>

E-Posta: yayin@okuokut.org

Sertifika No.: 49846

ISNI: <https://isni.org/isni/0000000506276072>

ROR ID: <https://ror.org/03zs8ga83>

Yayın No.: 49

Dizi: İslam Hukuku Araştırmaları

Dizi No.: 2

Kitap Adı: *İslam Hukukunda Aile İçi Şiddete Maruz Kalan Kadının Boşanma Hakkı*

eISBN (E-Kitap): 978-625-90059-0-4

DOI: <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.85>

Yazar: Gökhan Uysal | **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4831-8512>

Kurumu: Balıkesir Üniversitesi | **ROR ID:** <https://ror.org/02tv7db43>

Hedef Kitle: Akademik/Bilimsel

Konu Kategorileri

BIC: LNMB Aile Hukuku: Evlilik ve Boşanma

BISAC: Islamic LAW038020 Hukuk / Aile Hukuku / Boşanma

Dewey (DDC): 346.016 Evlilik ve Boşanma Hukuku

LC Classification: HQ811-960.7 Boşanma

THEMA: 5HKW Ayrılık / Boşanma

WoS Category: Sanat ve Beşeri Bilimler / Din; Sosyal Bilimler / Kadın Çalışmaları

WoS CT Meso: 256 Religion

WoS CT Micro: 6.256.2325 Religious Studies

Scopus Subject Area (ASJC): 1212 Dinî Araştırmalar; 3308 Hukuk

Kitap Türü: Monografi

Yayın Tarihi: 05 Mart 2026

Yayın Yeri: Ankara, Türkiye

Yayımlandığı Ortam: E-Kitap ePDF (E107)

URL: <https://yayin.okuokut.org/catalog/book/85>

Yayın Dili: Türkçe

Ebat: 160 x 240 mm

Baskı Sayısı: 1

Sayfa Sayısı: xii + 99

Fiyatlandırma: Ücretsiz

Sorumluluk Reddi: Görüşler yazarın sorumluluğundadır.

Telif Hakkı © 2025 Oku Okut Yayınları. Bazı hakları saklıdır.

Açık Erişim: CC BY-NC 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik kurul onayı gerektiren bir işlem bulunmamaktadır.

Atıf: Uysal, Gökhan. *İslam Hukukunda Aile İçi Şiddete Maruz Kalan Kadının Boşanma Hakkı*. Ankara: Oku Okut Yayınları, 2026. <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.85>

Publisher (Imprint): OKU OKUT PRESS

Address: Senyuva Mah. Seyhan Cad. 11-c/17, 06300, Ankara, Türkiye

Web: <https://yayin.okuokut.org>

E-mail: yayin@okuokut.org

Certificate Number: 49846

ISNI: <https://isni.org/isni/0000000506276072>

ROR ID: <https://ror.org/03zs8ga83>

Publication Number: 49

Series: Studies in Islamic Law

Series Number: 2

Book Title: *The Right of a Woman Subjected to Domestic Violence to Divorce in Islamic Law*

eISBN (eBook): 978-625-90059-0-4

DOI: <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.85>

Author: Gökhan Uysal | **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4831-8512>

Affiliation: Balıkesir University | **ROR ID:** <https://ror.org/02tv7db43>

Audience: Professional/Scholarly

Subject Categories

BIC: LNMB Family Law: Marriage & Divorce

BISAC: Islamic LAW038020 Law / Family Law / Divorce

Dewey (DDC): 346.016 Marriage & Divorce Law

LC Classification: HQ811-960.7 Divorce

THEMA: 5HKW Separation / Divorce

WoS Category: Arts & Humanities | Religion; Social Sciences | Women's Studies

WoS CT Meso: 256 Religion

WoS CT Micro: 6.256.2325 Religious Studies

Scopus Subject Area (ASJC): 1212 Religious Studies; 3308 Law

Book Type: Monograph

Publication Date: 5 March 2026

Place of Publication: Ankara, Türkiye

Document Type: eBook ePDF (E107)

URL: <https://yayin.okuokut.org/catalog/book/85>

Language of Content: Turkish

Dimensions: 160 x 240 mm

Edition Number: 1

Number of Pages: xii + 99

Price: Free of Charge

Disclaimer: The views expressed in this book are those of the author(s).

Conflict of Interest: The author(s) declare no conflict of interest.

Ethics Statement: This study does not require ethical approval.

Copyright © 2025 Oku Okut Yayınları. Some rights reserved.

E-Pub Licence: CC BY-NC 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>

Citation: Uysal, Gökhan. *İslam Hukukunda Aile İçi Şiddete Maruz Kalan Kadının Boşanma Hakkı [The Right of a Woman Subjected to Domestic Violence to Divorce in Islamic Law]*. Ankara: Oku Okut Yayınları, 2026. <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.85>

Özet

İslam Hukuku Açısından Aile İçi Şiddete Maruz Kalan Kadının Boşanmayı Talep Etme Hakkı

Bu çalışma, İslam dini, toplumsal yapının temel taşı olan aile kurumunu kutsal kabul ederek evliliği teşvik etmiş; buna karşılık boşanmayı (talâk) hoş karşılamamakla birlikte, evlilik birliğinin sürdürülemez hale geldiği durumlarda bir 'zaruret kapısı' ve çözüm yolu olarak kabul etmiştir. İslam hukukunda boşama yetkisinin aslen erkeğe tanınmış olması, kadının bu süreçte hak arama hürriyetinden yoksun olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim kadın, kendisine zina isnadında bulunan eşinden *li'ân* (lanetleşme) yoluyla ayrılabilceği gibi, geçimsizlik durumunda belirli bir bedel karşılığında (*muhâlea*) evliliği sona erdirmeye imkânına da sahiptir. Ancak bu çalışmanın asıl odak noktasını, bu klasik yöntemlerin ötesinde, kadının fena muamele ve şiddete maruz kalması durumunda mahkemeye (kazâi merciye) başvurarak boşanma talep etmesinin meşru bir 'hak' olup olmadığı teşkil etmektedir.

Çalışmamız, bu hayati meseleyi dört ana sütun üzerine inşa edilen sistematik bir tasnifle ele almaktadır: Fiziksel fena muamele, manevi/psikolojik şiddet, ekonomik ihmal (nafaka ve temel ihtiyaçların karşılanmaması) ve cinsel onuru zedeleyen zorlamalar. Temel araştırma sorumuz; fiziksel darba maruz kalan, sürekli sözlü saldırılarla rencide edilen, insanlık onuru sistematik olarak zedelenen veya gayrimeşru ilişkilere zorlanan bir kadının yargı önündeki hukuki durumunu netleştirmektir.

Eserin telif edilmesindeki en kritik motivasyon, İslam'ın 'yumuşak karnı' olarak görülen bu mesele üzerinden dine saldıran ve özellikle gençlerin zihnini bulandırmak isteyen sosyal medya odaklı manipülatif algı operasyonlarına ilmi bir reddiye sunmaktır. Günümüzde İslam'ın kadına yönelik şiddeti onayladığına ve kadını erkeğin tahakkümü altında 'ikinci sınıf bir vatandaş' veya 'köle' olarak konumlandığına dair oluşturulan asılsız iddialar, Selef-i Salîhin'in büyük gayretlerle bizlere ulaştırdığı fıkıh literatürü ışığında çürütülmektedir. Klasik eserlerde farklı başlıklar altında dağınık halde bulunan şiddet türleri ve bunlara bağlı hukukî haklar, bu çalışmada ilk kez derli toplu ve sistematik bir bütünlük içerisinde bir araya getirilmiştir.

Özellikle Nisa Suresi 34. ayetinin doğru tefsirini ve uygulama fıkhnı müdafaa eden bu eser, İslam hukukunun kadını canı ve onuru mukaddes bir 'asli suje' olarak gördüğünü kanıtlamaktadır. Kadının maruz kaldığı şiddeti bir 'kazâi boşanma' gerekçesi kabul eden fikhî içtihatlar, İslam'ın adalet vizyonunun ve kadına verdiği değerin en somut tezahürüdür. Sonuç olarak bu çalışma, zulmün ve şiddetin bulunduğu bir zeminde evlilik birliğinin sürdürülmesinin şer'an bir zorunluluk olmadığını kat'î delillerle ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Kadın Hakları, Aile İçi Şiddet, Kadın Mağduriyeti, Boşanma, Kadının Boşanma Hakkı

Konu Kategorileri

BIC: LNMB Aile Hukuku: Evlilik ve Boşanma

BISAC: Islamic LAW038020 Hukuk / Aile Hukuku / Boşanma

Dewey (DDC): 346.016 Evlilik ve Boşanma Hukuku

LC Classification: HQ811-960.7 Boşanma

THEMA: 5HKW Ayrılık / Boşanma

WoS Category: Sanat ve Beşeri Bilimler / Din; Sosyal Bilimler / Kadın Çalışmaları

WoS CT Meso: 256 Din

WoS CT Micro: 6.256.2325 Dinî Araştırmalar

Scopus Subject Area (ASJC): 1212 Dinî Araştırmalar; 3308 Hukuk

Abstract

The Right of a Woman Subjected to Domestic Violence to Seek Divorce in Islamic Law

The institution of family is highly encouraged in Islam as the cornerstone of social structure, while divorce (talāq) is viewed as a necessary legal remedy only when a marriage becomes unsustainable. Although the primary authority for divorce is traditionally granted to the husband, Islamic law provides women with significant legal avenues for redress, such as li'ān (mutual imprecation) and muhālea (divorce by compensation). This study investigates a more critical dimension: whether a woman's recourse to the court (qadā') to demand a divorce due to maltreatment and domestic violence constitutes a legitimate legal right. Our research addresses this issue through a systematic four-pillar classification: physical maltreatment, psychological abuse, economic neglect, and sexual violations that infringe upon human dignity. The central inquiry focuses on the legal standing of a woman subjected to physical assault, verbal degradation, or systemic dehumanization when she seeks a judicial divorce (tafriq).

A key motivation for this work is to provide a scholarly rebuttal (raddiyyah) to contemporary, social media-driven disinformation that targets Islam's perceived 'vulnerable spots.' Baseless claims suggesting that Islam approves of domestic violence or treats women as 'second-class citizens' or 'slaves' are refuted here through the vast jurisprudential heritage of the Salaf al-Salihīn. This study marks the first time that various forms of violence and their corresponding legal rights -scattered across classical texts- have been compiled into a cohesive, systematic framework.

By defending the correct interpretation of Surah al-Nisv, Verse 34, this research demonstrates that Islamic law regards women as primary legal subjects whose life and dignity are sacred. Jurisprudential rulings that recognize violence as a valid ground for judicial divorce are the most concrete manifestations of Islam's vision of justice. Ultimately, this study proves with conclusive evidence that maintaining a marital union in an environment of oppression and violence is not a religious obligation, as Islam prioritizes the protection of human life and dignity above all.

Keywords: Islamic Law, Women's Rights, Domestic Violence, Female Victimization, Divorce, Women's Rights to Divorce

Subject Categories

BIC: LNMB Family Law: Marriage & Divorce

BISAC: Islamic LAW038020 Law / Family Law / Divorce

Dewey (DDC): 346.016 Marriage & Divorce Law

LC Classification: HQ811-960.7 Divorce

THEMA: 5HKW Separation / Divorce

WoS Category: Religion

WoS CT Meso: 256 Religion

WoS CT Micro: 6.256.2325 Religious Studies

Scopus Subject Area (ASJC): 1212 Religious Studies; 3308 Law

Yazar Hakkında

Gökhan Uysal, 1993 yılında Balıkesir’de doğdu. Sındırgı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’nden 2011 yılında mezun oldu. 2015 yılında Sındırgı Meslek Yüksekokulu’nda memur olarak göreve başladı. 2019 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İlahiyat Önlisans Programı’nı, 2020 yılında ise Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Tamamlama Programı’nı tamamladı. 2023 yılında Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Anabilim Dalı’nda hazırladığı “İslam Hukuku Açısından Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik Nedeniyle Kazâî Boşanma” başlıklı tezini savunarak mezun oldu.

Yazar: Gökhan Uysal
ORCID: 0000-0003-4831-8512
Kurum: Balıkesir Üniversitesi
ROR ID: <https://ror.org/02tv7db43>
E-posta: gokhanuysal@balikesir.edu.tr

About the Author

Gökhan Uysal was born in Balıkesir in 1993. He graduated from Sındırgı Vocational and Technical Anatolian High School in 2011. In 2015, he began working as a civil servant at Sındırgı Vocational School. He completed the Associate Degree Program in Theology at Anadolu University Open Education Faculty in 2019, and the Theology Undergraduate Completion Program at Atatürk University Faculty of Theology in 2020. In 2023, he graduated from the Department of Islamic Law at the Institute of Social Sciences, Balıkesir University, after defending his master’s thesis entitled “Judicial Divorce on the Grounds of Abuse and Severe Discord in Islamic Law”.

Author: Gökhan Uysal
ORCID: 0000-0003-4831-8512
Affiliation: Balıkesir University
ROR ID: <https://ror.org/02tv7db43>
E-posta: gokhanuysal@balikesir.edu.tr

Önsöz

Kadına yönelik aile içi şiddetin her geçen gün arttığı günümüz toplumlarında açıkça görülen bir gerçektir. Bu olumsuz tablonun ortaya çıkmasına sebep olan birçok etken bulunmaktadır. Kadının ve erkeğin evlilik hayatına dair yükümlülüklerini yerine getirmeme noktasındaki dirençleri, aile içerisinde çatışma ortamı meydana getirmekte ve tarafları şiddete açık hale getirebilmektedir. Bu çalışmayı gerçekleştirme sürecinde kadına yönelik aile içi şiddeti tetikleyen nedenlerin büyük bir kısmını tespit etme fırsatı buldum. Kadın ve erkeğin ayrı ayrı yaptığı hatalar bulunsa da genel itibariyle şiddetin kaynağının çoğu kez erkekten kaynaklandığı gözlemlenmektedir. Nitekim kocaların eşlerine fiziksel şiddet uygulamaları, temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmeleri, madde bağımlılığı gibi sorunlarla aile düzenini bozucu davranışlarda bulunmaları, gayri meşru ilişkiler yaşamaları veya eşlerini dinen ve ahlaken kabul edilmesi mümkün olmayan fiillere zorlamaları, evlilik hukukuyla bağdaşmayan ciddi ihlaller olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde ve dünyada artan aile içi şiddet vakaları, kadının yaşadığı mağduriyeti görünür kılmakta ve toplumun vicdanını derinden yaralamaktadır. Bu noktada akıllara şu soru gelmektedir: *Kocası tarafından şiddete maruz bırakılan kadının hakları konusunda İslam hukuku ne tür hükümler ortaya koymaktadır?* Bu çalışmada aşağıdaki temel sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

1. Kadın hangi durumlarda yargıya başvurarak boşanma talep edebilir?
2. “Fena muamele ve şiddetli geçimsizlik” boşanma gerekçeleri arasında yer almakta mıdır, hangi durumlar fena muamele olarak kabul edilmektedir?
3. Fiziksel fena muamelenin hangi düzeye ulaşması boşanma için yeterli gerekçe oluşturur?
4. Manevî fena muamele hangi davranışları kapsar ve bu gerekçelerden hangileri boşanma talebine dayanak olabilir?
5. Ekonomik fena muamele karşısında kadının boşanma talep hakkı var mıdır?
6. Cinsel fena muamele nedeniyle insanlık onuru zedelenen kadının yargı yoluyla boşanma talep edebileceği durumlar nelerdir?

İslam hukuku aile içi şiddeti kesin olarak reddetmekte ve bu konuda Hz. Muhammed’in aile hayatına dair gösterdiği hassasiyeti örnek alınmasını tavsiye etmektedir. Her ailede zaman zaman yaşanması muhtemel küçük veya büyük tartışmalar, Allah Resulü’nün hanesinde de görülmüş; ancak kendisi hiçbir durumda eşlerine karşı kaba veya kırıcı olmamış, aksine sabırlı, merhametli ve şefkatli davranmayı ilke edinmiştir. Kadın haklarının neredeyse konuşulmadığı bir dönemde kız çocuklarının diri diri gömülmesine karşı ilk itirazı yükselten kişi yine Hz. Muhammed olmuş; kadınların rızası dışında evlendirilemeyeceğini belirtmiş ve mirastan pay sahibi olmaları gerektiğini ilan etmiştir. Evlilik esnasında kadının mehir hakkını garanti altına alması da O’nun uygulamalarıyla şekillenmiştir. Ayrıca Kur’ân’da “Onlarla iyi geçinin...” buyruğu, aile içi huzurun sağlanmasını temel ilke haline getirmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen bir kadının

yaşadığı zulümden çıkmak için yargı yoluna başvurması ve boşanma talebinde bulunması İslam hukuku açısından mümkündür ve meşru kabul edilmektedir.

Bu çalışmada aile hayatının önemi vurgulanmış; fakat yaşanabilecek bazı sorunlar nedeniyle boşanmanın bir çıkış yolu olabileceği ifade edilmiş; kadının boşanma hakkının varlığı ve bunu hangi yollarla kullanabileceği ele alınmıştır. Bu bağlamda, kadının boşanma hakkı çerçevesinde “fena muamele ve şiddetli geçimsizlik nedeniyle kazâî boşanma” konusu özellikle incelenmiştir. Klasik fıkıh kaynaklarında, özellikle “Kitâbü’t-Talâk” bölümlerinde fena muamele ve şiddetli geçimsizliğin yargı kararı ile boşanmaya imkân verdiği açıkça belirtilmiştir. Bununla birlikte bu konuyu özel olarak ele alan müstakil çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Günümüzde artan şiddet olayları ise böyle bir çalışmayı zorunlu hale getirmiştir. Çalışma sürecinde öncelikle konuya dair ayetler, hadisler ve klasik fıkıh kaynakları incelenmiş; ardından günümüzde aile içi şiddetin ne tür şekillerde ortaya çıktığını belirlemek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan temin edilen sorular analiz edilmiştir. Bu sorular sınıflandırılarak ülkemizdeki aile içi şiddetin çeşitleri tespit edilmiş ve bu değerlendirme çalışmanın “Sonuç ve Öneriler” bölümünde yer almıştır. Bu inceleme neticesinde, İslam hukukunda kadının boşanma talebi için öne sürebileceği gerekçelerin “hastalık ve kusur, bulug muhayyerliği, fena muamele ve şiddetli geçimsizlik” başlıkları altında toplandığı görülmüştür. Fena muamele ve şiddetli geçimsizlik ise dört ana alt başlıkta ele alınmıştır: Fiziksel, manevî, ekonomik ve cinsel fena muamele. Bu çalışmayı önemli kılan yön, günümüzde giderek artan kadına yönelik şiddeti sebepleriyle birlikte ele alması ve fena muameleye maruz kalan kadının yargı yoluyla boşanma talep edebilmesinin İslam hukuku açısından mümkün olduğunu ortaya koymasıdır.

2023 yılında Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda tamamladığım “İslam Hukuku Açısından Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik Nedeniyle Kazâî Boşanma” başlıklı yüksek lisans tez çalışmamdan geliştirdiğim bu eserde, temel çerçeve korunmuş; bazı kısımlar genişletilmiş, düzenlenmiş ve ek değerlendirmeler eklenmiştir.

Bu tez çalışmamın başlığından son sayfasına kadar, samimi ve yapıcı eleştirileriyle bana yol göstermekten hiç vazgeçmeyen danışmanım Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN’a teşekkür borçlu olduğumu özellikle ifade etmek isterim. Ayrıca gerek ders döneminde gerekse tez sürecinde manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Doç. Dr. Yılmaz FİDAN’a da şükranlarımı sunarım. Son olarak, tez çalışmamı kitaplaştırma sürecinde beni sürekli motive eden ve desteğini hep hissettiren kıymetli eşim Ayşegül Hanımefendi’ye teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Gayret bizden, muvaffak kılmak ise ikram sahibi Rabbimizdendir.

Gökhan UYSAL

Preface

Domestic violence against women is an increasingly visible reality in contemporary societies. Numerous factors contribute to the emergence of this troubling situation. The unwillingness of both spouses to fulfill their marital responsibilities often creates a climate of conflict within the home, rendering both parties more susceptible to acts of violence.

During the preparation of this study, I was able to identify many of the underlying reasons that trigger domestic violence against women. Although mistakes may be made by both men and women individually, it is generally observed that the source of violence most frequently originates from the husband. Physical assault, violation of fundamental rights and freedoms, substance abuse, disruptive behaviors that undermine family stability, engaging in unlawful relationships, or coercing one's wife into acts that are religiously and morally unacceptable all represent severe violations incompatible with the principles of Islamic marital law.

The increasing number of domestic violence cases in both our country and around the world draws attention to the hardship endured by women and deeply wounds the collective conscience. At this point, a crucial question arises: *What rulings does Islamic law establish regarding the rights of a woman who is subjected to violence by her husband?*

In this study, the following essential questions are examined:

1. Under what circumstances may a woman seek judicial intervention to request a divorce?
2. Are "abusive treatment and severe marital discord" legitimate grounds for divorce, and what specific acts constitute abusive treatment?
3. To what degree must physical abuse reach for it to justify dissolution of marriage?
4. What behaviors constitute psychological (non-physical) abuse, and which of these may serve as valid grounds for divorce?
5. Does a woman have the right to seek divorce in cases of economic abuse?
6. Under what circumstances may a woman whose dignity has been violated through sexual abuse request divorce through judicial means?

Islamic law unequivocally rejects domestic violence and emphasizes following the example of the Prophet Muḥammad's sensitivity and gentleness toward his family. Minor or major disagreements -common in every household- also occurred within the Prophet's home; yet he never responded with harshness or cruelty. Instead, he consistently maintained patience, compassion, and dignity in his conduct. At a time when women's rights were scarcely acknowledged, it was the Prophet who first objected to the burial of infant girls, prohibited forcing women into marriage without their consent, affirmed their right to inherit, and secured the wife's right to receive a *mahr* during marriage. Furthermore, the Qur'anic command, "*Live with them in kindness...*", establishes harmonious family relations as a central moral principle. Nevertheless, despite these ideals, Islamic law recognizes that a woman may legitimately seek judicial divorce to escape harm or oppression.

This study highlights the importance of family life while acknowledging that certain difficulties may lead to divorce as a necessary remedy. It examines the legitimacy of a woman's right to divorce and the legal avenues available to her. In this context, "judicial divorce on the grounds of abusive treatment and severe marital discord" is specifically addressed. Classical Islamic jurisprudential sources- particularly the sections titled *Kitāb al-Ṭalāq*- indicate that abusive treatment and serious discord may warrant judicial dissolution of marriage. Despite this, modern literature contains relatively few dedicated studies on this topic; the contemporary rise in domestic violence underscores the urgent need for such an inquiry.

In the course of this study, relevant Qur'anic verses, Prophetic traditions, and classical legal texts were first examined. Subsequently, contemporary manifestations of domestic violence were analyzed through questions submitted to the Presidency of Religious Affairs concerning "domestic violence" and "abusive treatment." These questions were classified, allowing identification of the primary forms of domestic violence present in our society. The findings are presented in the "Conclusion and Recommendations" section. As a result, the grounds upon which a woman may seek judicial divorce in Islamic law can be summarized under three main categories: "illness and defect," "option upon reaching puberty," and "abusive treatment and severe marital discord." The latter category is further divided into four subtypes: physical abuse, psychological abuse, economic abuse, and sexual abuse.

What distinguishes this study is its attempt to analyze the contemporary rise in violence against women by identifying its underlying causes and demonstrating that a woman subjected to abusive treatment has the right to request judicial divorce under Islamic law.

This work has been developed from my master's thesis titled "Judicial Divorce on the Grounds of Abusive Treatment and Severe Marital Discord in Islamic Law", completed in 2023 at Balıkesir University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences. While the essential framework has been preserved, several sections have been expanded, reorganized, and enriched with additional analyses.

I must express my profound gratitude to my advisor, Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN, whose sincere and constructive guidance supported me from the title page to the final chapter of this work. I also extend my heartfelt appreciation to Assoc. Prof. Dr. Yılmaz FİDAN, who offered constant moral support both during the coursework period and throughout the thesis process. Finally, I owe special thanks to my esteemed wife, Mrs. Ayşegül, whose encouragement and unwavering support greatly motivated me during the transformation of this thesis into a book.

The effort is ours; success, however, is a grace bestowed by our Generous Lord.

Gokhan UYSAL

İçindekiler / Contents

Özet	iv
Abstract	v
Yazar Hakkında	vi
About the Author	vi
Önsöz	vii
Preface	ix
Giriş	1
Introduction	2
Bölüm Chapter 1	
Aile Kurumunun Oluşumu ve Boşanma	3
The Formation of the Family Institution and Divorce	3
Bölüm Özeti	3
Chapter Abstract	4
1. Nişan	5
2. Nikâh	7
3. Talâk	14
3.1. Nikâhı İptal Edip Etmeme Bakımından Talâk	16
3.1.1. Ric'î Talâk	17
3.1.2. Bâin Talâk	18
3.2. Sünnî ve Bid'î Talâk: İslam Hukukunda Uygunluk Perspektifi	19
3.2.1. Sünnî Talâk	19
3.2.2. Bid'î Talâk	19
3.3. Muhâlea (Anlaşmalı Boşanma)	21
3.4. Tefvîzî Talâk: Erkeğin Kadına Boşanma Yetkisi Vermesi	23
Bölüm Chapter 2	
Yargı Kararıyla Boşanma (Tefrîk)	25
Divorce by Judicial Decree (Tafriq)	25
Bölüm Özeti	25
Chapter Abstract	25
1. Yargı Kararıyla Boşanma (Tefrîk)	27
1.1. Hastalık ve Kusur	28
1.2. Bulûğ Muhayyerliği	29
1.3. Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik Sebebiyle Kadının Boşanma Hakkı	31

2. Evlilik Birliğinde Fena Muamele ve Fiziksel Şiddet Olgusu-----	37
2.1. Fiziksel Müdahaleye İzin Veren Tefsir ve Fıkıh Yorumları -----	40
2.2. Darb Lafzına Fiziksel Şiddet Manası Vermeyen Âlimler-----	42
2.3. Fiziksel Şiddet ve Boşanma Hakkı: Malikî Mezhebi Perspektifi -----	44
3. Manevî Fena Muamele ve Geçimsizlik Durumları -----	45
3.1. Haysiyetsiz Hayat Sürme ve Boşanma Hakkı-----	46
3.2. İrtidâd -----	47
3.3. Liân: Namus İftirası ve Karşılıklı Lanetleşmenin Manevî Fena Muamele Kapsamında Boşanma Gerekçesi Olması -----	49
3.4. Zihâr -----	52
4. Ekonomik Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik -----	55
4.1. Mehirsiz Akdin Hükmü ve Mehir Borcunun İhlâlinin Hukukî Sonuçları--	56
4.2. Nafaka Temininde Acziyet-----	58
5. Cinsel Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik -----	61
5.1. Gâiblik ve Mefkûdluk -----	63
5.2. İla-----	67
5.3. Gayrimeşru Cinsel İlişki (Ters ilişki) -----	69
Bölüm Chapter 3	
Talâkın Neticeleri -----	77
<i>Consequences of Divorce</i> -----	77
Bölüm Özeti-----	77
<i>Chapter Abstract</i> -----	78
1. İddet-----	79
2. Nafaka-----	80
3. Kadının Kocasına Mirasçı Olması -----	82
4. Hadâne-----	83
5. Mehrin Geri İade Edilmesi -----	84
Sonuç-----	87
<i>Conclusion</i> -----	87
Kaynakça -----	89
References -----	94

Giriş

Eski toplumlarda kadına yönelik ağır derecede tahkir uygulandığı ve bu anlayışın, Allah Resulü'nün vahye muhatap olduğu döneme kadar varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Kadını bir meta gibi gören, kız çocuklarını diri diri toprağa gömen zihniyeti ortadan kaldıran ve kadına hak ettiği değeri yeniden kazandıran ise İslam dini olmuştur. Kadına mirastan pay tanınması, nafaka yükümlülüğünün kadına değil erkeğe verilmesi, evlilik sırasında karşılıklı rıza ile belirlenen mehir hakkının kadına ait olması bu değerlerin açık göstergelerindendir. Ayrılık durumunda ise iddet süresince kadının masraflarını karşılamasının erkeğin sorumluluğunda olduğu kabul edilmiştir. İslam dini kadına karşı güzel muameleyi emretmiş, her türlü zulmü yasaklamıştır. Haksız sebeplerle boşanma talebinde bulunması kadın açısından uygun görülmemekle birlikte, belirli olumsuzlukların ortaya çıkması hâlinde kadının boşanmayı talep etmesi makul karşılanmıştır. Toplumun temelini oluşturan aile kurumu, İslam hukuku açısından büyük bir önem taşımakta ve güçlü biçimde teşvik edilmektedir. Allah Resulü'nün eşlerine karşı son derece nezaketli davranması ve kadınlara kaba davranışları uyarması bu yaklaşımı pekiştirmektedir. Nitekim O'nun, "İman bakımından en kâmil olanlarınız, ahlâk bakımından en güzel olanlarınızdır. Sizin en hayırlılarınız ise kadınlarınıza karşı iyi davranışlarınızdır." buyruğu bunu açıkça ifade etmektedir. Sağlıklı bir toplum yapısının inşası; örf, âdet ve dinî duyarlılıkları kuşatan tüm toplumsal dinamiklerin korunmasına, bunun ise neslin muhafazasına bağlı olduğu açıktır. Neslin korunamaması ve gayri meşru ilişkilere yönelik sadece toplumsal yapıyı zayıflatmakla kalmaz; aynı zamanda çeşitli hastalıklara ve sosyokültürel çözümlere de zemin hazırlar. İnsan, yeme-içme ve çoğalma gibi maddî ihtiyaçlarının yanı sıra bilgi birikimini sonraki kuşaklara aktarma, hayatın zorluklarıyla mücadelede dayanacağı bir aile ortamına sahip olma gibi manevî ihtiyaçlara da sahiptir. Bu sebeple İslam hukuku hem maddî hem de manevî ihtiyaçların meşru çerçevede karşılanmasını mümkün kılan aile kurumuna büyük önem atfetmiş; İslam hukuk literatüründe muamelât başlığı altında aileye dair konuların ayrıntılı biçimde ele alındığı görülmüştür.

Introduction

It is known that in ancient societies women were subjected to severe forms of degradation, and that this situation continued until the period in which the Messenger of Allah received divine revelation. Islam transformed the mentality that regarded women as property to be bought and sold, saved infant girls who were buried alive, and restored to women the value and dignity they deserved. In addition to granting women rights in inheritance, Islam did not impose on them the obligation of providing financial maintenance; instead, this responsibility was assigned to men. Furthermore, the fact that a woman acquires a *mahr*-the amount of which is determined by mutual agreement at the time of marriage-also demonstrates the value Islam attributes to women. In the event of separation, it has been accepted that during the waiting period (*'idda*), the woman's expenses must again be covered by the husband. Benevolent treatment toward women is commanded, while any form of oppression is strictly prohibited. Although an unjustified request for divorce is not encouraged on the part of the woman, understanding is shown when certain adverse circumstances arise that may justify her desire to separate. The family, which forms the foundation of society, has been given great significance and encouragement within Islamic law. The Messenger of Allah was exceedingly gentle toward his wives and warned those who treated their spouses harshly. His statement, "The most perfect of you in faith are those who possess the best character. And the best of you are those who are best in their treatment of their wives," clearly reflects this approach. The establishment of a healthy social structure, as well as the preservation of the cultural, customary, and religious dynamics that shape society, is possible only through the protection of lineage. Failure to safeguard lineage and the tendency to engage in illegitimate relationships not only lead to the corruption of future generations but also pose risks for various diseases. Moreover, human beings possess a material dimension -they need to eat, drink, reproduce, and transmit their knowledge and experience to future generations. They also possess a spiritual dimension and may seek the emotional strength and support that family members can provide in the face of life's challenges. For this reason, Islamic law places great importance on the family as the institution through which both material and spiritual needs can be fulfilled within legitimate boundaries. Consequently, the literature of Islamic law treats family matters in great detail within the broader context of civil transactions (*mu'āmalāt*).

Bölüm / Chapter 1

Aile Kurumunun Oluşumu ve Boşanma

The Formation of the Family Institution and Divorce

Bölüm Özeti

Bu bölüm, İslam hukukunda aile kurumunun oluşum sürecini nişan, nikâh ve talâk aşamaları üzerinden incelemektedir. Nişan, tarafların evlenme iradesini özgürce beyan ettiği ve üçüncü kişilerce müdahaleye karşı korunduğu bir ön aşama olarak ele alınmıştır. Hz. Peygamber dönemi rivayetleri, nişanın tarafların iradelerini güvence altına alan bir uygulama olduğunu ve başkasının talip olduğu kadına talepte bulunmanın sınırlamalara tabi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, nişan sürecinde tarafların birbirlerini tanımlarının evliliğin sağlıklı bir şekilde kurulmasına katkı sağladığı vurgulanmıştır.

Nikâh, tarafların karşılıklı rızasıyla kurulan, aile ve toplumun düzenini korumayı amaçlayan bağlayıcı bir sözleşme olarak tanımlanmıştır. Kur'an ve hadislerde evliliğin önemi, eş seçiminde dinî ve ahlâkî uyumun esas alınması ve aile büyüklerinin rehberliğinin dikkate alınması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Nikâhın sahih şekilde gerçekleşmesi, evliliğin kalıcı, güvene dayalı ve toplumun temel yapı taşlarını güçlendiren bir kurum olarak tesis edilmesi açısından kritik görülmektedir.

Talâk ise evlilik bağını sona erdiren ve belirli şartlara tabi olan hukuki bir işlem olarak ele alınmıştır. İslam hukukunda boşama, aile içi huzurun korunması ve tarafların zulme maruz kalmaması amacıyla meşru bir hak olarak kabul edilmekle birlikte, gereksiz ve keyfi boşamalardan kaçınılması öğütlenmiştir. Talâkın geçerliliği, irade, akıl ve olgunluk şartlarına bağlıdır; ayrıca kadınların da belirli şartlarda boşama talebinde bulunabilmesi mümkündür. Bu yönüyle İslam hukuku hem aile birliğini korumaya hem de tarafların haklarını güvence altına almaya özen göstermektedir.

Chapter Abstract

This chapter examines the formation of the family institution in Islamic law through the stages of engagement (nisān), marriage (nikāh), and divorce (talāq). Engagement is presented as a preliminary stage in which the parties freely express their intention to marry and are protected from external interference. Narrations from the Prophet Muhammad's era indicate that engagement safeguards the parties' free will and that making a proposal to a woman already sought by another is subject to certain limitations. Furthermore, the engagement period allows the prospective spouses to become acquainted, contributing to the establishment of a healthy and stable marriage.

Marriage (nikāh) is defined as a binding contract established through the mutual consent of the parties, aimed at preserving the family and social order. The Qur'an and Hadith emphasize the importance of marriage, the necessity of selecting spouses based on religious and moral compatibility, and the role of parental guidance. The proper formation of a marriage contract is essential for ensuring the permanence, trust, and stability of the family, which serves as a foundational unit of society.

Divorce (talāq) is a legal act terminating the marital bond under specific conditions. In Islamic law, divorce is recognized as a legitimate right to protect familial harmony and prevent harm to the spouses. However, arbitrary or unjustified divorces are discouraged. The validity of talāq depends on the parties' consent, sound mind, and maturity, while women may also exercise the right to seek divorce under certain circumstances. Thus, Islamic law carefully balances the protection of the family unit with the rights and welfare of the individuals involved, emphasizing both moral responsibility and legal safeguards.

1. Nişan

Aile kurumunun oluşumundaki ilk adım, tarafların ve ailelerin bir araya gelerek tanışmaları ve evlenecek bireylerin bu doğrultuda karar vermeleriyle gerçekleşir. Her iki tarafın da evlilik niyetlerini hür iradeleriyle beyan etmeleri esastır. Bu bağlamda, tarafların evlenme iradesini ortaya koymalarını ve üçüncü bir kişinin bu iradeyi etkilemeye yönelik girişimlerde bulunmasını engelleyen aşama **nişan** olarak adlandırılmaktadır.¹ Allah Resûlü döneminde sahâbîlerin nişanlandıklarına dair bilgiler, çeşitli hadis rivayetlerinde yer almaktadır.²

Bir kimsenin, başkası tarafından talep edilmiş bir kadına yeniden talip olması, Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır.³ Nişanlı (başkası tarafından istenmiş) bir kadına talip olmanın sakıncalı olduğu Allah Resulü'nün “*kardeşinizin evlilik teklifi üzerine teklif yapmayın*”⁴ hadisiyle sabittir. Âlimler, bir kimsenin başkasının yaptığı evlilik teklifinin üzerine teklifte bulunması hâlinde bu teklifin fâsid (geçersiz/hükümsüz) sayılıp sayılmayacağı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Fâsid sayılması gerektiği görüşünü savunanlar arasında Ebû Dâvud yer almaktadır. Buna karşılık Şâfiî ve Ebû Hanîfe, böyle bir teklifin fâsid olmayacağı kanaatindedir. İbn Kâsım'ın benimsediği görüşe göre ise, iyi huylu ve dindar bir kimsenin yaptığı teklife, aynı niteliklere sahip başka bir kimsenin yeniden teklifte bulunması yasaktır. Bununla birlikte, ilk teklifi yapan kişinin uygun niteliklere sahip olmaması ve ikinci kişinin evliliğe daha elverişli görülmesi durumunda, ikinci kişinin teklifte bulunması caiz kabul edilmiştir.⁵ Hz. Peygamber, bir kadın hakkında evlilik teklifi yapılmış olması durumunda, başka bir kimsenin de teklifte bulunmasını genel olarak uygun görmemiş; ancak ikinci teklifte bulunan kişinin daha hayırlı, daha uygun veya daha elverişli olması hâlinde buna müsaade etmiştir. Ebû Cehm ve Muâviye b. Ebî Süfyân'ın Fâtıma bint Kays'a evlilik teklifinde bulunduklarına dair rivayetler bu hususa delil olarak zikredilebilir. Rivayete göre Fâtıma bint Kays, kendisine talip olan bu iki kişi hakkında Hz. Peygamber'e danışmış ve O'ndan görüş istemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ebû Cehm'e gelince; o sopasını omuzundan eksik etmez (yani kadınlarını döver). Muâviye ise fakirdir, malı mülkü yoktur. Sen Usâme ile evlen.”⁶

Söz konusu hadisin metni şu şekildedir:

أَمَّا أَبُو جَهْمٍ فَرَجُلٌ لَا يَرْفَعُ عَصَاهُ عَنِ النِّسَاءِ، وَأَمَّا مُعَاوِيَةُ فَصُغْلُوْكَ لَا مَالَ لَهُ، وَلَكِنْ اُنْكِحِيْ أُسَامَةَ

“Ebû Cehm'e gelince; o, kadınlardan sopasını eksik etmeyen (onları çok döven) bir kimsedir. Muâviye ise malı olmayan bir fakirdir. Ancak sen Usâme ile evlen.”

¹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 458.

² Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Cemaatü mine'l ulema (Bulak/Mısır), Zekât, 15; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 7/53; Said b. Mansur b. Şu'be, *Sünen*, thk. Habiburrahman el-A'zamî (Hindistan: Dâru's-Selefiyye, 1982), 2/310.

³ İbn Mâce, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût - Adil Mürşid (Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), 3/69.

⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, Nikâh, 46.

⁵ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid* (Kahire: Dâru'l Hadîs, 2004), 3/31.

⁶ Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990), 5/42; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/31.

Hadiste Hz. Muâviye hakkında geçen صُلُوكُ (su'lûk) lafzı, temel anlamı itibarıyla “fakir” şeklinde tercüme edilebildiği gibi, sözlüklerde “dilenci, avare, serseri” gibi olumsuz çağrışımlı anlamlara da gelebilmektedir. Ancak Ehl-i Sünnet inancı gereği, bir sahâbî hakkında tahkir edici ifadeler kullanılması düşünülemeyeceğinden, rivayeti bu olumsuz anlamlarla yorumlamak doğru değildir.

Diğer taraftan lafzın “fakir” anlamında anlaşılması da bazı güçlükleri beraberinde getirmektedir. Zira Muâviye'nin babası Ebû Süfyan, Mekke'nin en varlıklı tüccarlarından biri olup, Bedir Savaşı sırasında da Mekke'de Müslümanlardan kalan malları Şam'a götüren kervanın başında yer almıştır. Bu derece zengin bir ailenin mensubu olan Muâviye'nin sözlük anlamıyla “fakir” olarak nitelendirilmesi ilk bakışta tutarlı görünmemektedir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in Muâviye için “fakir” olduğunu belirtip, Fâtıma bint Kays'a Usâme ile evlenmesini tavsiye etmesi dikkat çekicidir. Çünkü rivayetlerde Usâme'nin ekonomik olarak Muâviye'den daha mütevazı bir durumda olduğu aktarılmaktadır. Bu durum, lafzın zahirî anlamıyla değil, mecazî bir bağlamda anlaşılması gerektiğine işaret etmektedir.

Nitekim İmam Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Muslim* adlı eserinde söz konusu صَعْلُوكُ lafzının mecaz yoluyla kullanıldığını ifade etmektedir (10/98). Muâviye'nin annesi Hind'in, kocası Ebû Süfyan'ın cimriliğinden şikâyet ettiği bilinmektedir. Bu vasfın oğlu Muâviye'de de bulunmuş olması mümkündür. Bir kimse maddî imkânlarla sahip olsa bile, cimrilik nedeniyle eşini güç durumda bırakabilir.

Dolayısıyla hadiste geçen bu niteleme, Hz. Muâviye'nin şahsına yönelik bir tahkir değil; Fâtıma bint Kays'ın evlilik hayatında ekonomik açıdan sıkıntı yaşama ihtimaline dair bir uyarı mahiyetindedir. Bu yönüyle hadis, evlilikte ekonomik şiddet ihtimali bulunan kişilere aracılık etmemeyi tercih edenlere hukûkî dayanak niteliğindedir diyebiliriz.

Öte yandan, evlilik öncesinde tarafların birbirlerini tanımaya yönelik görüşmeler yapmaları ve birbirlerini görmeleri gerektiğine dair rivayetler Hz. Peygamber'den nakledilen haberlerde açık biçimde dikkat çekmektedir. Ensar'dan bir sahabînin evlenmek istediğini Hz. Peygamber'e bildirmesi üzerine Allah Resulü'nün ona hitaben, “*O kadına git ve onu gör. Çünkü onu görmen, aranızdaki muhabbetin sağlanmasına daha çok katkı sağlar*” buyurması, evlilik gerçekleştirilmeden önce tarafların birbirlerini görmelerinin daha sağlıklı bir birliktelik kurulmasına yardımcı olabileceğini göstermektedir.⁷

Taraflar arasında gerçekleşen nişanın, yalnızca evlilik sürecine yönelik ön bir adım olduğu ve başlı başına herhangi bir hukukî sonuç doğurmadığı; dolayısıyla taraflardan hiçbirinin evliliğe zorlanamayacağı kaynaklarda açıkça belirtilmiştir. Bununla birlikte, evlenilecek kişilerin bilinen ve güvenilir bir çevreden olması, geleceğe yönelik huzurun tesis edilmesine ve evlilik birliğinin devamlılığına katkı sağlayabilir.⁸

Öte yandan tanışma ve nişanlılık sürecinde şer'î sınırlara riayet edilmemesi ve ardından nişanın bozulması durumunda, özellikle günümüzde en büyük zararın çoğunlukla kadına isabet ettiği gözlemlenmektedir. Resmî nikâh olmaksızın nişanlılık döneminde dinî nikâh kısılması ve daha sonra ayrılığın meydana gelmesi hâlinde,

⁷ İbn Mâce, *Sünen*, 3/68.

⁸ Kıvrım, “XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)”, 358-62.

günümüzde kadın hiçbir hukukî hak talep edememekte hem maddî hem de manevî bakımdan fena muameleye maruz kalmaktadır.⁹

2. Nikâh

Evlilik, hemen her toplumda değer atfedilen temel bir kurum olarak kabul edilmiştir. Aynı şekilde İslam dini açısından da toplumun en kıymetli yapı taşlarından biri olarak değerlendirilmiş; bu konuda Allah Teâlâ'nın beyanları ve Hz. Peygamber'in uygulama ve tavsiyeleri ışık tutucu olmuştur. İnsanların birlikte yaşama ihtiyacı, insanlık tarihi kadar eskidir. Bir arada yaşamak, bireylerin karşılıklı olarak görev taksimi yapmalarını, ihtiyaçlarını gidermelerini, hayata dair bilgi birikimini, örf ve âdetleri yeni nesillere aktarmalarını mümkün kılan doğal bir süreçtir. Ayrıca neslin devamının meşru zeminde gerçekleşebilmesi, nikâh akdi yoluyla mümkün görülmüştür. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de evliliğin önemine dikkat çekilmiş; Hz. Peygamber'den de bu hususu teyit eden çeşitli hadisler rivayet edilmiştir. Biz de nikâhın toplum ve aile hayatındaki merkezi konumu sebebiyle bu mesele üzerinde durmayı gerekli gördük.

Toplumun temel yapı unsuru olan ailenin varlığı, sahih bir nikâh akdi ile hayat bulur. Bu yönüyle nikâh, tarafların karşılıklı rızasıyla kurulan ve belirli hukukî sonuçlar doğuran bir sözleşme olarak tanımlanmıştır.¹⁰

Nikâh, tarafların özgür iradeleriyle evlilik birliği kurmayı ve bu birlikteliğin devamını amaçladıklarını ifade eden hukukî bir akittir. Bu yönüyle, sadece bireysel bir tercih değil; aynı zamanda aile hayatının sorumluluk, sadakat ve karşılıklı haklar üzerine bina edildiği bağlayıcı bir sözleşme niteliği taşımaktadır.¹¹

Kur'ân-ı Kerîm'de, evlenmeye elverişli tüm kişilerin evlendirilmesinin teşvik edildiği vurgulanmaktadır; bu, toplumsal düzenin ve neslin korunmasının İslam hukukundaki önemini ortaya koyan temel bir ilkedir.¹²

Ayrıca Kur'ân'da evliliğin teşvik edildiğine dair ayetler bulunduğu gibi, evlenme imkânı bulamayan kimselerin ise namus ve iffetlerini muhafaza etmeleri gerektiğine yönelik açık tavsiyeler yer almaktadır. Bu çerçevede, evlilik kurumunun toplumun huzurunu ve düzenini koruma noktasında önemli bir fonksiyon icra ettiği vurgulanmakta; fakat aynı zamanda evlenmeye güç yetiremeyen kimselerin meşru olmayan ilişkilere yönelmemeleri, nefsânî arzularını kontrol etmeleri ve toplumsal yapıya zarar verebilecek davranışlardan uzak durmaları istenmektedir. Böylece hem evliliğin fazileti hem de evlenemeyenlerin ahlâkî sorumluluğu dengeli bir şekilde ortaya konmuş olmaktadır.¹³

İbn Kesîr, ilgili ayetin tefsirinde evliliğin kolaylaştırılması gerektiğini vurgulamakta ve bekârların evlendirilmesi için toplumun tüm kesimlerinin çaba göstermesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre, evlilik hem bireysel hem de toplumsal açıdan koruyucu bir

⁹ Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, 13-35.

¹⁰ Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Salih Şâban (Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 5/3; Kıvrım, "XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)", 362-370.

¹¹ Demirci, "İslam Hukukunda Terk Nedeniyle Boşanmanın Türk Hukukuyla Mukayeseli Olarak İncelenmesi", 1074.

¹² Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Nûr, 24/32.

¹³ Nisâ, 4/33.

kalkandır; bu nedenle imkânı olan kimselerin evliliğin önündeki maddî ve manevî engelleri kaldırması, gençlerin evlilik sürecine destek olması ve evliliği teşvik edici bir ortam oluşturması önemlidir. İbn Kesîr, bu yaklaşımla hem Kur’ân’ın genel maksadına hem de toplumsal huzurun tesisine işaret etmektedir.¹⁴

Hz. Peygamber, evlilik hukukunun gerektirdiği sorumluluklara riayet edilmeksizin geceleri sürekli ibadetle meşgul olmayı uygun görmediği gibi, kişinin aralıksız oruç tutarak kendi bedenini yıpratmasını ve bu nedenle aile bireyleriyle olan meşru ilişkilerinin zedelenmesini de doğru bulmamıştır. Nitekim evliliği terk ederek tamamen ibadet hayatına yönelme niyetini de hoş karşılamamış; bunun hem fıtrata hem de İslam’ın denge prensibine aykırı olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber, sözleri ve kendi aile hayatıyla ortaya koyduğu örneklikle, evliliğin önemine dikkat çekmiş; kulluğun yalnız bireysel ibadetlerle sınırlı olmadığını, ailede adalet, merhamet ve sorumluluk bilinciyle yaşamanın da dinin bir gereği olduğunu ümmete hatırlatmıştır.

Hz. Peygamber’in “Dini ve ahlâkı konusunda memnun olduğunuz biri kız istediğinde onu evlendirin; böyle yapmazsanız yeryüzünde fitne ve büyük kargaşa ortaya çıkar” buyruğu ile “Hayırlı kadınları tercih edin; denk olanları evlendirin ve kendinize denk olanlarla evlenin.” şeklindeki tavsiyeleri, evliliğin İslam toplumunda ne derece önemli bir kurum olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu hadisler, eş seçiminde yalnızca dünyevî ölçütlerin değil, özellikle dinî bütünlük, ahlâkî uyum ve denklik ilkesinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamakta; aynı zamanda aile kurumunun sağlam temeller üzerine kurulmasının toplumsal huzurun devamı açısından zaruri olduğuna işaret etmektedir. Bu yönüyle söz konusu buyruklar hem evliliğin teşvik edildiğini göstermekte hem de eş seçiminde titiz davranılması gerektiğini ortaya koyarak Müslümanlara yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.¹⁵

Nikâhın önemini vurgulayan bir diğer rivayet ise şöyledir: “Bir kadınla dört sebepten dolayı evlenilir: malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dininden dolayı olanı tercih et ki, bereket bulasın.”¹⁶ Bu hadis, evlilik bağının sağlam bir zeminde kurulabilmesi ve evlilik hayatı boyunca iç huzurun temin edilebilmesi için dikkate alınması gereken temel ölçütleri ortaya koymaktadır. Rivayetten anlaşıldığı üzere, dindarlık vasfı, diğer tüm özelliklerin ötesinde evliliğin devamlılığı ve saadeti üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, eş seçiminde önceliğin dindar kimseye verilmesi gerektiği hatırlatılmış; böylece hem bireysel huzurun hem de aile kurumunun istikrarının sağlanmasına yönelik önemli bir ilke ortaya konulmuştur.

Evlilik müessesesinin kurulması kadar önemli bir diğer husus da anne-baba rızasının gözetilmesidir. Zira ebeveyn rızası, kurulacak aile birliğinin ileride pişmanlığa yol açabilecek olumsuzluklardan korunmasına katkı sağlayan önemli bir unsurdur. Bu nedenle İslam dini, evlilik konusunda anne ve babaya belirli sorumluluklar yüklemiş; onların tecrübe ve rehberliklerinin dikkate alınmasını tavsiye etmiştir. Evlenecek

¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, thk. Sâmi bin Muhammed Selâme (Riyad: Dâru Tayyibe li'n- Neşr ve 't-Tevzi, 1999), 4/98.

¹⁵ İbn Mâce, *Sünen*, Nikâh, 46/1-2.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15/318-319; Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, 7/7; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Mahmud Fuad Abdulkaki (Kahire / Mısır: Matbaa İsa el-Babî el-Halebi ve Şürekauhu, 1955), 4/1080.

çiftlerin, aile büyüklerinin bu konudaki haklı kaygı ve beklentilerini göz ardı etmemeleri hem aile içi uyumun sağlanması hem de evlilik hayatının daha sağlam bir temelde kurulması açısından son derece önem arz etmektedir.¹⁷

Evliliğin önemine riayet edilmesi ve bu kurumun sağlıklı bir şekilde devam ettirilebilmesi, toplumun huzur ve istikrarının sağlanmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu çerçevede yalnızca eşlerin değil, ebeveynlerin de yerine getirmesi gereken birtakım sorumlulukların bulunduğu unutulmamalıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ'nın evliliğiyle ilgili dikkat çekici detaylar bulunmaktadır. Bu kıssa, evliliğin sıradan bir birliktelik değil, üzerinde ciddiyetle düşünülmesi gereken bir kurum olduğunu hatırlatmaktadır. Ayrıca ilgili ayetlerde bir babanın, damat adayını çeşitli yönlerden değerlendirmesi; onun dürüstlüğüne, ahlâkına, çalışma disiplinine ve kabiliyetine kanaat getirdikten sonra kızını ona vermesi gerektiğine işaret edilmektedir. Hz. Şuayb'ın, Mûsâ'yı önce davranışlarıyla tanıması, onun güvenilirliğini sınaması ve ardından "güçlü ve güvenilir" oluşunu gerekçe göstererek ona kızını teklif etmesi, evlilik kararının rastlantısal değil, sağlam ölçütlere dayanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle kıssa, anne ve babaların evlilik konusunda rehberlik görevlerini yerine getirmeleri gerektiğine, gençlerin ise bu tecrübeyi dikkate almasının aile yapısının geleceği açısından son derece önemli olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁸

Öte yandan, anne ve babanın rızasını gözetmeksizin ya da onlardan habersiz bir şekilde yapılan evlilikler dinen ve hukuken geçerli olmakla birlikte, böyle bir adımın ebeveynlerin gönlünü kırabileceği göz ardı edilmemelidir. İnsan, ömrü boyunca üzerinde emek ve hakkı bulunan anne babasının kalbini inciterek yuva kurduğunda, her ne kadar evliliği sahih olsa da ebeveynini üzdüğü gerçeğinden bağımsız davranamaz. Bu nedenle, böyle bir durumda bulunan kimselerin hatalarını telafi etmeye çalışmaları, anne ve babalarının gönlünü almaları ve kendileriyle aralarındaki bağı onarmaları son derece isabetli ve erdemli bir davranış olacaktır. Zira aile büyüklerinin rızası, evlilik hayatında bereket ve huzurun artmasına vesile olan önemli unsurlardan biridir.

Allah'ın Resûlü hem evlenmiş hem de ümmetini evliliğe teşvik etmiştir. Bu durum yalnızca O'na mahsus bir uygulama olmayıp, kendisinden önce gelen peygamberlerin de ortak sünnetidir. Nitekim Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de "Ant olsun ki senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik."¹⁹ buyurarak, evliliğin peygamberlerin yaşam tarzının bir parçası olduğunu bildirmektedir. Bu ilahî beyan, evliliğin sadece bireysel bir tercih değil, aynı zamanda peygamberî bir yasa, fıtrata uygun bir hayat düzeni ve insanlık için örneklik teşkil eden bir yol olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla evlilik hem toplumsal yapının hem de bireysel huzurun temini için Allah'ın peygamberleri aracılığıyla insanlara gösterdiği sahih bir yaşam modelidir.

Âyetin temel manası, insanları nikâha ve evlilik kurumuna yönlendirmektir. Nitekim hem söz konusu âyet hem de konuya ilişkin diğer hadis rivayetleri, evliliğin teşvik edilen bir ibadet niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in "Hayâ, güzel koku, misvak ve nikâh, peygamberlerin sünnetindendir" buyruğu, evliliğin sıradan dünyevî bir birliktelik olmadığını; bilakis peygamberlerin yolunu takip eden bir mü'min

¹⁷ Mehdi Aksu, *Sünnete Uygun Evlilik ve Aile Hukuku* (Mir Yayınları, 2021), 80-81.

¹⁸ Kasas, 28/27.

¹⁹ Ra'd, 13/38.

için önemli bir sünnet ve fazilet kapısı olduğunu göstermektedir. Böylece hem Kur'ânî yönlendirme hem de nebevî beyanlar, evliliğin Müslüman toplumun inşasında merkezi bir konuma sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.²⁰

Nikâhın ister mecazî ister hakikî anlamda kullanılsın, İslam hukukçularınca “evlilik sözleşmesi” olarak tanımlandığı klasik İslam hukuku kaynaklarında açıkça ifade edilmektedir.²¹ Bu bağlamda nikâh, yalnızca iki bireyin bir araya gelmesini sağlayan basit bir akit değil; aynı zamanda taraflara karşılıklı hak ve sorumluluklar yükleyen, toplumun düzenini ve neslin devamını hedefleyen hukukî bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla nikâhın mahiyetine dair yapılan bu tanımlamalar, İslam hukukunun aileyi koruma ve toplumsal yapıyı sağlam temeller üzerine oturtma konusundaki hassasiyetini de yansıtmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, evlilik engeli oluşturan mahremiyet dereceleri detaylı olarak belirtilmiş ve bazı yakın akrabalarla evliliğin kesin biçimde yasaklandığı açıkça ifade edilmiştir. Buna göre kişinin kendi annesiyle, kızıyla, kız kardeşiyle, halasıyla ve teyzesiyle evlenmesi haram kılınmıştır. Aynı şekilde erkek ve kız kardeşlerinin çocuklarıyla, kayınvalideyle, cinsel birliktelik yaşanan kadınların önceki evliliğinden olan kızlarıyla-şayet birlikte yaşama gerçekleşmişse—evlenilmesi de yasaklanmıştır. Ayrıca kişinin öz çocuğunun eşiyle evlilik kurması da kesin olarak haram sayılmıştır. Bunlara ilaveten süt emme yoluyla oluşan akrabalık bağları da nesep akrabalığı gibi değerlendirilmiş; sütanne ve sütkardeşlerle evlenmenin mümkün olmadığı, Kur'ân ve sünnetin açık hükümleriyle ortaya konulmuştur. Bu yasaklar, aile kurumunu korumayı, nesebin karışmasını önlemeyi ve toplumsal yapıda sağlıklı ilişkiler ağının sürdürülmesini hedefleyen ilahî bir hikmete dayanmaktadır.²²

Üvey annelerle evlenme fikrinin bütünüyle yanlış olduğu, böyle bir davranışın mümin bir kimse için asla söz konusu olamayacağı Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça belirtilmiştir. Zira bu tür bir evlilik, hem aile içerisindeki saygınlık ve hürmeti zedeleyen hem de insan tabiatına aykırı olan bir fiil olarak değerlendirilmiştir. Bu yasak, cahiliyede zaman zaman rastlanan yanlış uygulamaların kökten kaldırılması ve aile bağlarının korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Öte yandan Allah Resulü'nün evliliğiyle ilgili bazı hususların bizzat vahiy tarafından açıklanmış olması dikkat çekici bir durumdur. Kur'ân'da Hz. Peygamber'in hanımlarının “bütün müminlerin anneleri” olduğu beyan edilmiş; böylece onların konumu dinî ve sosyal olarak özel bir statüye yükseltilmiştir. Bu sebeple, Hz. Peygamber'in vefatından sonra O'nun eşleriyle kimsenin evlenmesi kesin olarak yasaklanmış ve bu durum ilahî bir hüküm olarak ümmete bildirilmiştir. Bu yasak, hem peygamberlik makamına duyulan saygının bir gereği, hem de müminlerin annesi olarak tanımlanan bu mübarek hanımlara yönelik hürmetin korunmasının bir yansımasıdır.²³

İki kız kardeşe aynı anda evli olmanın mümkün olmadığı, Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça belirtilen hükümlerden biridir. Zira böyle bir evlilik, aile içerisinde rekabet ve kıskançlık gibi olumsuz duyguları körükleyerek huzurun bozulmasına sebebiyet verebilir. Bu

²⁰ Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, Nikâh, 1.

²¹ Muhammed bin Abdilaziz Es-Sudeysi, *Mukaddimetü'n-Nikâh* (El-Câmiatü'l İslamiyyeti bi'l Medineti'l Münevvere, 1325), 197-198.

²² Nisâ, 4/23.

²³ Ahzap, 33/50-53.

nedenle İslam hukuku, aile bağlarını koruma ve evlilik kurumunun sükûnetini temin etme amacıyla iki kız kardeşin aynı erkekle aynı anda evli olmasını yasaklamıştır. Benzer şekilde, bir erkeğin bir kadın ile o kadının halası veya teyzesiyle aynı anda evli olması da İslam hukuku açısından meşru görülmemektedir. Bu yasak da yine aile içerisindeki iç barışın muhafazasını hedeflemektedir. Hz. Peygamber'in bu konudaki "Bir kadınla onun halası veya teyzesi bir arada nikâhlanamaz" şeklindeki buyruğu, evlilik hukukunda dikkate alınması gereken önemli bir ölçü niteliğindedir. Zira bu tür evlilikler, kadınlar arasında ailevi ilişkileri zedeleyebilecek, akrabalık bağlarını zayıflatabilecek ve sosyal düzeni olumsuz etkileyebilecek sonuçlar doğurabilir. İslam hukukunun bu konudaki hükümleri, evliliğin sadece bireysel bir birliktelik değil; aynı zamanda iki aileyi, hatta geniş bir akraba topluluğunu ilgilendiren toplumsal bir kurum olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, aile içi huzuru ve sosyal dengeleri gözetken bu yasaklar, nikâhın amaçlarından biri olan meveddet ve rahmetin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır.²⁴

Taberânî'de, iki kız kardeşle aynı anda evlenmenin yasaklığına dair İbn Abbâs'tan nakledilen rivayette, "Şayet siz bunu yaparsanız akrabalık bağı koparırınız" ifadesi yer almaktadır. Bu söz, böyle bir evliliğin yalnızca hukuken değil, aynı zamanda ahlâken ve toplumsal açıdan da ciddi sakıncalar taşıdığını ortaya koymaktadır. Aynı erkeğin nikâhı altında bulunan iki kız kardeş, doğal olarak bir rekabet ortamına sürüklenecek, bu durum ise aralarındaki ailevi bağları zedeleyerek kardeşlik hukukunun çiğnenmesine yol açacaktır. İbn Abbas'ın bu uyarısı, yasağın hikmetini oldukça net bir biçimde açıklamaktadır. Ebû Dâvûd'un İsa b. Talha'dan naklettiği rivayet ise, yasağın gerekçesini bizzat Hz. Peygamber'in beyânıyla ortaya koymaktadır. Rivayete göre Allah Resûlü, bir kadının akrabası olan başka bir kadınla birlikte aynı erkeğin nikâhı altında bulunmasını, akrabalık bağlarını koparma endişesi nedeniyle yasaklamıştır. Buradan açıkça anlaşılmaktadır ki, bu tür evlilik yasaklarının temelinde sadece hukukî bir düzenleme değil, aile yapısının korunması, kadınların onurunun muhafazası, akrabalık bağlarının zarar görmemesi ve evliliklerin rekabet ve husumet ortamına dönüşmemesi gibi hikmetler bulunmaktadır. Bu rivayetler birlikte değerlendirildiğinde, İslam hukukunun aile yapısına verdiği önemin altı bir kez daha çizilmekte; evlilik kurumunun sevgi, huzur ve karşılıklı saygı üzerine bina edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla iki kız kardeşin aynı anda bir erkekle evli olması veya bir kadının halası ya da teyzesi ile aynı erkeğin nikâhı altında bulunması hem nassın açık beyanıyla hem de aile içi huzuru tehdit eden yönleriyle kesin olarak yasaklanmıştır.²⁵

İslam hukukuna göre Müslüman bir erkeğin, Hristiyan ve Yahudi bir kadınla—yani Ehl-i Kitap'tan olan iffetli bir kadınla—evlenmesi caiz görülmüştür. Bu ruhsatın temel gerekçesi, söz konusu dinlerin tevhid inancına yakın olmaları, semavî bir geleneğe mensup bulunmaları ve aile yapısına dair temel ahlâkî ilkeleri paylaşmalarıdır. Bununla

²⁴ Mâlik b. Enes, *El-Muvatta'*, thk. Rivayet: Ebi Musab es-Zühri el-Medeni (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1991), c. 1/578; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/57; Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, Nikâh, 28; Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, 1028; Nesâî, *Sünenü'l-Kübra*, thk. Şuayb el-Arnaût / Doktor Abdullah bin Abdul Muhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001), 5/186-188; el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Muhammed Zühbeyr eş-Şâvîş ve Şuayb el-Arnaût (Beyrut: el-Mektetu'l-İslamî, 1983), 9/66.

²⁵ Zeylaî, *Nasbü'r-râye li-tahrîri ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1997), 170.

birlikte, Kur'ân'ın açık ifadesiyle bu kadınların iffetli olmaları şart koşulmuş; gayrimeşru ilişkiye meyilli, ahlâkî zafiyetleri bulunan bir kadınla evlilik uygun görülmemiştir. Dolayısıyla ruhsatın sınırları net biçimde çizilmiş ve aile kurumunun korunması öncelenmiştir. Buna karşılık Müslüman bir kadının Hristiyan veya Yahudi bir erkekle evlenmesine izin verilmemiştir. Bu hükmün hikmeti, evlilikte erkeğin aile içindeki belirleyici konumunun İslam hukukunda dikkate alınmasıdır. Zira aile içinde çocukların dinî kimliği, evin genel inanç atmosferi ve dinî yönelişler çoğu zaman babanın etkisine bırakıldığından, Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evliliği hem kadının dinî özgürlüğünü hem de neslin İslamî kimliğini tehdit edebilecek bir durum olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla burada amaç, kadının inancının korunması ve yeni kurulacak ailede dinî istikrarın sağlanmasıdır. Öte yandan hem Müslüman erkek hem de Müslüman kadınlar için ortak olan bir yasak vardır: Allah'a ortak koşanlarla (müşriklerle) evlenme yasağı. Kur'ân-ı Kerim'de bu konu açık bir şekilde bildirilmiş, inanç yönüyle İslam'dan tamamen uzak, tevhid akidesiyle çatışan kimselerle evlilik uygun görülmemiştir. Bu hükmün temelinde ise evlilik kurumunun yalnızca biyolojik bir birliktelik değil, aynı zamanda derin bir manevî ve ahlâkî ortaklık olduğu gerçeği yatmaktadır. İnanç temeli tamamen farklı olan kimseler arasında böylesi bir uyumun sağlanamayacağı, evlilikte huzur ve istikrarın zedeleneyeceği düşünülmüştür.²⁶

Mecûsilerin, İslam'a girmeyi kabul etmemeleri halinde cizye ödemekle yükümlü oldukları klasik fıkıh kaynaklarında ifade edilmiştir. Bununla birlikte, Ehl-i Kitap statüsünde görülmedikleri için kestikleri hayvanların etlerinin yenilmeyeceği, bu konuda Müslümanlara bir ruhsat tanınmadığı belirtilmiştir. Aynı şekilde Mecûsi kadınlarla evlenilmesi de İslam hukukunda caiz kabul edilmemiştir. Bu hükümlerin temelinde, Mecûsilerin tevhid ilkesinden tamamen uzak bir inanç sistemine sahip olmaları, ibadet ve hukuk anlayışlarının İslam ile bağdaşmaması ve aile kurumu açısından gerekli olan dinî uyumun sağlanamayacağı düşüncesi yer almaktadır.²⁷

İslam hukuku açısından evlilik akdinin süreli, belirli bir zaman dilimine bağlı şekilde yapılması kabul edilebilir bir uygulama değildir. Çünkü nikâh, mahiyeti gereği devamlılık arz eden, aile kurumunu kalıcı biçimde tesis etmeyi amaçlayan bir sözleşmedir. Ailenin korunması, neslin devamı ve eşler arasında güven ilişkisinin oluşması ancak kalıcılığa dayalı bir evlilikle mümkündür. Bu çerçevede, "müt'a nikâhı" olarak bilinen geçici süreli evlilik, İslam hukukunda meşru görülmemiştir. Nitekim Hz. Ali'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), müt'a nikâhını kesin olarak yasaklamış ve bu uygulamanın Müslümanlar arasında sürdürülmesine izin vermemiştir. Bu yasağın, hem aile kurumunun kalıcılığını korumayı hedeflediği hem de kadının onurunun zedelenmesini ve aile yapısının bozulmasını engelleme amacı taşıdığı ifade edilmektedir. Ayrıca geçici nikâhın haramlığı konusunda fukahâ arasında icmâ (görüş birliği) bulunduğu kaynaklarda açıkça belirtilmiştir. Dört Sünnî mezhebin hukukçuları da müt'a nikâhının geçersiz, batıl ve dinen haram olduğu görüşünde birleşmiştir. Bu durum, İslam

²⁶ Bakara, 2/221.

²⁷ Zeylaî, *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*, 170.

hukukunda evliliğin özü itibariyle kalıcı bir bağ olarak kabul edildiğinin en açık göstergelerindendir.²⁸

Rebî' b. Sebre'den nakledilen “müt'a nikâhını yasakladığını işittim” şeklindeki ifade, müt'a nikâhının Hz. Peygamber tarafından kesin olarak yasaklandığını göstermektedir. Bu rivayet, meseleye dair en açık delillerden biri olarak kabul edilmiş ve fakihler tarafından müt'anın haramlığına delil gösterilmiştir. Nitekim bu konuda fukaha arasında bir görüş ayrılığı bulunmadığı, müt'a nikâhının geçici oluşu nedeniyle İslam hukukunun evlilikte aradığı devamlılık ilkesine aykırı görüldüğü belirtilmiştir.²⁹

Hız. Peygamber'den nakledilen “Dul kadın müsaadesi alınmadıkça evlendirilemez; bekâr kızın evliliğe rıza gösterdiğinin belirtisi ise susmasıdır.”³⁰ rivâyeti de tarafların açık veya zımnî rızaları olmaksızın evlendirilemeyeceklerini göstermektedir. Bu hadis, evlilik akdinin geçerliliği için rızanın temel bir unsur olduğunu vurgulamakta; özellikle dul kadınlarda açık beyanın, bekâr kızlarda ise zorlama bulunmaması şartıyla susmanın rıza kabul edildiğini ifade etmektedir.

Ayrıca, dul bir kadınla evlenmenin dinî açıdan herhangi bir problem teşkil etmediği; böyle bir evlilik yapılmak istendiğinde Hız. Peygamber'in buna engel olmadığı da rivayet edilmektedir. Bu durum, İslam hukukunda dul kadınlarla evliliğin meşru görüldüğünü ve toplumdaki olası olumsuz algıların dinî bir dayanağının bulunmadığını göstermektedir.³¹

Evlilik için ailelerin rızasının alınması tavsiye edilmekle birlikte, evlilik yaşına ve olgunluğuna erişen bireylerin, ailelerinin izni olmaksızın da evlenebildikleri; ayrıca küçük yaşlarda aileleri tarafından yapılan nikâh akitlerini, reşit olduklarında kendi hür iradeleriyle kabul veya reddedebildikleri nakledilmiştir. Literatürde bu durum “*bulûğ muhayyerliği*” olarak ifade edilmektedir. Aklen ve bedenlen olgunluğa erişmeden önce evlendirilen kızların, bulûğ erdikten sonra mahkemeye başvurarak, kendileri adına küçükken gerçekleştirilen nikâhın feshedilmesini (tefrîk) talep ettikleri de bilinmektedir.³²

Velisinin bulunmadığı durumlarda, ilgili bölgede yetki ve sorumluluğu elinde bulunduran en üst idarî makamın veli konumunda kabul edileceği zikredilmektedir. Bu uygulama, nikâh akdinin sahîh şekilde gerçekleşmesini temin etmeyi ve rızası alınacak bir velinin yokluğu hâlinde ortaya çıkabilecek hukukî boşluğun giderilmesini amaçlamaktadır.³³

Velinin evlilik esnasında başlık parası talep etmesinin dinen uygun olmadığı, hatta Ebû's-Suûd Efendi'nin fetvalarında bu uygulamanın rüşvet kapsamında değerlendirildiği ve büyük günahlardan sayıldığı ifade edilmektedir.³⁴

²⁸ Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, Nikâh, 28; Lecnetü'l-fetvâbi's-şebeketi'l-İslamiyye, *Fetava eş-Şebeketi'l-İslamiyye*, 2009, 5927.

²⁹ Abdürrezzâk, *Tefsiru Abdürrezzak*, thk. Mahmud Muhammed Abduh (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 502.

³⁰ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen* (Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2004), c. 4/345; Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, 3/407.

³¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, İstikraz, 18.

³² Kıvrım, “XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650–1700)”, 362–370.

³³ Kıvrım, “XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650–1700)”, 362–370.

³⁴ Kıvrım, “XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650–1700)”, 362–370.

3. Talâk

Sözlükte “bağın çözülmesi, kaldırılması” anlamına gelen *talâk* lafzı, ıstılahta “erkeğin eşine yönelik kullandığı ve evlilik bağıni ortadan kaldıran beyan”ı ifade etmektedir. Talâk, özel lafızlarla nikâh akdinin sona erdirilmesini konu edinen şer’î bir işlem ve hukukî bir hüküm olarak tanımlanmaktadır.³⁵

Belli başlı lafızların ifade edilmesi neticesinde evlilik akdinin sona ermesine İslam hukukunda “talâk” denilmektedir. Türkçede bu kavram “boşama” olarak karşılık bulur. Kur’ân-ı Kerîm’de boşama konusuna dair hükümleri ihtiva eden müstakil bir sûre bulunmakta; ayrıca fıkıh literatüründe talâk meselesi kapsamlı bir başlık altında detaylı biçimde ele alınmaktadır. İslam hukuku aile kurumunun korunmasına önem vermiş, eşlerin evliliği sürdürmeye yönelik gayret göstermelerini tavsiye etmiştir. Bununla birlikte boşanma hoş karşılanmamakla beraber, meşru bir hak olarak kabul edilmiş ve belirli şartlar dâhilinde helâl sayılmıştır.³⁶

Türk Medenî Kanunu’nda boşanma sebeplerinin genel itibariyle; hayata kast, fena muamele, onur kırıcı davranış, suç işleme, haysiyetsiz hayat sürme, terk ve akıl hastalığı gibi başlıklar altında toplandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, namus ve şerefih ihlâli de eşlerin birlikte yaşamalarını artık mümkün kılmayan durumlarda boşanma sebebi olarak kabul edilmiştir. Zina, kanunda açık şekilde boşanma nedeni olarak düzenlenen diğer bir ağır ihlâldir. Ancak fena muamelenin yalnızca tehdit boyutunda kalması ve eylemin kişinin yaşamına yönelik doğrudan bir kast içermemesi hâlinde, bu durum Türk Medenî Kanunu bakımından hayata kast kapsamında değerlendirilmemekte; ayrı bir boşanma sebebi olarak “fena muamele” kategorisi içinde ele alınmaktadır.³⁷

İslam hukuku açısından ise, evliliğin artık yürümeyeceği açıkça anlaşıldığında, tarafların güzellikle ve nezaketle ayrılması meşru görülmüştür. Ailenin korunması esastır; ancak birliktelik taraflara zulme dönüşmüşse, evliliğin devamında ısrar edilmemiş, aksine huzur ve iyiliğin korunması adına boşanma bir hak ve çözüm yolu olarak kabul edilmiştir.³⁸

Evlilik birliğinin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için tarafların karşılıklı olarak birbirlerinin haklarına saygı göstermeleri ve onur kırıcı davranışlardan kaçınmaları gerekmektedir. Yuvanın korunması ve aile birliğinin dağılması için hem eşlerin hem de ailelerin gereken çabayı göstermesi önem arz eder. Ancak saygı ortamının bozulduğu, kötü muamelenin hâkim olduğu ve evlilik ilişkisinin taraflara huzur vermekten uzaklaştığı durumlarda, birlikteliğin sona ermesi; başka bir ifadeyle boşanmanın gerçekleşmesi mümkün ve makul bir çözüm yolu olarak değerlendirilebilir.

İslam hukuku açısından boşama yetkisi genel itibariyle erkeğe verilmiş olmakla birlikte, bazı özel durumlarda kadının da boşanmayı talep edebileceği veya boşama yetkisine sahip olabileceği kabul edilmektedir. Kadının inisiyatifıyla gerçekleşen boşanma türlerinden biri muhâlea olup, bu durumda kadın uygun bir bedel karşılığında evlilik akdini sona erdirebilmektedir. Bunun yanı sıra, mahkeme kararıyla gerçekleşen boşanma (tefrîk) da

³⁵ Bedrüddîn Aynî, *el-Binâye fî şerhi’l-Hidâye*, 5/280.

³⁶ Halil İbrahim Acar, “Talâk” (TDV İslam Ansiklopedisi, 2010), 39/496-498.

³⁷ Gökçe Canarslan, “Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Davranışın, Genel Boşanma Sebepleriyle ilişkisi”, *International Journal of Social And Humanities Sciences* 1/2 (2017), 95-104.

³⁸ Talâk, 65/2.

belirli şartlar altında mümkün görülmüş; özellikle ilâ, zihâr ve li'ân gibi durumlar, yargı kararıyla ayrılığa yol açan en belirgin nedenler arasında gösterilmiştir. Boşama yetkisinin öncelikli olarak erkeğe verilmesinin gerekçesi, klasik kaynaklarda çoğunlukla, evin ekonomik ve sosyal sorumluluklarının büyük ölçüde erkeğin omzunda bulunmasıyla açıklanmıştır. Bununla birlikte, erkeğin tek taraflı boşama yetkisine sahip olmasının, kadının tamamen iradesiz olduğu anlamına gelmediği; zira erkek tarafından kadına boşama yetkisinin devredilebileceği (tefvîz-i talâk) ve böylece kadının da belirli şartlar altında boşama hakkını doğrudan kullanabileceği belirtilmiştir.³⁹

Akıllı ve bulûğ çağına ulaşmış bir erkeğin verdiği talâk geçerli kabul edilmektedir. Buna karşılık, henüz bulûğ çağına erişmemiş çocuğun (sabî), ikrah altında bulunan yani tehdit edilerek boşanmaya zorlanan kimsenin ve sarhoş kişinin talâkının geçerliliği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı fakihler, bu üç durumda gerçekleşen talâka hukuken itibar edilemeyeceğini ifade ederken; diğer bir kısmı özellikle sarhoş kişinin talâkının geçerli olacağı yönünde kanaat bildirmiştir. Dilsiz kimsenin ise sözlü beyan yerine açık ve anlaşılır işaretlerle talâk iradesini ortaya koyması durumunda bu talâkın geçerli olduğu kabul edilmiştir. Evlilik bağına sona erdirmeye yetkisi açısından köle ve hür kimseler arasında da bir ayrım bulunduğu görülmektedir. Buna göre, köle bir erkeğin talâk hakkı **iki** defa ile sınırlandırılmıştır; bu durum, eşinin hür ya da cariyeye olmasına göre değişiklik göstermemektedir. Hür bir erkeğin talâk hakkı ise klasik fıkıh literatüründe **üç** defa olarak belirlenmiştir. Hür erkek, eşi ister hür olsun ister cariyeye olsun, üç talâk hakkına sahiptir.⁴⁰

Boşama, yalnızca açık ve doğrudan ifadelerle değil; kimi zaman üstü kapalı sözlerle, imâ yoluyla veya işaretlerle de gerçekleşebilir. Bu tür ifadelerin boşama niteliği taşıyıp taşımadığı hususunda, çoğu zaman kişinin niyetine bakılması gerekebilir. Ayrıca bir bölgede yaşayan halkın boşamaya ilişkin örfî söyleyişleri de hükmün belirlenmesinde ölçü olarak kabul edilebilir. Şaka yoluyla yapılan boşamanın geçerliliği ise, Hz. Peygamber'in "Üç şeyin ciddisi de şakası da ciddidir: nikâh, talak ve ric'at"⁴¹ buyruğu ile sabittir. Bu rivayet, boşama iradesinin oyun veya mizah kastıyla da dile getirilmiş olsa dahi, hukuken geçerli sayıldığını göstermektedir.

Dolayısıyla evlilik, hafife alınamayacak kadar ciddi ve korunması gereken bir kurumdur. Bu sebeple aklı başında olan, söylediklerinin farkında bulunan ve boşamanın hukukî sonuçlarını idrak eden kimsenin gerçekleştirdiği talâk, İslam hukukçularının ittifakıyla geçerli kabul edilmiştir. Buna karşılık, şiddetli öfke hâlinde ne söylediğini bilmeyecek dereceye gelen kişinin, bunaklık (tefehüm kabiliyetinin zayıflaması) gibi aklî melekeleri ortadan kalkmış bir durumda bulunan kimsenin boşaması ise geçerli görülmemektedir.⁴²

Eşler arasında çeşitli anlaşmazlıklar yaşanması neticesinde boşanmanın son çare olarak değerlendirilmesi ve boşanmak yerine farklı çözüm yolları aramak gerektiği öğütlenmiştir. Konuya delalet eden rivayete göre Hz. Peygamber'in eşi Sevde, Hz.

³⁹ Acar, "Talâk", 39/498-499.

⁴⁰ Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *Bidâyetü'l-mübtedî* (Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Ali Subh, tarihsiz), 69.

⁴¹ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebu Dâvûd*, Talâk, 9.

⁴² Acar, "Talâk", 39/499-500.

Peygamberin kendisini boşamasından korktu ve “Ey Allah’ın Elçisi! Beni boşama, benim günümü Âişe’ye ayır” diye temennide bulundu. Bunun üzerine Nisâ Sûresi 24. âyetin nazil olduğu beyan edilmektedir.⁴³

Talâkın hükümleri, klasik fıkıh eserlerinde ayrıntılı biçimde ele alınmış ve kategorik olarak sınıflandırılmıştır. Hanbelî mezhebi fakihlerinden İbn Kudâme, talâka ilişkin hükümleri örneklendirerek beş başlık altında toplamıştır:

1. Vâcip Olan Talâk: Velinin bilgisi ve izni olmaksızın yapılan bir nikâhın feshedilmesi, vâcip talâka örnek olarak zikredilmiştir. Böyle bir durumda veli, evlilikten haberdar olduğunda nikâhı sonlandırma yetkisine sahiptir.

2. Mekruh Olan Talâk: Herhangi bir geçerli gerekçe olmaksızın, sırf keyfî bir sebeple gerçekleşen ayrılık, mekruh talâk kapsamında değerlendirilmiştir. Aile birliğini korumaya yönelik teşvikler göz önüne alındığında, sebepsiz yere boşanma hoş karşılanmamıştır.

3. Mubah Olan Talâk: Kadının geçimsiz, huysuz veya aile hayatını çekilmez hâle getiren davranışlara sahip olması durumunda boşanma bir çözüm olarak görülebilir. Bu tür talâk mubah olmakla birlikte, Allah’ın hoşnut olmadığı bir davranış olduğu da ifade edilmiştir.

4. Mendup Olan Talâk: Kadının, Allah’ın haklarını yerine getirme konusunda ihmalkâr davranması-örneğin namaz gibi ibadetleri savsaklaması—durumunda talâkın mendup olabileceği belirtilmiştir. Böyle bir evliliğin devamının, dinî hayat açısından zorluk doğurabileceği kabul edilmiştir.

5. Haram Olan Talâk: Hiçbir makul fayda gözetilmeksizin, önemsiz bir sebepten dolayı boşamak haram talâk olarak değerlendirilmiştir. Kadının herhangi bir eşyayı zarar vermesi gibi basit bir mesele üzerinden boşanmak bu kapsama girmektedir. Nitekim Hz. Peygamber’in “Zarara zararla karşılık vermek yoktur.”⁴⁴ buyruğu bu hususa delil teşkil etmektedir.⁴⁵

Ayrıca kadını hayız hâlinde boşamak ya da temizlik döneminde olmakla birlikte o süre içerisinde cima edilmiş olan kadını boşamak da haram kabul edilmiştir.

İslam hukukunda talâk, farklı açılardan kategorize edilerek incelenmiştir. Nikâh bağına sona erdirip erdirmeme yönünden talâk, “ric’î talâk” ve “bâin talâk” şeklinde iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Bunun yanında talâkın, Hz. Peygamber’in uygulamalarına uygunluğu açısından yapılan tasnifte ise “sünnî talâk” ve “bid’î talâk” ayrımı yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar, talâkın hukukî sonuçlarının doğru şekilde anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

3.1. Nikâhı İptal Edip Etmeme Bakımından Talâk

İslam hukukuna göre boşama çeşitleri nikâhı iptal edip etmeme bakımından ric’î talâk ve bâin talâk” olarak incelenmektedir.⁴⁶

⁴³ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısırî (Beyrut, 1379), 8/266.

⁴⁴ İbn Mâce, *es-Sünen*, Hükümler, 17.

⁴⁵ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997), 10/323-324.

⁴⁶ Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, 254; Fidan, “İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu”, 24.

3.1.1. Ric'î Talâk

Sözlükte “kadının kocasına yeniden dönmesi ve önceki hâline iade edilmesi” anlamına gelen ric'at kavramı, ıstılahta “mevcut nikâh akdinin, yeni bir akid yapılmaksızın devam ettirilebilmesi” anlamına gelmektedir. Ric'î talâk ile boşanmış eşler, erkeğin açık bir irade beyanı ile tekrar bir araya gelebilirler. Bu irade beyanı, “Sana ric'at ettim”, “Eşime ric'at ettim” gibi sözlerle ifade edilebildiği gibi, orfe göre aynı anlama gelen başka ifadelerle de ortaya konabilir. Erkeğin ric'at ettiğini beyan etmesiyle birlikte evlilik hukuken devam eder; bu aşamada yeni bir nikâh akdi yapılması gerekmez. Bununla birlikte, ric'atin gerçekleştiğine dair şahit tutulması, fıkıh kaynaklarında *mendup* bir davranış olarak zikredilmiştir. Bu uygulama, ileride ortaya çıkabilecek ihtilafların önlenmesi bakımından önem arz eder.⁴⁷

Ric'î talâk ile ayrılan eşlerin, iddet süresi içerisinde yeniden bir araya gelmeleri hâlinde cinsel birliktelikte bulunabilmeleri için yeni bir nikâh akdi yapılmasına gerek yoktur. Zira ric'î talâkta nikâh bağı tamamen ortadan kalkmaz; yalnızca askıda bir hâle gelir. Erkeğin ric'at iradesini ortaya koymasıyla birlikte evlilik, önceki hükmî niteliğiyle devam eder. Bu hususa delâlet eden en açık nasslardan biri, Allah Teâlâ'nın şu buyruğudur: “Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları karılarını geri almaya daha fazla hak sahibidirler.”⁴⁸ Bu âyet, ric'î talâk sonrasında eşlerin yeniden birliktelik kurabileceklerini, hatta barışma iradesinin ortaya çıkması hâlinde kocanın eşini geri almada öncelikli hak sahibi olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla ric'at gerçekleştiğinde, tarafların yeniden nikâh kıymaksızın evlilik hayatına dönmeleri İslam hukukunca meşru kabul edilmiştir.

Dolayısıyla ric'î talâk durumunda kadının iddet süresi devam ettiği müddetçe, koca ile arasındaki nikâh bağı tamamen ortadan kalkmış sayılmaz. Bu nedenle erkek, iddet süresi sona ermeden eşine ric'at ederek evliliği devam ettirme hakkına sahiptir. Aynı şekilde, iddet süresi içinde ric'at gerçekleştiğinde tarafların nikâhı geçerliliğini koruduğundan, cinsel münasebette bulunma hakları da ortadan kalkmış olmaz. Ric'at iradesinin ortaya konulmasıyla birlikte evlilik, önceki hükmî niteliğiyle yeniden işler hâle gelir ve taraflar iddet sonlanmadan evlilik hayatına kaldığı yerden devam edebilirler.⁴⁹

Bakara Sûresi 229. âyette “Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir.”⁵⁰ buyurulmuştur. Câhiliye döneminde boşamanın herhangi bir sayı sınırı bulunmamaktaydı. Erkek, hanımını dilediği zaman boşamakta; kadının iddeti bitmeye yakın olduğunda ise onu tekrar geri almaktaydı. Bu uygulama defalarca tekrarlanmakta ve kadın için huzurlu, güvenli ve istikrarlı bir aile ortamının oluşmasını engellemekteydi. Allah Teâlâ, kadının bu şekilde mağdur edilmesini önlemek üzere boşamayı iki defa ile sınırlandırmış; üçüncü boşamada ise artık ya eşlerin güzellikle ayrılmaları ya da evliliğin sürdürülecekse bunun ancak yeni bir nikâhla mümkün olacağı hükmünü getirmiştir. Câhiliye'den beri devam eden bu anlayışın değişmesine vesile olan olay ise Ensar'dan bir sahâbî ile hanımı arasında yaşanan bir durumdur. Rivâyete göre sahâbî, hanımına “Seninle aile hayatı kurmayacağım ve başkasıyla evlenmene de engel olacağım” demiştir. Hanımı bu söze şaşırarak ve “Nasıl?” diye sormuştur. Kocası ise “Seni

⁴⁷ Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, 288.

⁴⁸ Bakara, 2/228.

⁴⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr li'ta'lîl-i Muhtâr*, thk. Mahmud Ebû Dakîka (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937), 3/147.

⁵⁰ Bakara, 2/229.

boşayacağım ve iddetin bitmeye yakın seni tekrar geri alacağım” şeklinde cevap vermiştir. Bu durum Hz. Peygamber’e iletilmiş, bunun üzerine Allah Teâlâ kadınların bu tür bir haksızlığa maruz kalmasını ortadan kaldırmak için boşamanın iki defa olduğu hükmünü bildiren Bakara Sûresi 229. âyeti indirmiştir.⁵¹

Kocasının kendisini boşamayacağını ve cinsel münasebette de bulunmayacağını duyan kadın söz konusu hâdiseyi Hz. Âişe’ye şikâyet etmiştir. Hz. Âişe’nin bu durumu Hz. Peygambere bildirmesi üzerine Allah Teâlâ Bakara sûresi 229. âyeti indirmiştir. Söz konusu âyette “Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektedir.” buyurulmaktadır. Bu âyet ile kişinin mehir ve veli izni olmaksızın hanımına geri dönebileceği talâk sayısı kesinleşmiştir.⁵²

Böylece câhiliyeden bu yana kadınların yaşadığı mağduriyet ve erkeğin sınırsız boşama hakkını kullanarak kadını maddî ve manevî açıdan uğrattığı fena muamele de sona ermiş oldu.

Boşamanın iki kez oluşu ile ilgili âyette kastedilen, bir boşamanın ardından ikinci boşamanın gerçekleşmesidir. Burada iki talâkın aynı anda uygulanması söz konusu değildir. İkinci boşamadan sonra erkeğin hanımını son kez geri alabilme imkânı, erkeğe kadına yeniden zarar verme fırsatının tanındığı bir ruhsat olarak da anlaşılmamalıdır. Zira kadına zarar vermek amacıyla onu nikâh altında tutmak doğru değildir. Nitekim kadınla iyi geçinme niyeti taşımayan bir erkeğin, o kadına zarar vermeyi düşünmemesi ve güzellikle boşaması gerekir. Bu durum hem evliliğin hikmetine hem de Kur’ân’ın aile hukukuna getirdiği adalet ve merhamet ilkelerine uygundur.⁵³

3.1.2. Bâin Talâk

Tarafların yeniden evlilik hayatı yaşayabilmeleri için yeni bir nikâh akdinin yapılmasını ve mehirin yeniden belirlenmesini gerektiren boşama çeşidine bâin talâk denilmektedir.⁵⁴ Ayrıca, bâin boşama, evlilik bağının derhal ve tamamen kaldırılması anlamına gelmektedir.⁵⁵

Konuyla ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’de, “Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektedir.”⁵⁶ buyurulmaktadır. Hz. Peygamber’e, “Ey Allah’ın Elçisi, ben Allah’ın ‘Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektedir.’ âyetini görüyorum. Peki, üçüncü boşama nerede?”⁵⁷ şeklinde bir soru yöneltmiş; Hz. Peygamber’in ise, âyette geçen “salıvermektedir” ifadesini okuduğu rivayet edilmektedir.⁵⁸

⁵¹ İbnü’l-Arabi, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Lübnan: Dâru’l-kütübî’l-’ilmiyye, 2003), 1/257-258; Süyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr* (Dâru’l-Fikr, tarihsiz), 1/662; Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr* (Hey’etü’l-Mısıriyye el-âmmeh, 1990), 2/303.

⁵² Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berduni ve İbrahim Atfîş (Mısır, 1964), 3/126.

⁵³ Ebü’l-Yümn Mücîrüdîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Uleymî el-Makdisî el-Hanbelî, *Fethu’r-Rahmân fi Tefsiri’l-Kur’ân*, thk. Nureddin Talib (Dâru’n-Nevâdir, 2009), 1/323.

⁵⁴ Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, 256.

⁵⁵ Fidan, *İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu*, 26.

⁵⁶ Bakara, 2/229.

⁵⁷ Bakara, 2/229.

⁵⁸ Ebü Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısri, *Tefsîrü’l-Kur’ân mine’l-câmi’ libni Vehb*, thk. Miklos Muranyi (Dâru’l-Garbi’l-İslamî, 2003), 1/23; Ebü Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San’ânî el-Himyârî, *Tefsiru Abdürrezzak*, 1/347.

Bâin talâkın Arap toplumu tarafından önceden bilindiği rivayetlerle aktarılmaktadır. Bir kişi, İbn Abbas'a "Boşama iki defadır." âyetini hatırlatarak, Arapların üç kez boşamayı bilip bilmediğini sormuştur. İbn Abbas, "Evet" cevabını vererek, üç talâkın Arap toplumu tarafından bilindiğini ifade etmiştir.⁵⁹

3.2. Sünnî ve Bid'î Talâk: İslam Hukukunda Uygunluk Perspektifi

İslam hukukuna göre boşama çeşitleri, sünnete uygunluk açısından iki ana kategoriye ayrılır: sünnî talâk ve bid'î talâk. Bu başlık altında her iki tür talâk, özellikleri ve hükümlere etkileri açısından ele alınacaktır.

3.2.1. Sünnî Talâk

Boşamanın, Kur'ân ve Sünnet'te öngörüldüğü şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği, İslam hukuku literatüründe kabul edilen temel bir ilkedir.⁶⁰ Erkeğin, eşini temizlik (hayız) müddeti devam ederken ve bu süre zarfında cinsel ilişkiye girmeden boşamasına, İslam hukuku literatüründe sünnî talâk denilmektedir.⁶¹

Talâkın dört çeşidi bulunduğunu belirten fakihler, bunların iki türünün helâl, diğer iki türünün ise haram olduğunu ifade etmişlerdir. Helâl sayılan talâklar şunlardır: Erkeğin, kadını temizlik dönemindeyken, cinsel ilişki olmaksızın boşaması; ya da kadının hamileliğinin belirgin hâle gelmiş olması durumunda boşanması.⁶²

Boşanan kadının beklemesi gereken sürenin üç hayız müddeti olduğu, "Boşanmış kadınlar kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız ve temizlik müddeti) beklerler." âyeti ile bildirilmektedir. Aynı âyette Allah, kadınlara hitaben, "Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz." buyurmuştur. Bu da hamileliğin gizlenmesinin yasak olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla hamile olan bir kadın, hamile olduğunu inkâr etmemeli; hamile olmayan bir kadın ise "hamileyim" dememelidir.⁶³

3.2.2. Bid'î Talâk

Erkeğin, eşini sünnet üzere boşamadığı boşama şekline bid'î talâk denilmektedir. Bu tür bir boşamayı gerçekleştiren kişinin fiili geçerli sayılmakla birlikte, boşamanın sünnete uygun yapılmaması nedeniyle kişi günahkâr olur.⁶⁴ Talâkın haram olan çeşitleri, kadının hayızlıyken boşanması ve cinsel ilişkiden sonra, kadının hamile olup olmadığı henüz belli olmadan boşanmasıdır.⁶⁵

Âdet durumu olan kadının boşanması geçerli kabul edilmemektedir. Bu konunun delili, İbn Ömer'in hanımını âdet dönemindeyken boşaması ve Hz. Ömer'in bu konuda Hz. Peygamber'e sorması hâdisesidir. Hz. Muhammed, "Abdullah'a emret, karısına geri dönsün" buyurarak, âdet halindeki kadının boşanmasını doğru bulmamıştır.⁶⁶

⁵⁹ Abdullah İbn Abbas, *Garîbü'l-Kur'ân Mesâilü Nâfi' b. el-Ezrak*, tarihsiz, 66.

⁶⁰ Fidan, *İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu*, 28.

⁶¹ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, thk. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza, 1997, 154.

⁶² Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mecmû'u fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım en-Necdî (Medine: Mecma'u'l-Melik Fahd li-Tibâati'l-Mushafi's-Şerîf, 2004), 33/20.

⁶³ Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, thk. Dr. Muhammed Abdüsselâm Ebü'n-Nil (Mısır: Dârü'l-fikri'l-İslamî el-Hadîsa, 1989), 235.

⁶⁴ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 154.

⁶⁵ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mecmû'u fetâvâ*, 33/20.

⁶⁶ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebu Dâvûd*, Talâk, 4.

Hanbelî mezhebinde de aynı görüş benimsenmiş olup, hayız halindeki kadının boşanması ve temizlik durumunda bulunan ancak kendisiyle cîma edilmiş kadının boşanması yasaktır.⁶⁷ Mâlikîler, hayız veya nifas halinde boşamanın haram, cinsel ilişkide bulunulan temizlik döneminde boşamanın ise mekruh sayıldığını, dolayısıyla birinci durumda kocanın eşine dönmek zorunda olduğunu, ikinci durumda bunun zorunlu görülmediğini belirtmiştir. Saîd b. Müseyyeb gibi bazı tâbiîn âlimleriyle Muhammed Abduh, M. Reşîd Rızâ ve Muhammed Ebû Zehre gibi çağdaş âlimler, dinen öngörülen şekle uyulmadığı ve bu şeklin hedeflediği amaçları ihlâl ettiği gerekçesiyle bid'î talâkın geçerli sayılmadığı görüşündedir.⁶⁸

Mâlikîler'den nakledilen “hayızlı kadını boşayan kocanın hanımına geri dönmeye zorlanması ve boşayacaksa bunu usulüne uygun yapmaya cebredilmesi, Hz. Peygamber'in Ebu Davud'ta nakledilen rivayetine mutabık olup sünnete ittibayı, Hz. Peygamberin muradını yansıtmaktadır. Hayızlı kadının Halife Ömer'in oğlu Abdullah tarafından boşanması ile ilgili Abdullah'a soru sorulduğu ve hanımını kaç talakla boşadığı sorulmuştur. O da: “bir talâk ile” cevabını vermiştir. Söz konusu rivayet aynı şekilde Ebû Davûd'un *Sünen* eserinin *Talâk* bölümünde bulunmaktadır. Hayızlı kadının boşanmasının geçerli olmayacağı görüşünü savunan âlimlerin gerekçesine gelince, Abdullah ric'î talâk ile hanımını boşadıysa, o takdirde karısına dönmesi için birine sormasına gerek yoktur. Hanımına iddet müddeti içerisinde geri dönebilme hakkına zaten sahiptir. Ayrıca günümüzde bazı çevrelerce kabul edilen “bir mecliste gerçekleştirilen:”boş ol, boş ol, boş ol” vb. ifadenin üç talâk olduğu iddiası da doğruyu yansıtmamaktadır. Nitekim Allah Resûlü döneminde bu durum, tek talâk olarak kabul edilmekte idi. Bir anda verilen üç talâkın üç talâk olduğu ve artık bir araya gelemeyecekleri görüşü Allah Resûlü'ne ait değildir. Bu ictihad Hz. Ömer'e aittir.

Öte yandan, âdetli olan kadının boşanmasının uygun olmadığını, ancak boşamanın geçerli olacağını belirten âlimler de bulunmaktadır. Bu bağlamda, bir adam hanımına âdetli olduğu anda “Sen sünnet üzere boşsun” dese, bu talâk hayızlıyken mi gerçekleşir yoksa kadının temizlenmesini müteakip mi? sorusuna İmam Mâlik şu şekilde cevap vermiştir: “Bu lafız neticesinde talâk, kadın temizlenince gerçekleşir. Adam ise âdet dönemindeki hanımına geri dönmeye zorlanır.” Şayet adam kadına “Sen sünnet üzere üç talâkla boşsun” dese, İmam Mâlik'in görüşü şöyledir: “Erkek bu sözü söylediği andan itibaren kadın, âdetli olsa da olmasa da evinde kalır; ancak erkek onunla kesinlikle cinsel münasebette bulunamaz. Ta ki kadın başka biriyle evleninceye kadar.”⁶⁹

Konuyla ilgili olarak son olarak şunu belirtmek gerekir: Bir kişi, hayızlı olan hanımını boşasa, sünnete muhalefet etmiş olmakla birlikte talâk gerçekleşmiş olur. Rafızîler ise hayızlı kadına yapılan talâkın geçerli olmayacağını savunmaktadır.⁷⁰ Buradan anlaşılmaktadır ki, ümmet içerisinde bir kısım din bilgini, âdetli hâlde olan kadına verilen talâkın geçerli olduğunu savunurken, bir kısmı da hadisten delil getirmek suretiyle boşamanın geçerli olmayacağını ifade etmektedir.

⁶⁷ Alî b. Akîl, *et-Tezkire* (Riyad: Dâru İşbiliya, 2001), 251.

⁶⁸ Halil İbrahim Acar, “Talâk” (TDV İslam Ansiklopedisi, 2010), 39/496-498.

⁶⁹ Sahnûn, *El-Müdevvene* (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1994), 2/5-6.

⁷⁰ Serahî, *el-Mebûsât* (Mısır: Matbaatü's-Saâde, tarihsiz), 6/16.

Buna rağmen ittifak edilen durum şudur ki: Her hâlükârda, âdetli olan kadını boşamaya kalkışmak, sünnete muhalefet olması bakımından haramdır. Zayıf olduğu bir anda kadına boşama gerçekleştirmeye kalkışmak, aynı zamanda kadına karşı ruhsal açıdan da bir eziyet anlamına gelir; bu nedenle söz konusu fiil, kul hakkını teşkil etmektedir.

3.3. Muhâlea (Anlaşmalı Boşanma)

Sözlükte “çıkarmak, gidermek” anlamına gelen hul’ (muhâlea) lafzı, ıstılahta “erkeğin, anlaşmazlık yaşadığı hanımıyla belli bir miktar maddî bedel karşılığında boşanmak üzere anlaşması” anlamına gelmektedir.⁷¹

Boşanma olaylarının toplumu derinden sarstığı, boşama yetkisinin genellikle erkeğe ait olduğu ve sürdürmek istemedikleri evlilikleri, hanımlarıyla karşılıklı anlaşma (muhâlea) yoluyla sona erdirebilecekleri bilinmektedir. Muhâlea ile ilgili âyetle şöyle buyurulmaktadır:

“Erkek ve kadın, Allah’ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam olarak yerine getirememeye korkusu taşıdıkları durumlar müstesnadır. (Ey müminler!) Eğer karı ile kocanın, Allah’ın sınırlarını hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının erkeğe fidiye vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur.”⁷²

“Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız (biliniz ki) Allah’ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.”⁷³

Bu bağlamda, kadın kocasının haklarını yerine getirememeye endişesi taşıyorsa ve erkek de eşinin haklarını koruyamama kaygısı içindeyse, muhâlea hususunda herhangi bir günah söz konusu değildir.⁷⁴

Muhâlea konusunu ele alan âyetlere dair çeşitli görüşlerin nakledildiği görülmektedir.

Bunlardan biri, Bakara sûresi 229. âyetin tefsirinde İmam Buhârî tarafından aktarılmıştır. Buna göre, bir adam vefat ettiğinde, vefat edenin yakınları, kadına istedikleri şekilde muamele edebilirlerdi: Dilerlerse onunla evlenirler, dilerlerse başka biriyle evlendirirler veya evlenmesine hiç izin vermezlerdi. Bu durumda, kadının ailesinden dahi daha fazla hak sahibi oldukları belirtilmektedir. Buhârî’ye göre âyet, bu sebeple indirilmiştir.⁷⁵

Bir adam vefat ettiğinde, o adamın yakınları, kadının ölümüne kadar onun evlenmesini engellemekte veya mehrini almaya çalışmakta idiler. Âyetin, bu uygulamayı önlemek amacıyla indirildiği ifade edilmektedir.⁷⁶

Nisâ sûresi 19. âyetle geçen “Bir kısmını ele geçirmek” ifadesi, kadının boşanma talebinde bulunması karşılığında bir miktar para veya buna benzer bir bedel alınması ve böylece evliliğin her iki tarafın onayıyla sona erdirilmesi anlamına gelmektedir. “Bir

⁷¹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr li’ta’lîl’- Muhtâr*, 3/156.

⁷² Bakara, 2/229.

⁷³ Nisâ, 4/19.

⁷⁴ Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısri, *Tefsîrü’l-Kur’ân mine’l-câmi’ libni Vehb*, 1/125

⁷⁵ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, 6/44.

⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebu Dâvûd*, 3/432; Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Doktor Abdullah bin Abdul Muhsin et-Türkî (Dârü Hicr, 2001), 8/521.

kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayın”⁷⁷ ifadesi ise, erkeklerin hanımlarından mehri almak amacıyla başvurdukları baskı yöntemlerinden biri olan “kadını eve hapsedme” fiiline işaret etmektedir. Bu davranışın kadına zulüm teşkil etmesi nedeniyle helâl olmadığına özellikle vurgu yapılmaktadır.⁷⁸

Hul’ (muhâlea), talâk olarak kabul edilmektedir. Şâfiî mezhebinden ise, hul’ yapmanın fesih olacağı yönünde bir görüş de nakledilmiştir. Buna göre, bir erkek hanımına herhangi bir açıklama getirmeksizin “Sana hul’ yaptım” der ve bu ifadeyle talâk kastederse, bu fiil bâin talâk olarak kabul edilecektir.⁷⁹

Hul’ (muhâlea) yapmanın caiz olduğu haller başlığında, Harb, İshak’a şu soruyu yöneltmiştir: “Adam karısına zahmet, sıkıntı veya ıstırap veriyor ve kadın zulme uğruyorsa, hul’ yapsalar o kadına mehir verilmesi gerekir mi?” İshak, cevaben şöyle belirtmiştir: “Şayet zulüm erkek tarafından yapılmışsa, mehirden alması erkeğe diyâneten helâl olmaz. Şayet zulmü yapan kadınsa, yaptığı zulüm ölçüsünde mehirden veya başka bir şeyden erkeğe verir.” Buna ilişkin bir örnek de Sabit bin Kays’ın karısı üzerinden aktarılmaktadır. Kadın, Hz. Peygamber’e gelerek kocasıyla geçinmeye niyeti olmadığını bildirmiştir. Hz. Peygamber, kadına mehir olarak verilen bahçeyi Sabit bin Kays’a geri iade edip edemeyeceğini sormuş; kadın bahçeyi geri vermeyi kabul edince, Hz. Peygamber Sabit bin Kays’a “Bahçeyi kabul et ve onu boş ver” buyurmuş, böylece karşılıklı rıza ile ayrılığın gerçekleşeceğini belirtmiştir.⁸⁰

Erkek, fidyeyi yani vermiş olduğu mehri ancak geçimsizlik kadın tarafından gerçekleşmesi halinde alabilir. Ancak geçimsizlik erkek tarafından gerçekleşirse erkeğin kadından hiçbir maddî talepte bulunması helâl olmaz. Bu konunun delili de Allah’ın Nisâ sûresi 20. âyetindeki “Onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın.” âyetidir.⁸¹

Sebepsiz yere boşanmak hoş karşılanmamıştır; zira evlilik bir nimettir ve sebepsiz boşanma nankörlük olarak değerlendirilmiştir. Muhakkak ki, nikâh Allah’ın kulları üzerindeki nimetlerinden biridir. Allah Teâlâ bu hususu, “Size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O’nun varlığının delillerindendir.”⁸² buyurarak ifade etmektedir.⁸³

Muhâlea yapmanın, iki şartın gerçekleşmesi hâlinde caiz olacağı ileri sürülmüştür. Buna göre, kadın erkeği sevmezse ve erkeğin hakkını yerine getirememesi endişesi taşıyorsa, kadın fidyeyi verir ve taraflar karşılıklı anlaşma ile boşanabilirler.⁸⁴

Mehir, İslam dininin kadına tanıdığı haklardan biridir. Kadın erdemli bir şekilde davrandığı takdirde, mehrini zorla almak veya çeşitli iftiralarla el koymaya yeltenmek yasaklanmıştır.⁸⁵

⁷⁷ Nisâ, 4/19.

⁷⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 8/109-112.

⁷⁹ Ebû Bekr Semerkandî, *Tuhfetül-Fukahâ* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994), 2/199.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *El-Cami’ li-Ulumi’l-İmam Ahmed*, thk. Halid Er-Rabbat ve Seyyid İzzet İyd (Mısır: Dâru’l Felah li’l-Bahsi’l-İlmiyyi ve tahkiki’l-Turâsi, 2009), 11/419.

⁸¹ Ebû’l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru Ebi’l-Leys es-Semerkandî*, tarihsiz, 1/151.

⁸² Rûm, 30/21.

⁸³ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/2.

⁸⁴ Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi’l-Hidâye*, 5/507.

⁸⁵ Nisâ, 4/20.

Aynı zamanda, İslam öncesi dönemde uygulanan ve kadının mehrini ele geçirmek amacıyla kadına hapis hayatı yaşatmak veya boşanma sonrası kadının başka biriyle evlenmesine müsaade etmemek âyetle yasaklanmıştır. Kadın, kocasını açık şekilde aldatır ve bu durum şahitler huzurunda sabit olursa, kendisine cezai müeyyide uygulanacaktır. Şahitlerin olmadığı ve bu durumu li'ân yöntemiyle hâkime aksettirmeyen bir erkek ise, karısına vermiş olduğu mehri karşılıklı anlaşma ile geri almak suretiyle boşanma teklif edebilir; aynı teklif kadından da gelebilir.

Bunun yanı sıra, şiddetli geçimsizliğin nedeni kadının huysuzluğu ise ve iyi huylu olmayı reddediyorsa, tarafların karşılıklı anlaşma yoluyla muhâlea yapmaları mümkün görülmüştür. Türk Medeni Kanunu'nda ise, karşılıklı rıza ile anlaşmalı olarak gerçekleştirilen boşanma, “evlilik birliğinin temelinden sarsılması” gerekçesiyle kabul edilmektedir.⁸⁶

3.4. Tefvîzî Talâk: Erkeğin Kadına Boşanma Yetkisi Vermesi

Sözlükte “yapılacak bir işin gerçekleştirilmesini başkasının sorumluluğuna bırakmak” anlamına gelen tefvîz, ıstılahta “boşanma hakkının erkek tarafından kadına verilmesi” şeklinde ifade edilmektedir.⁸⁷

Tefvîzî talâk uygulamasının Hz. Peygamber tarafından gerçekleştirildiği ve kadınların talebi hâlinde, onların isteğiyle evliliğin son bulabileceği önemli bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu husus, söz konusu âyette şöyle ifade edilmektedir:

“Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzellikle salıvereyim.”⁸⁸

Hz. Peygamber, boşanma yetkisini eşlerine tanımış ve bu uygulamaya tahyîr denilmektedir. Hz. Âişe, bu yetki kapsamında Hz. Peygamberi ve âhiret hayatını tercih etmiş; bu konuda kimsenin kendi hür iradesine müdahale edemeyeceğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in diğer hanımları da benzer şekilde davranmıştır; aralarından bir hanım kendi isteği ile ayrılmayı seçmiştir. İbn Vehb'in nakline göre, Hz. Peygamber'in eşlerine boşanma hususunda tercih hakkı tanımış olması, onların o anda boşandıkları anlamına gelmemektedir. Zeyd b. Sabit, Ömer b. Hattab, Abdullah b. Abbas, İbn Mesud, Âişe, İbn Şihab, Rebâa, Ömer b. Abdilaziz, Süleyman b. Yesâr ve Ata b. Ebi Rebah gibi âlimler de bu görüşü benimseyerek, “kadına tercih hakkı tanınması, kadının erkek tarafından boşandığı anlamına gelmez” şeklinde kanaat belirtmişlerdir.⁸⁹

Kadın, evliliğini muhâlea veya tefvîzî talâk hakkını kullanarak sona erdirebileceği gibi, yaşadığı sorunlar neticesinde yargı kararıyla da evliliğini bitirme hakkına sahiptir.

⁸⁶ Elif Sargın, “Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanmanın Şartları Üzerine Bir İnceleme”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 28/1 (2020), 353.

⁸⁷ Abdussamet Bakkaloğlu, “Tefvîz” (TDV İslam Ansiklopedisi, 201), 40/310-311.

⁸⁸ Ahzap, 33/28.

⁸⁹ Sahnûn, *El-Müdevvene*, 2/278.

Bölüm / Chapter 2

Yargı Kararıyla Boşanma (Tefrîk)

Divorce by Judicial Decree (Tafriq)

Bölüm Özeti

Sözlükte “iki şeyi birbirinden ayırmak” anlamına gelen tefrîk, ıstılahta “yargı kararıyla eşlerin birbirinden ayrılması” olarak tanımlanmaktadır ve İslam hukuku kaynaklarında kazâi boşanma şeklinde zikredilmektedir. Tefrîk, çoğunlukla kadının talebi üzerine gerçekleşir ve bâin talâk ile evliliğin son bulmasını ifade eder; erkeğin gerçekleştirdiği talâk tefrîk kapsamında değerlendirilmez.

Kadın, mahkemeye başvurarak boşanmayı talep etme hakkına sahiptir; bu hak, genellikle kadının evlilik hayatında zarar görmesi veya şiddetli geçimsizlik gibi durumlarda devreye girmektedir. Mahkeme, kusurlu olan erkeğin kadın üzerinde fena muamelede bulunmasını önlemek amacıyla evlilik birliğini bâin talâk ile sonlandırabilir. Evliliğin fesâd hâline gelmesi, tarafların menfaatleri doğrultusunda yargısal boşanma ile çözümlenebilir.

Fıkıh mezheplerinde kazâi boşanma nedenlerinin kapsamı farklılık göstermektedir; Hanefîler daha dar bir çerçevede, Malikî ve Hanbelîler ise geniş bir çerçevede ele almıştır. Bu bölümde, kazâi boşanma nedenleri hastalık ve kusur, buluş muhayyerliği, fena muamele ve şiddetli geçimsizlik çerçevesinde incelenmiştir.

Chapter Abstract

The term tafriq, which literally means “to separate two things,” refers in Islamic jurisprudence to the judicial dissolution of a marriage and is cited in classical sources as judicial divorce (kazâ’i divorce). Tafriq generally occurs at the request of the wife and denotes the termination of the marriage through bâ’in divorce; it does not apply to divorces initiated by the husband.

A woman has the right to petition the court for divorce, typically in cases where she suffers harm or there is severe marital discord. The court may dissolve the marriage through bâ’in divorce to prevent the husband from committing ill-treatment, thereby safeguarding the wife. Even if the marital discord does not cause direct harm but renders

cohabitation untenable, the court can terminate the marriage in the best interests of both parties.

The scope of judicial divorce varies among the Islamic legal schools: the Hanafi school limits valid grounds mainly to defects affecting sexual relations, whereas the Maliki and Hanbali schools adopt a broader approach. In this study, judicial divorce is examined primarily with respect to ill-treatment, severe discord, illness and defects, and the exercise of marital discretion (bulūgh muhayyariyyah).

1. Yargı Kararıyla Boşanma (Tefrîk)

Sözlükte “iki şeyi birbirinden ayırmak” anlamına gelen tefrîk lafzı, ıstılahta “yargı kararıyla eşlerin birbirinden ayrılması” anlamında kullanılmaktadır. İslam hukuku kaynaklarında ise bu durum, kazâi boşanma olarak zikredilmektedir.¹

Tefrîk, genellikle kadının talebi üzerine evlilik bağının bâin talâk yoluyla sona ermesini ifade etmektedir; bu nedenle erkeğin tek taraflı gerçekleştirdiği talâk tefrîk kapsamında değerlendirilemez.²

Kadının mahkemeye başvurarak boşanmayı talep etme hakkı genel olarak kabul edilmiş bir durumdur. Kadını yargıya başvurmak zorunda bırakan başlıca neden, kocasından gördüğü zarardır. Zira evlilik hayatında zarar görmek, şiddetli geçimsizliğe yol açmakta ve aile saadetini olumsuz etkilemektedir. Geçimsizlik durumunda, tarafların bir arada bulunması imkânsız hâle geldiğinde, mahkeme kararıyla evlilik akdi sona erdirilmektedir. Kadının kocasından zarar görmesi, kocanın kusurlu olduğunu ortaya koyar ve kusurlu tarafın varlığında hâkim, eşleri bâin talâk ile ayırmaktadır. Bu uygulama, erkeğin kadına yönelik fena muamelede bulunmasını önlemeyi amaçlamaktadır.³

Sebepsiz yere boşanma talebinde bulunmak hoş karşılanmamış olup, bu tür davranışta bulunan kadınların, İslam kaynaklarında cennetin kokusunu dahi alamayacakları belirtilmiştir.⁴

Bazen eşler arasında fesât hâli meydana gelebilir; nikâh bağı yalnızca huzuru bozucu bir duruma dönüşebilir ve evliliğin kendisi zarar verici hâle gelebilir. Bu durumda dahi erkek, kadının nafaka ve barınma ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Ancak geçimsizlik öylesine şiddetli bir hâl alırsa ki kadın hapis hayatı yaşamakta ve hiçbir mutlu ortam bulamamakta, buna karşın erkeğe mali yük getirmekteyse, mahkeme, her iki tarafın menfaatini gözeterek evliliği sona erdirmeye kararı verebilir.⁵

Hanefî mezhebine göre, kadının boşanma talebinde bulunabileceği gerekçeler, yalnızca cinsel birlikteliğe engel teşkil eden kusurlarla sınırlıdır. Buna karşın, kazâi boşanma konusu Malikî ve Hanbelî mezheplerince daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır.⁶

Çalışmamızda, kazâi boşanma (tefrîk) gerekçelerini incelemeyi amaçlamaktayız. Öncelikle yargısal boşanma nedenlerine kısaca değinilecek, ardından bu nedenlerden özellikle fena muamele ve şiddetli geçimsizlik ile ilgili olanlar “Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik” başlığı altında ele alınacaktır. Yargı kararıyla boşanma gerekçeleri, hastalık ve kusur, buluş muhayyerliği, zina isnadı, îla, zihâr, irtidad, nafakanın temin edilmemesi, gâiblik, fena muamele ve şiddetli geçimsizlik şeklinde sıralanmaktadır. Bu çalışmada ise kazâi boşanma nedenleri, hastalık ve kusur, buluş muhayyerliği ile fena muamele ve şiddetli geçimsizlik çerçevesinde değerlendirilmiştir.

¹ Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, 305.

² Vehbe Zühayli, *el-Fikhu'l-İslamî ve edilletühû* (Suriye: Dâru'l-Fikr, tarihsiz), 9/7067.

³ Fidan, *İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu*, 11-15.

⁴ Tirmizî, *Sünenü Tirmizi*, Talâk, 11; Ebû'l-Hasen Emîr Alâüddîn Alî b. Balabân b. Abdillâh el-Mısırî, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 9/490; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4/614.

⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/323.

⁶ Demirci, “İslam Hukukunda Terk Nedeniyle Boşanmanın Türk Hukukuyla Mukayeseli Olarak İncelenmesi”, 1076.

1.1. Hastalık ve Kusur

Hastalık ve bazı fizyolojik kusurlar sebebiyle kadının kocasından boşanma talebinde bulunması meşru kabul edilmektedir.⁷ Hanefî mezhebi açısından, cinsel iktidarsızlık ve hadım edilme durumları dışında kalan ayıplar nedeniyle kadının muhayyerlik hakkı kabul edilmemiştir. Erkekten bulunan ve kadının boşanma talebine sebep olabilecek hastalıklar, akıl hastalığı, cüzzam ve bazı cilt hastalıkları olarak değerlendirilebilir. İmam Muhammed, bu durumlarda kadının muhayyer olduğunu ve eşler arasında geçim sağlanamayacağını savunmuş, kadının uğradığı zararı giderebilmek amacıyla muhayyerlik hakkını kullanabileceğini ifade etmiştir. Buna karşın erkek, söz konusu hastalıkları gerekçe göstererek muhayyerlik talep edemez; zira erkeğin talâk hakkı her hâlükârda geçerlidir. Ayrıca kadın, erkeğin cinsel organı ve yumurtalıklarının yokluğunu gerekçe göstererek muhayyerlik talebinde bulunabilir; çünkü bu eksiklik, nikâhın temel amacı olan cinsel birliktelik ve çocuk sahibi olma hakkını engellemektedir. Cinsel iktidarsızlık yaşayan ve hanımıyla ilişkiye giremeyen erkek, bu durum hastalık, zayıflık, yaşlılık veya sihir gibi nedenlere dayansa dahi, kadının dava açması halinde hâkim tarafından bir yıllık süre verilir. Erkekteki kusur bu süre sonunda düzelmezse, eşlerin evliliği tefrîk ile sonlandırılır. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed, bu sürenin sonunda durumun düzelmemesi hâlinde kadının doğrudan boşanacağını savunurken; Ebû Hanîfe, kadının zararının giderilmesi için tefrîk uygulanabileceğini, ancak bu tefrîk kararının yalnızca hâkim tarafından ilan edilebileceğini belirtmektedir.⁸

İmam Mâlik, kadının hastalık veya fizyolojik rahatsızlıklar nedeniyle boşanma talebinde bulunabileceği durumları, akıl hastalığı, cüzzam, cilt hastalıkları ve ferçte bulunan, cinsel ilişkiye engel teşkil edebilecek rahatsızlıklar olarak tanımlamıştır.⁹

Bakara Sûresi'nin 229. âyetinin tefsirinde aktarıldığına göre, bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek daha önce Rifa'a ile evli olduğunu, ondan boşandıktan sonra Abdurrahman b. Zübeyr ile evlendiğini, ancak yeni kocasının cinsel iktidarsızlık yaşadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Rifa'a'ya geri dönmek mi istiyorsun?" diye sormuş; kadının "evet" cevabı üzerine, cinsel birliktelik gerçekleşmedikçe ikinci kocasıyla olan evliliğin sona ermeyeceğini bildirmiştir. Rivayete göre kadın bir süre sonra tekrar Hz. Peygamber'e gelerek eşyle cinsel ilişki yaşadıklarını söyleyip ayrılmak istemiş; ancak Hz. Peygamber, kadının önceki beyanında yalan söylediğini belirterek bu sözünü kabul etmemiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra kadın bu kez Hz. Ebû Bekir'e başvurarak boşanma talebini yinelemiştir. Hz. Ebû Bekir, kadının Allah Resûlü'ne başvurduğunu ve talebinin kabul edilmediğini bizzat gördüğünü söyleyerek aynı talebi kendisinin de kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra kadın bu kez Hz. Ömer'e gelmiş ve aynı istekte bulunmuştur. Hz. Ömer ise, "Eğer önceki kocana dönersen seni recmettiririm" diyerek talebi kesin bir dille reddetmiştir.¹⁰

⁷ Fidan, *İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu*, 16-17.

⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr li'ta'lîli'l- Muhtâr*, 3/115.

⁹ Sahnûn, *El-Müdevvene*, 2/142.

¹⁰ Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr-Osman Cum'a Damîriyye-Süleyman Müslim el-Haraş (Dâru Tibe li'n- Neşr ve 't-Tevzi, 1997), 1/273.

Sahabîlerden Temime el-Kuraziyye (r.anh.), Hz. Peygamber'e gelerek önceki kocasıyla üç talâkla boşandığını, daha sonra başka biriyle evlendiğini, ancak yeni kocasının cinsel iktidarsızlık sorunu bulunduğunu ifade etmiş ve eski kocasına dönmek istemiştir. Ancak Hz. Peygamber (a.s.), kadının mevcut kocasıyla henüz cinsel münasebet yaşamadığını belirterek bu talebi reddetmiştir.¹¹ Bu hadise dayanarak, âlimler, kadının önceki kocasına dönebilmesi için mevcut kocasıyla cinsel ilişki kurmuş olması gerektiği konusunda görüş birliğine varmışlardır.¹² Oysa Osmanlı döneminde, erkeğin cinsel ilişkiyi gerçekleştirecek durumda olmaması, kadına boşanma talebinde bulunma hakkı sağlamaktaydı.¹³ Söz konusu hadiste ise, kocasından ayrılmak isteyen kadının, kocasına cinsel iktidarsızlık isnad etmesi nedeniyle önceki kocasına dönmek için yasaklandığı anlaşılmaktadır.

1.2. Bulûğ Muhayyerliği

Henüz bulûğ çağına ulaşmamış küçük kızların, velileri tarafından evlendirilmesi ve kızın bulûğa ulaştığında bu evliliğe rıza göstermeme hakkının bulunması, "bulûğ muhayyerliği" olarak adlandırılmaktadır.¹⁴

Kişinin özgür iradesiyle bilinçli bir şekilde her türlü hukuki işlemi yapabilme kapasitesini ifade eden ehliyet durumu, Hanefî mezhebine göre kızlarda 17 yaş olarak kabul edilmektedir. Küçük kızların evlenebilmesi için velisinin bu durumdan haberdar olması ve onay vermesi müstehap görülmüştür. Hz. Peygamber döneminde, evlilik tekliflerine susmak, örf gereği utangaçlığın bir göstergesi olarak kabul edilmekte ve susan kızın teklife onay verdiği zannedilmekteydi. Günümüzde ise bu örf değişmiş olup, kızın açıkça evliliğe rıza gösterip göstermediğini ifade etmesi gerekmektedir. Baba ve dede dışında diğer yakınları tarafından evlendirilen küçük kızlar, aken olgunluğa ulaştıklarında mahkemeye başvurarak söz konusu evliliği sona erdirmeye hakkına sahiptirler.¹⁵

Bazı klasik fıkıh eserlerinde "babanın evlendirdiği kızın bulûğa erdikten sonra evliliğe devam etme veya bozma konusunda muhayyerlik hakkı bulunmadığı konusunda beş mezhebin görüş birliği vardır."¹⁶ şeklinde ifadeler bulunsada işin aslı yapılan derin araştırmalar neticesinde daha farklı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hanefîler, bulûğ muhayyerliğinin yalnızca, baba ve dedesi dışındaki kişiler tarafından evlendirilen küçük kızlara tanındığını belirtmektedir. Bu durumda kız, bulûğa ulaştığında evliliği feshetme hakkına sahiptir; ancak bunu yetkili makama bildirmesi ve mahkemenin kararını ilan etmesi gerekmektedir. Mahkeme kararıyla tefrîk gerçekleşene kadar taraflar evli olarak kabul edilir.¹⁷ Ebû Hanîfe ve görüşünü benimseyenler ile Evzâî ve bazı geçmiş âlimler, bu tür evliliğin câiz olduğunu ancak kızın muhayyerlik hakkına sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Buna karşılık Ebû Yûsuf, kızın muhayyerlik hakkı bulunmadığını

¹¹ İbn Mâce, *Sünen*, Nikâh, 32; Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, 3/418.

¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 6/131.

¹³ Ünal Özkorkut, "İslam Hukukunda ve Osmanlı uygulamasında koca şiddetine karşı kadının başvurabileceği hukuk yolları", 236.

¹⁴ Orhan Çeker, "Kız" (TDV İslam Ansiklopedisi, 2011), 25/541.

¹⁵ Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, 39-55.

¹⁶ Saffet Köse, "Aile Hukuku", *İslam Hukuku El Kitabı*, thk. Talip Türkan (Grafiker Yayınları, ts.), 305.

¹⁷ Mehmet Dirik, "Seçimlik Bir Hak Olarak Bulûğ Muhayyerliği", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 93.

savunmuştur. Ayrıca âlimler, küçük yaşta evlendirilecek kızın velisi tarafından evlendirilebileceğini; vasisi tarafından evlendirilemeyeceğini belirtmişlerdir.¹⁸

Küçük kızların evlendirilmesi konusunda İmam Şâfiî, yalnızca babasının ve dedesinin bu yetkiye sahip olduğunu savunurken; İmam Mâlik, yalnızca babanın evlendirme yetkisine sahip olduğunu ifade etmiştir. Veli, evlilik için birini tayin ettiğinde, tayin edilen kişi evliliği gerçekleştirebilir. Ancak bu durumda, kızın zarar göreceği veya ahlâkî değerlerinin zedeleneyeceği endişesi söz konusu ise, yalnızca babanın evlendirme yetkisine sahip olduğu görüşü isabetli kabul edilmiştir. Bu tür evliliklerde, kız buluşa ulaştığında muhayyerlik hakkına sahip olacaktır.¹⁹

Kızın muhayyerliğini kabul eden âlimler arasında Hasan el-Basrî, Ömer b. Abdülaziz, Tâvûs, Katâde, İbn Şübrûme, Evzâî ve Ebû Hanîfe bulunmaktadır.²⁰

Osmanlı döneminde, buluş çağına ulaşmadan evlendirilen kızlar, buluş çağına ulaştıklarında buluş muhayyerliğini kullanmak istemeleri hâlinde, vakit kaybetmeksizin mahkemeye başvurarak tefrîk talebinde bulunmaktaydılar. Bununla birlikte, çocukların evlendirilmesinin nadiren görüldüğü ve halkın bu tür evliliklere genellikle olumlu bakmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır.²¹

Bakire veya dul olmasına bakılmaksızın, bir kadının rızası olmadan gerçekleştirilen nikâh geçerli değildir. Rıza olmadan nikâhın gerçekleşmemesi, küçük çocukların velisi tarafından evlendirilmesinin de meşru bir uygulama olamayacağını göstermektedir. Zira küçük çocuklar, nikâh bağının mahiyeti hakkında bilgi sahibi değildir ve evliliğin gerektirdiği fiziksel ve ruhsal olgunluğa erişmemiş kabul edilirler.

İmam Buhârî'nin el-Câmi' adlı eserinde, Kitâbu'n-Nikâh bölümünde (Hadisler 36-41) incelendiğinde, velisiz nikâhın ve kadının rızası alınmadan kıyılan nikâhın geçersizliği açıkça ifade edilmektedir. Bu durumdan da anlaşılmaktadır ki, velisi tarafından habersizce evlendirilmeye teşebbüs edilen kadınların nikâhları, fuzûlî satışlarda olduğu gibi karşı tarafın iradesine, yani kadının rızasına bağlıdır. Kadın dilerse bu nikâhı kabul edebilir, dilerse de reddedebilir.

Nitekim babası tarafından zorla evlendirilmek istenen bir hanım, durumu Allah Resûlü'ne şikâyet etmiş ve Allah Resûlü de kadının rızası olmaksızın nikâhın geçerli olmayacağını ifade etmiştir. Söz konusu hadis metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ: أَنَّ امْرَأَةً مِنْ وَلَدِ جَعْفَرٍ، تَخَوَّفَتْ أَنْ يُزَوَّجَهَا وَلِيُّهَا وَهِيَ كَارِهَةٌ، فَأَرْسَلَتْ إِلَى شَيْخَيْنِ مِنَ الْأَنْصَارِ: عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَمُجَمِّعِ ابْنَيْ جَارِيَةٍ، قَالَا: فَلَا تَخْشَيْنَ، فَإِنَّ خُنْسَاءَ بِنْتُ خِدَامٍ «أَنْكَحَهَا أَبُوهَا وَهِيَ كَارِهَةٌ، فَرَدَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ»

Yukarıdaki rivayette belirtildiği üzere, babası tarafından evlendirilmek istenen ve bu duruma rıza göstermeyen Hansâ bint Hizâm, Allah Resûlü'ne başvurmuş ve Resûlullah, gerçekleştirilmek istenen nikâhı reddetmiştir. Bu rivayet, nikâh gibi önemli bir konuda

¹⁸ Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'idî Müslim*, thk. Yahyâ İsmâil (Mısır: Dârü'l-Vefa, 1998), 4/572.

¹⁹ Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/34.

²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/402.

²¹ Ömer Korkmaz, "Osmanlı Uygulamaları Işığında Küçüklerin Evlendirilmesi ve Veli İzinsiz Nikâh", *Bilimname* 37 (2019), 460-470.

sadece velinin rızasının yeterli olmadığını, evlenecek kişinin onayının da şart olduğunu açıkça göstermektedir.

Ayrıca, “Bekârın rızası ise susmasıdır.”²² şeklinde gelen hadisten de anlaşılmaktadır ki, küçük çocuklar velisi tarafından tek başına evlendirilemezler. Örneğin, 6-7 yaşındaki bir çocuğun evliliğe dair rızasını, utanması, tebessüm etmesi veya mutlu olması gibi durumlarla ifade etmesi mümkün değildir; bu nedenle böyle bir rızanın geçerli sayılması söz konusu olamaz.

1.3. Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik Sebebiyle Kadının Boşanma Hakkı

İnsan, zaman zaman çevresine zarar verebilecek tutum ve davranışlar sergileyebilmektedir; bu durum literatürde “şiddet” olarak tanımlanmaktadır. Birey, bu olumsuz davranışları aracılığıyla karşısındaki kişiye yalnızca fiziksel zarar vermekle kalmaz, aynı zamanda manevi, ekonomik ve cinsel açıdan da mağduriyet yaratabilir. Kadına yönelik şiddet, insanlık tarihi kadar eski ve günümüzde de ciddi bir sorundur. Erkeklerin kendilerini kadınlardan daha güçlü görme eğilimi, kimi zaman savunmasız konumdaki kadınların zulme uğramasına yol açmaktadır. Bu mağduriyet çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir; kadınlar tehdit edilerek psikolojik açıdan zarar görebilir, özgürlüklerinin kısıtlanması ise ayrı bir şiddet biçimi olarak değerlendirilebilir. Kadına yönelik fena muamele, gelişmiş ülkelerde dahi önemli ölçüde görülmekte ve ciddi toplumsal bir sorun olarak kendini göstermektedir.²³

Fena muamele ve şiddetli geçimsizlik konusunu ele aldığımız bu çalışmada, incelemeyi dört alt başlık altında gerçekleştirmeyi tercih ettim: fiziksel fena muamele ve şiddetli geçimsizlik, manevi fena muamele ve şiddetli geçimsizlik, ekonomik fena muamele ve şiddetli geçimsizlik ve cinsel fena muamele ve şiddetli geçimsizlik. Bu sınıflandırma, günümüz hukukunda şiddet konusunun ele alınış biçimiyle de uyumlu olarak belirlenmiştir. Her alt başlığa öncelikli olarak kısa bir giriş yaptıktan sonra, söz konusu tasnif çerçevesinde konuyu detaylı biçimde ele aldım.

Tefrik nedenlerini de dört alt başlıkta incelemeyi tercih ettim. Tefrik gerekçeleri arasında haysiyetsiz hayat sürmenin de belirtilmesi gerektiğini ifade ettim. Bununla birlikte, zamanın olağan akışı içerisinde, farklı nedenlerle de tefrik talebine gerekçe olabilecek durumların ortaya çıkmasının mümkün olduğu unutulmamalıdır. Nitekim Halil İbrahim Acar, İslam Aile Hukuku adlı eserinde konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“Boşanma nedenleri, Kur’ân ve Sünnet’te nüzul ve vürûd sebeplerini oluşturan bazı olaylara binaen nasslarla belirlenmiştir. Bununla birlikte boşanma nedenlerinin yalnızca bunlardan ibaret olmayacağı; evliliğin sürdürülmesini imkânsız kılan pek çok başka durumun ortaya çıkabileceği ve zamanla değişebileceği fukahâ arasında kabul görmüştür. Dolayısıyla boşanma nedenlerinin sadece sayılanlarla sınırlı olmadığı, başka nedenlerle de evlilik birliğinin sona erdirilebileceği kabul edilmelidir.”²⁴

²² «لَا تُنْكِحُ الْآيِمَّ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ، وَلَا تُنْكِحُ الْبِكْرَ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ» قَالُوا: كَيْفَ إِذْنُهَا؟ قَالَ: «أَنْ تُسْكَتَ»

²³ Şeyda Yıldırım - Sedat Akkuş, “Erkeklerin Kadına Yönelik Fiziksel Şiddet Uygulamasına Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/4 (2018), 1368-1372.

²⁴ Halil İbrahim Acar, *İslam aile hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 268.

Yaptığım araştırmalar neticesinde, şahsımda oluşan kanaate göre yargı kararıyla boşanmayı doğuran geçimsizlik tezahürleri şu başlıklar altında sınıflandırılabilir:

1. **Fiziksel Açıdan Fena Muamele:** Dövmek, vücutta iz bırakacak şekilde zarar vermek, kırmak gibi davranışlar.
2. **Manevî/Psikolojik Açıdan Fena Muamele:** Haysiyetsiz hayat sürmek, erkeğin irtidâd etmesi, kadına zina isnadında bulunması, zihâr uygulaması.
3. **Ekonomik Açıdan Fena Muamele:** Mehirin verilmemesi, nafakanın temininde acziyet veya yetersizlik.
4. **Cinsel Açıdan Fena Muamele:** Gâiblik ve mefkûdluk hâli, îlâ uygulaması, gayri meşru cinsel ilişki biçimleri.

Geçimsizlik (nüşûz) kavramı, eşlerin her biri için kullanılabilir. ²⁵ Bununla birlikte bazı görüşlerde nüşûz, özellikle kadının, Allah tarafından emredilmiş hususlarda kocasına itaat etmemesi, yani başkaldırması anlamında değerlendirilmektedir. ²⁶

İbn Kuteybe'ye göre nüşûz kavramı, kocasına karşı nefret besleyen kadınların davranışlarını tanımlamak için de kullanılmaktadır. Ayrıca İbn Abbas, huzursuzluk çıkaran ve yapılan uyarılara aldırış etmeyen kadının, kocası tarafından disiplin amaçlı olarak dövülebileceğini belirtmiştir. ²⁷

Kadının nüşûz veya geçimsizlik hâlinde olduğunun bazı belirtileri şunlardır:

1. İzinsiz olarak evden çıkması,
2. Allah'ın emrettiği ibadet ve yükümlülükleri yerine getirmemesi (gusûl, namaz vb.),
3. Eşin, evliliğin gereği olarak sahip olduğu cinsel birliktelik hakkını kadının reddetmesi veya bu konuda ilgisiz ya da soğuk bir tavır sergilemesidir. ²⁸

Edepsizlikte bulunan kadınların iddet müddeti boyunca evlerinden çıkarılmaması gerektiği ve iddet süresi devam ettiği müddetçe evde kalma haklarının bulunduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede erkeğin, edepsizlik hâlindeki kadını evden çıkarma hakkı bulunmamaktadır; benzer şekilde kadının da erkeği evden çıkarma hakkı yoktur. Bu husus, “Kadın apaçık bir edepsizlik yapmadıkça evden çıkarmayın” ifadesiyle ifade edilmiştir. Edepsizlik söz konusu olursa, kadının evden çıkarılması mümkündür.

Âlimler arasında bu âyete dair çeşitli yorumlar bulunmaktadır. İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Said bin Müseyyeb, Şa'bî, Hasan, İbn Sîrîn, Mücâhid, İkrime, Said bin Cübeyr, Ebû Kılâbe, Ebû Salih, Dahhâk, Zeyd bin Eslem, Horasanlı Ata, Süddî ve Said bin Ebû Hilâl gibi âlimler, âyette kastedilen edepsizliğin zina olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan Übey b. Kâ'b, İbn Abbas, İkrime ve diğer bazı âlimlerin görüşüne göre nüşûz kavramı, kadının kocasına fena muamele etmesi ve sözleri ile yaptıklarıyla ona eziyet etmesi anlamında kullanılmaktadır. ²⁹

²⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Zekerîyyâ er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh* (Kahire: Dârül-Hadîs, 1421), 338.

²⁶ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'* (Lübnan: Dârü'l-kütübü'l-İlmiyye, 1328), 2/334; Şemseddin Muhammed Düsûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî alâ's-şerhi'l-kebîr* (Dârü'l-Fikr, tarihsiz), 2/343.

²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 6/711; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîru'l-Kurani'l-Azim Libni Ebi Hatim*, thk. Esad Muhammed el-Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetü Nizar Mustafa el-Baz, 1419), 3/942.

²⁸ Emîra Muhammed Meğâzi Mahmud, *Ahkâmu's-Şikâk beyne'z-Zevceyni fî dav'i's-Şer'ati'l-İslamiyye* (İskenderiyye: Külliyyetü'd-Dirâseti'l-İslamiyyeti ve'l-Arabiyyeti Li'l-Benâti, tarihsiz), 1/282.

²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 4/143-144.

Âyet-i celîlede geçen “Fâhişetin mubeyyine” lafzı “Apaçık bir edepsizlik hayâsızlık” (Nisâ, 4/19) anlamına gelmektedir. Âyette bulunan fâhişe lafzı “hakka uygun olmayan her söz, amel ve tüm fiiller” olarak ifade edilmiştir.³⁰

“Fâhişetin mubeyyine”, açık ve belirgin bir isyanı ifade eder ki bu durum literatürde “nüşûz” olarak tanımlanmaktadır.³¹ Ma’mur’ın naklettiğine göre Katâde, âyette geçen “fâhişetin mubeyyine” ifadesini “nâşize/geçimsiz kadın” şeklinde açıklamıştır.³² Yûsuf’un; babası, Ebû Hanîfe ve Hammad silsilesiyle naklettiğine göre, iddet sürecinde bulunduğu hâlde evinden çıkan kadın “fâhişetin mubeyyine / apaçık bir hayasızlık” kapsamında değerlendirilmiştir.³³

Fâhişe lafzı, klasik kaynaklarda “isyan ve nüşûz / geçimsizlik” anlamlarında da kullanılmaktadır. Bu durum kadın tarafından sergilendiğinde, Kur’ân’ın nassı gereği kadının evlilik içinde sergilediği bu tutumu terk etmesine yönelik tedricî bir yol izlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna göre, öncelikle kadına öğüt verilir; bu da fayda vermezse yatakların ayrılması yoluna gidilir; bu iki merhaleden de sonuç alınamazsa âyetin zâhirinin ifade ettiği üzere “iz bırakmayacak şekilde darb” uygulanabileceği fukahâ tarafından zikredilmiştir. Kadının isyan ve geçimsizlik hâlini ısrarla sürdürmesi durumunda ise, bu aşamadan sonra hul’ yoluna gidilmesinde bir sakınca bulunmadığı belirtilmiştir.

Ebû Ca’fer, “fâhişetin mubeyyine” hakkında ilk söylenen şeyin; *kadının kocasına diliyle kötü muamele etmesi, ona eziyet etmesi ve/veya zina etmesi* olduğunu nakletmiştir. Zira Yüce Allah âyette açıkça “fâhişetin mubeyyine / apaçık bir edepsizlik” buyurmuştur. Bu değerlendirmeler ışığında, fakihler kadının açık bir isyan veya edepsizlik içerisinde bulunması hâlinde erkeğin boşama hakkını kullanabileceğini, ayrıca böyle bir durumda hul’ talebi için erkeğin belli ölçülerde baskı uygulamasının âyetin zâhirine ve rivayetlere dayandığını ifade etmişlerdir.

Bu bağlamda Cabir’den rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Kadınlar hakkında Allah’tan sakının! Siz onları Allah’ın emaneti olarak aldınız. Allah’ın adıyla onlarla nikâh akdettiniz. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, sizi başka erkekle aldatmamalarıdır. Şayet böyle bir tutum içerisinde bulunurlarsa, onlara iz bırakmayacak şekilde darb uygulayabilirsiniz. Kadınların rızıklarını ve giyimlerini adalet ölçüsü çerçevesinde temin etmek ise sizin üzerinize bir borçtur.”³⁴

Bu rivayet ve âyetlerin zâhirlerinden hareketle, nüşûz ve apaçık edepsizlik kapsamında değerlendirilen davranışların, fukahâ tarafından evlilik birliğini zedeleyen ciddi geçimsizlik tezahürü olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Talâk sûresi’nin 1. âyetinde geçen “fâhişetin mubeyyine / apaçık bir edepsizlik” ifadesinin mahiyeti Abdullah b. Ömer’e sorulduğunda, o bu lafzı “evlerinden çıkan kadınlar” şeklinde açıklamıştır. İbn Ömer’in değerlendirmesine göre burada kastedilen;

³⁰ el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî), *Kitabü’l-Ayn*, thk. Mehdi Mahzumi ve İbrahim Samerrai (Dâru ve Mektebetü’l-Hilâl, tarihsiz), 3/96.

³¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi’t-türâsi’l-arabî, 1423), 1/364.

³² Abdürrezzâk, *Tefsîru Abdürrezzak*, 1/442.

³³ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr li Ebi Yusuf* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, tarihsiz), 142.

³⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 6/534-535.

yalnızca had cezası gerektiren bir suç işlemek amacıyla evlerinden çıkan kadınlar olup, bu fiilin gerçekleşmesi hâlinde söz konusu kadınlara ilgili ceza tatbik edilir. Buna göre, âyetle zikredilen “apaçık edepsizlik”, her türlü evden çıkmayı değil; bilakis meşrû olmayan bir fiili işlemek üzere evden ayrılmayı, yani doğrudan had gerektiren davranışları ifade etmektedir.³⁵ Talâk sûresi’nin 1. âyetinde yer alan “fâhişetin mubeyyine/apaçık bir hayâsızlık” ifadesi hakkında Mücâhid, bu lafızla kastedilenin zina fiili olduğunu belirtmiştir. Ona göre âyetle zikredilen bu tür kadınlar, işledikleri fiilin mahiyeti gereği recm cezasına çarptırılırlar.³⁶ Muhakkak ki “apaçık bir edepsizlik”ten maksat zinadır. Zina fiilini işleyen kadın, kendisine had cezası uygulanmak üzere (evinden) çıkarılır.³⁷

Âyetle geçen “apaçık bir hayâsızlık” ifadesiyle kastedilen zinadır.³⁸

Evlilik içerisinde zaman zaman çeşitli sorunların ortaya çıkabileceği tabiidir. Bununla birlikte bu problemlerin karşılıklı anlayış, uzlaşa ve iyi niyet çerçevesinde çözüme kavuşturulmasının daha hayırlı olacağı ve özellikle kadınlara karşı adil, ölçülü ve hakkaniyetli davranmanın gerekliliği Yüce Allah tarafından emir buyurulmuştur.³⁹

Geçimsizlik nedeniyle boşanma talebinde bulunan eşlerin aile birliğini koruyabilmeleri amacıyla, taraflar arasındaki problemlerin tespiti ve mümkünse çözüme kavuşturulması için araya girecek bir merciin bulunması isabetli görülmektedir. Böyle bir merci hem uyuşmazlığın mahiyetini ortaya koymak hem de eşler arasında uzlaşa zemini oluşturmak bakımından önemli bir fonksiyon icra etmektedir.⁴⁰

Evliliğin artık yürütülemeyeceği her iki taraf için de açık bir hâl geldikten sonra, birlikteliğin son bulması tabîi bir neticedir. Bununla birlikte, özellikle kadının şiddet gördüğü durumlarda eşler arasındaki ihtilafı tespit edecek, aralarını düzeltmeye çalışacak veya bir araya gelmelerinin imkânsız olduğu kanaatine varırlarsa ayrılımlarına hükmetmek üzere iki tarafı temsilen görevlendirilecek kişiler bulunmalıdır. Bu görevlendirme “hakem tayini” olarak isimlendirilmektedir. Konuyla ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmaktadır:

“Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barışmak isterlerse Allah aralarını bulur. Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”⁴¹

Bu ilahî hüküm, aile içi anlaşmazlıklarda bağımsız ve adil bir arabuluculuğun gerekliliğini ortaya koymakta; hakemlerin, evliliğin devamı mümkünse tarafları uzlaştırmakla, mümkün değilse ayrılığı en az zararla gerçekleştirmekle yükümlü olduklarını göstermektedir.

³⁵ İbn Vehb, *Tefsîrül-Kur’ân mine’l-câmi’ libni Vehb*, 1/51.

³⁶ Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, 663.

³⁷ Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câdelhak (Âlemül-Kütüb, 1994), 3/72.

³⁸ İmam Şâfiî, *Tefsîru’l İmam eş-Şâfiî*, thk. Ahmed bin Mustafa el-Furran (Doktora Çalışması) (Suudi Arabistan: Dâru’d-Tedmuriyye, 2006), 2/557; İbn Sa’d, *Et-Tabakâtü’l-Kübrâ* (Beyrut: Dar Sadır, 1968), 8/179.

³⁹ Nisâ, 4/129.

⁴⁰ İlyas Karşı, *İslam Hukukunda Kazâ Boşanma (tefrik)* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988), 33; Murat Binay, “Türkiye’de Boşanma Nedenlerinin Analizi ve Alternatif Uyuşmazlık Yöntemleri”, *Ombudsman Akademik* 5/9 (2019), 265.

⁴¹ Nisâ, 4/35.

Hakem usûlüne dair Hanefî âlimlerin değerlendirmeleri incelendiğinde, özellikle İbn Nüceym ve Haskefî'nin bu konuyu daha teknik bir çerçevede ele aldıkları görülmektedir. Her iki âlim de hakem tayinini, karı-koca arasındaki ihtilafı çözmeye yönelik özel bir yargısal yöntem olarak tanımlamakta ve meseleyi genel anlamıyla “yetkili makamın uyuşmazlığı çözme görevini başkasına devretmesi” bağlamında açıklamaktadır. Bu doğrultuda onlar, hakem usûlünü “yöneticinin, aralarında hüküm vermesi için iki husumetli kişiyi başkasına havale etmesi” şeklinde tarif etmişlerdir.⁴² Bu yaklaşım, hakemlerin yalnızca nasihatçı veya arabulucu değil, belli durumlarda taraflar hakkında bağlayıcı karar verebilecek yetkili kimseler olarak görülmesi gerektiğini de ima etmektedir. Hanefîlerin bu tanımı, özellikle fena muamele ve şiddetli geçimsizlik gibi hususlarda hakemlerin rolünün, salt aile içi arabuluculukla sınırlı olmadığını; gerektiğinde tefrîk kararına giden süreci de şekillendirebileceğini göstermektedir.

Fena muamele ve şiddetli geçimsizlik, Hanefî ve Şâfi mezheplerinde, kadının mahkeme yoluyla boşanma talebinde bulunabilmesi için başlı başına meşru bir gerekçe olarak kabul edilmemiştir. Bu iki mezhepte genel yaklaşım, aile içi anlaşmazlıkların giderilmesi için önce ıslah ve sulh yollarının işletilmesi, kadının boşanmayı doğrudan talep edebilmesinin ise ancak nassî sebeplerin bulunması hâlinde mümkün olacağı yönündedir. Buna mukabil Mâlikî ve Hanbelî âlimleri, fena muamele ve şiddetli geçimsizliği kadının lehine olacak biçimde değerlendirmiş, bu tür durumlarda kadının evliliği sona erdirmeye hakkını tanımışlardır. Özellikle Mâlikî mezhebi, uygulamaya dönük ayrıntılı bir sistem geliştirmiştir. Mâlikîlere göre eşler arasında ciddi bir anlaşmazlık ortaya çıktığında, her iki tarafın ailesinden birer kişi hakem olarak tayin edilir. Hakemlerin öncelikli görevi, tarafların arasını ıslah ederek aile birliğini korumaktır. Ancak barışmanın mümkün olmadığı kanaatine varılırsa, bu kez ihtilafın kaynağı tespit edilir. Şayet problem kadından kaynaklanıyorsa, Mâlikîler bu durumda muhâlea (anlaşmalı boşanma) yolunu uygun görmüşlerdir; yani kadın belirli bir bedeli iade ederek ayrılabilir. Buna karşılık kusur erkeğe ait ise, Mâlikî mezhebine göre evlilik “o anda, herhangi bir ilave şarta gerek olmaksızın” sona erdirilir. Buradaki temel ilke, kadının uğradığı zulmün sürdürülmesini engellemek ve aile hukukunda adaletin tesisini sağlamaktır.⁴³

Hanbelî mezhebine göre, geçimsizlik yaşayan kadının tutumunu değiştirmekte ısrar etmesi hâlinde hâkim, kadını güvenilir bir kimsenin yanına yerleştirerek durumunu bir süre gözlem altında bulundurur. Bu süreçte hâkim, eşlerin her birine anlaşmazlığa sebebiyet veren davranışlardan vazgeçmelerini tavsiye eder. Şayet karşılıklı hakaret ve şiddetin hâkim olduğu bir ortam söz konusu ise, hâkim tarafından iki adil ve Müslüman kişi görevlendirilir. Bu kişilerin mümkün olduğunca tarafların ailelerinden seçilmesi uygun görülmüştür. Söz konusu görevlilerin yetkileri “eşlerin arasını ıslah etmek, tarafları ayırmak (tefrîk) veya muhâlea yoluna gitmelerini sağlamak” şeklinde belirlenmiştir.⁴⁴

⁴² Muhammed Süleyman Nur, *Et-Tahkîmu Beyne'z-Zevceyni fi'l-Fikhi'l-İslami ve Kanuni'l-Ahvâlî'sh- Şahsiyyeti'l-İmârâti*, 2011, 163.

⁴³ Ünal Özkorkut, “İslam Hukukunda ve Osmanlı uygulamasında koca şiddetine karşı kadının başvurabileceği hukuk yolları”, 231-248.

⁴⁴ Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-Kelvezânî el-Bağdâdî, *el-Hidâye alâ mezhebi'l-imam Ebi Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Abdüllatîf el-Fahl ve Mahir Yasin Hemîm (Kuvveyt: Müessesetu Ğirâs, 2004), 413.

Eşler arasında “şikâk” meydana geldiğinde, tarafların ailelerinden seçilen hakemlerin vereceği karar doğrultusunda ayrılığın gerçekleşebileceğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır.⁴⁵

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin 1790. maddesinde tahkim, kişilerin kendi rızalarıyla bir başkasını kendilerine hükmedecek kimse olarak seçmeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Hanbelî âlimlerinden İbn Kudâme ise tahkimi, “anlaşmazlık içerisinde bulunan iki kişinin arasındaki ihtilaf hakkında bir kimsenin hüküm vermesi ve tarafların da bu hükmü razı olmaları” şeklinde açıklamış; bu çerçevede hakemin verdiği hükmün geçerli olacağını ifade etmiştir. Malikî mezhebi imamlarından İbn Ferhûn da bu görüşü benimsemektedir. Şâfiî âlimlerinden Nevevî, tahkim yoluyla hüküm veren kimsenin kararının hâkimin hükmü gibi değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususunda iki görüş bulunduğunu belirtmiş; cumhurun en güçlü görüşü olarak hakemin hükmünün, hâkim hükmü gibi kabul edileceğini ifade etmiştir. Karı-koca hakkında uygulanan hakem usûlü ise hâkimin, taraflardan hangisinin kusurlu olduğunu tespit edemediği veya eşleri barıştıramadığı durumlarda, her iki taraftan birer hakem görevlendirmesi suretiyle gerçekleşmektedir. Buna rağmen taraflar ayrılık talebinde bulunurlarsa, hakemlerin kararı doğrultusunda eşlerin arasının tefrîk edilmesi mümkündür. İki hakem tayininin vâcib olduğu, konuyla ilgili nassın zâhirinden anlaşılmaktadır. Bununla beraber Şâfiî âlimlerinden Rûyânî, hakem gönderilmesinin müstehap olduğunu belirtmiştir.⁴⁶

1929 yılında yürürlüğe giren Mısır Ahvâlû’s-Şahsiyye Kanununun (No. 26) 6. maddesine göre, eşler arasındaki zarar ve geçimsizlik kesintisiz biçimde devam eder ve kadın, evlilik birliğini sürdürmeye artık güç yetiremeyecek bir duruma gelirse hâkimden tefrîk talebinde bulunabilir. Hâkim, kadının zarara uğradığını tespit ettiği ve eşlerin barışma ihtimalinin bulunmadığı kanaatine vardığı takdirde, tarafların arasını bâin talâk ile ayırır.

Kadının şikâyetinden vazgeçmesi hâlinde ise süreç kapanmış sayılır; ancak aynı şikâyetin yeniden ortaya çıkması durumunda hâkim, önce iddiaları değerlendirir. Eğer kadına yönelik bir zarar tespit edilemezse bu kez iki hakem görevlendirir ve taraflar hakkında kanunda belirtilen usule göre hüküm tesis edilir.⁴⁷

1975 yılında Suriye’de çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname’nin 112/1. maddesine göre, evlilik birliğinin devamını imkânsız kılacak ölçüde zedelenme oluşması ve ortaya çıkan zararın artık katlanılamaz bir hâl alması durumunda, eşlerden her biri tefrîk talebinde bulunabilir. Hâkim, tarafların arasını ıslah etmeye güç yetiremezse, evlilik birliğini bâin talâk ile sona erdirir. Zararın varlığı tespit edilemezse, eşlerin barışma ihtimali göz önünde bulundurularak duruşma bir aydan daha kısa olmamak üzere ileri bir tarihe ertelenir. Buna rağmen taraflar ayrılık konusunda ısrar ederlerse, hâkim eşlerin ailelerinden birer kişiyi hakem olarak görevlendirir. Bu kimselerin, tarafları barıştırma ihtimali bulunan, güvenilir ve mutedil kişiler arasından seçilmesi şarttır. Ayrıca

⁴⁵ Alî b. Akîl, *et-Tezkire*, 251.

⁴⁶ Muhammed Süleyman Nur, *Et-Tahkîmu Beyne’z-Zevceyni fi’l-Fikhi’l-İslami ve Kanuni’l-Ahvâlî’s- Şahsiyyeti’l-İmârâtî*, 163-165.

⁴⁷ Muhammed Süleyman Nur, *Et-Tahkîmu Beyne’z-Zevceyni fi’l-Fikhi’l-İslami ve Kanuni’l-Ahvâlî’s- Şahsiyyeti’l-İmârâtî*, 167.

hakemlerin, görevlerini adaletle yerine getireceklerine dair yemin etmeleri gerekmektedir.⁴⁸

1976 yılında Ürdün'de çıkarılan 61 numaralı Kanun'un 132. maddesine göre, kadın tefrik talebinde bulunduğunda kocanın eşine zarar verdiğinin tespit edilmesi hâlinde hâkim, öncelikle tarafların arasını ıslah etmeye çabalar. Islahın mümkün olmadığı anlaşılırsa hâkim, kocaya “hanımına karşı tutumunu düzeltmesi” yönünde ihtarda bulunur ve davayı, barışma ihtimali gözetilerek bir aydan daha ileri bir tarihe erteler. Buna rağmen aralarında bir düzelme olmazsa, mesele her iki tarafın ailelerinden seçilecek hakemlere havale edilir. Davanın erkek tarafından açılması hâlinde de hâkim benzer şekilde öncelikle tarafların arasını düzeltmeye gayret eder; barışma sağlanamazsa dava ileri bir tarihe ertelenir. Taraflar yine bir araya gelmeyi kabul etmezlerse, mesele hakemlere sevk edilir.⁴⁹

1984 yılında ilan edilen Kuveyt Kanunu'nun (rakam 51) 127. maddesinde belirtilene göre, mahkeme eşlerin arasını düzeltmek için gerekli tüm gayreti göstermelidir. Bunun mümkün olmaması hâlinde ise tarafları barıştırmak yahut tefrik etmek üzere iki hakem görevlendirilmelidir.⁵⁰

Şiddetli geçimsizlik durumunda boşanma talebi, 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnâmesi ile birlikte hukuken kabul edilebilir bir hâle getirilmiştir.⁵¹

2. Evlilik Birliğinde Fena Muamele ve Fiziksel Şiddet Olgusu

İnsanların bir arada yaşamaları sürecinde çeşitli sorunların ortaya çıkması tabiidir. Bu sorunların çözümünde karşılıklı diyalog ve uzlaş büyük önem arz etmektedir. Ne var ki diyalog zemininin yeterince tesis edilemediği durumlarda kadınların fena muameleyle maruz kaldıkları görülmektedir. Şiddetin fiziksel, manevî/psikolojik, ekonomik ve cinsel olmak üzere farklı türleri bulunmakla birlikte, kadınların en yoğun biçimde mağdur edildiği alanın fiziksel şiddet olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu durum hiçbir şekilde kabul edilebilir olmamakla birlikte, ne yazık ki günümüz toplumlarında yaygın bir olgu hâline gelmiştir.⁵²

Bu konunun incelenmesi esnasında, Allah Resûlü'nün hiçbir eşine fiziksel şiddet uygulamamış olması, kanaatimce özellikle vurgulanması gereken önemli bir ayrıntıdır. Zira Hz. Peygamber, kadınlara yönelik tavsiyeleriyle ümmete yol gösterdiği gibi, aile içerisinde sergilediği tutum ve davranışlarıyla da örnek olmuştur. Bu yönüyle, fiziksel şiddeti konu alan her değerlendirmede onun pratiğinin göz ardı edilmemesi gerektiği açık bir gerçektir.

“Fiziksel açıdan uygulanan fena muamele hangi boyutlara ulaştığında boşanma için gerekçe teşkil eder?” sorusuna yanıt aradığım bu başlıkta, meseleyi Nisâ sûresi 34. âyet

⁴⁸ Muhammed Süleyman Nur, *Et-Tahkîmu Beyne'z-Zevceyni fi'l-Fıkhi'l-İslami ve Kanuni'l-Ahvâlî'sh- Şahsiyyeti'l-İmârâti*, 167.

⁴⁹ Muhammed Süleyman Nur, *Et-Tahkîmu Beyne'z-Zevceyni fi'l-Fıkhi'l-İslami ve Kanuni'l-Ahvâlî'sh- Şahsiyyeti'l-İmârâti*, 167.

⁵⁰ Muhammed Süleyman Nur, *Et-Tahkîmu Beyne'z-Zevceyni fi'l-Fıkhi'l-İslami ve Kanuni'l-Ahvâlî'sh- Şahsiyyeti'l-İmârâti*, 167.

⁵¹ Ünal Özkorkut, “İslam Hukukunda ve Osmanlı uygulamasında koca şiddetine karşı kadının başvurabileceği hukuk yolları”, 241.

⁵² İpek Beyza Altıparmak, “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Boyutları: Ankara Örneği”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/1 (2019), 55-76.

çerçevesinde ele almayı tercih ettim. Zira söz konusu âyette geçen “darabe” lafzı hem âyetin iniş sebebi hem de bu lafız üzerine yapılan yorumlar bakımından belirleyici niteliktedir. Bu nedenle önce “darabe” kelimesinin Kur’ân’da hangi bağlamlarda kullanıldığı, daha sonra da bu âyete ilişkin görüş ayrılıklarının hangi gerekçelere dayandığı üzerinde durmak uygun görünmektedir.

Fiziksel şiddet sebebiyle boşanmanın meşru bir gerekçe olup olmayacağının tespit edilmesi açısından, Kur’ân-ı Kerîm’de “darb” fiilinin geçtiği diğer âyetleri hatırlamak da önem arz etmektedir. Nitekim “D-R-B” kökü Arap dilinde oldukça geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Sözlüklerde bu kök; “vurmak, uzaklaşmak, misal vermek, örtmek, yol almak, engellemek” gibi pek çok farklı anlama geldiği ifade edilmektedir. Bu durum, ilgili âyetin yorumunda da farklı yaklaşımların ortaya çıkmasının sebeplerinden biridir.

Kadının hiçbir surette darp edilemeyeceğini açıkça belirten âlimler bulunduğu gibi, bazı istisnâî durumlarda darpın söz konusu olabileceğini ileri sürenler de mevcuttur. Dolayısıyla meseleye tek yönlü bakmak, kanaatimce sağlıklı bir sonuca ulaştırmayacaktır. Özellikle “darb” kavramının sözlük ve ıstılah anlamlarının bilinmesi, âyette kastedilen fiilin sınırlarını daha doğru tayin edebilmek adına önem arz etmektedir.

Bu çerçevede, “D-R-B” lafzının lügavî anlamlarını incelemenin; gerek Nisâ sûresi 34. âyetinin anlaşılması gerekse fiziksel şiddet sebebiyle boşanma talebinin İslam hukuku açısından değerlendirilmesi noktasında oldukça faydalı olacağı kanaatindeyim.

“D-R-B” kökü, Arapçada 2. bâbdan (fa’ale – yef’ilu) gelen mâzi, mâlûm, müfred, müzekker bir fiil olarak karşımıza çıkmakta olup, oldukça geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Bu kökten türeyen “darabe” fiili, klasik lügatlerde farklı bağlamlarda çeşitli anlamlara gelecek şekilde zikredilmiştir. Bunlar arasında en bilinen kullanım “çarpma, vurma” anlamıdır. Ancak fiilin anlamı bununla sınırlı olmayıp, “seyahate çıkmak, yol almak, yeryüzünde dolaşmak” gibi, fiziksel bir temas içermeyen anlamlarda da kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de de bu kelimenin, bağlama göre değişen birçok farklı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle, Nisâ sûresi 34. âyetinde geçen “darabe” lafzının anlamının tespiti yapılırken, kelimenin sözlük alanının genişliği göz önünde bulundurulmalı ve yorum buna göre yapılmalıdır.⁵³

“D-R-B” fiili Kur’ân-ı Kerîm’de bazı âyetlerde bulunmaktadır. Bu fiilin tüm âyetlerde aynı anlamda olmadığı görülmektedir. “Darabe” fiili Kur’ân’da çeşitli âyetlerde geçmekte olup, bu âyetleri maddeler halinde belirttik.

a- Vermek/yapmak.⁵⁴

b- Musa peygamberin taşa asası ile vurması⁵⁵

c- İsa’et etmek, vurulmak, layık görülmek.⁵⁶

d- Kesilen ineğin etiyle ölen kişiye vurulması.⁵⁷

e- Yolculuk / seyahat.⁵⁸

⁵³ Mevlüt Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat* (İstanbul, 1980), 896.

⁵⁴ Bakara, 2/26.

⁵⁵ Bakara, 2/60; Şuâra, 26/63.

⁵⁶ Bakara, 2/61; Âl-i İmrân, 3/112.

⁵⁷ Bakara, 2/73.

⁵⁸ Bakara, 2/273; Âl-i İmrân, 3/156; Nisâ, 4/94-101; Mâide, 5/106; Tâhâ, 20/77; Müzzemmil, 73/20.

- f- Savaşta kâfirlerin başlarını vurmak.⁵⁹
- g- Meleklerin kâfirlere azap için vurması.⁶⁰
- h- Örnek vermek.⁶¹
- i- Mühürlemek.⁶²
- j- Örtmek.⁶³
- k- İbrahim peygamberin putlara vurarak kırması.⁶⁴
- l- Eyyüp peygamberin yapmış olduğu bir yemin gereği sembolik olarak eşine vurması.⁶⁵
- m- Önem vermemek / çekinmek / kaçınmak.⁶⁶
- n- Ortaya atmak / irad etmek / misal vermek.⁶⁷
- o- Yakıştırmak / layık görmek / örnek kılmak.⁶⁸
- p- Müminler ve kâfirler arasında bir engel / sur vurulması / oluşturulması.⁶⁹
- q- Kalplerin mühürlenmesi.⁷⁰

Bu âyetlerin yanı sıra bir de konuyla ilgili olarak Nisâ sûresi 34. âyet bulunmaktadır.

Nisâ sûresi 34. Âyette: “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah’ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlar yola gelmezlerse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”⁷¹ buyurulmaktadır.

Halil İbrahim ACAR’ın Nisâ sûresi 34. Âyete: “Ölçü dışı ve fiilî tecavüze devam edeceklerinden endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, (yine dinlemeyip ölçü dışı davranışlara ve fiilî müdahaleye devam ederlerse) vaki tecavüzlerine mukabelede bulunun, karşılıksız bırakmayın. Size itaat ediyorlarsa aleyhlerine yol aramayın.” şeklinde mana verdiği görülmektedir.⁷²

Muhammed b. Mesleme isimli sahabî, kızını Ensar’dan Sa’d b. Reb’ ile evlendirmiştir. Ancak evlilik sürecinde şiddetli geçimsizlik (şikâk) ortaya çıkmış ve Sa’d b. Reb’ eşinin yüzüne sert şekilde vurarak iz bırakmıştır. Bunun üzerine kadın, babası Muhammed b. Mesleme ile birlikte durumu Hz. Peygamber’e (yargı makamına) arz etmiştir. Hz.

⁵⁹ Enfâl, 8/12; Muhammed, 47/4.

⁶⁰ Enfâl, 8/50; Muhammed, 47/27.

⁶¹ Ra’d, 13/17; İbrâhîm, 14/24-25-45; Nahl, 16/74-75-76-112; İsra, 17/48; Kehf, 18/32-45; Hac, 22/73; Nûr, 24/35; Furkan, 25/9-39; Ankebût, 29/43; Rûm, 30/28-58; Yâsîn, 36/13-78; Zümer, 39/27-29; Zuhurf, 43/57; Haşr, 59/21; Tahrîm, 66/10-11; Muhammed, 47/3.

⁶² Kehf, 18/11.

⁶³ Nûr, 24/31.

⁶⁴ Sâffât, 37/93.

⁶⁵ Sâd, 38/44.

⁶⁶ Zuhurf, 43/5.

⁶⁷ Zuhurf, 43/58.

⁶⁸ Zuhurf, 43/17.

⁶⁹ Hadîd, 57/13.

⁷⁰ Bakara, 2/7.

⁷¹ Nisâ, 4/34.

⁷² Halil İbrahim Acar, *İslam Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 70.

Peygamber'in başlangıçta "kıyas" (aynı şekilde karşılık verme) yönünde hükmettiği, fakat akabinde Nisâ sûresi 34. âyetinin nüzûlünden sonra bu hükmün uygulanmamasını emrettiği; "Biz bir iş yapmayı irade ettik, Allah da irade etti. Allah'ın irade ettiği ise daha faydalıdır." buyurduğu rivayet edilmektedir.⁷³

Nisâ sûresi 34. âyette geçen "darb" lafzının fiziksel bir eylem ifade edip etmediği noktasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu lafzın fiziksel bir vurma anlamı taşıdığını savunanlar olduğu gibi, bu yoruma müsamaha ile yaklaşmayan, hatta "darb"ın mecazî anlamda değerlendirilmesi gerektiğini belirtenler de vardır. Fiziksel anlamı reddedenlerin, özellikle Hz. Peygamber'in hiçbir eşine vurmadığına, eşleriyle ilişkisinde her daim nezaket, merhamet ve yumuşak huyluluğu esas aldığına dair rivayetleri delil getirdikleri görülmektedir.

2.1. Fiziksel Müdahaleye İzin Veren Tefsir ve Fıkıh Yorumları

Nisâ sûresi 34. âyetinde yer alan "darb" lafzının yorumu bağlamında, erken dönem müfessir ve fakihler arasında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Nitekim İbn Abbas, bu ifadeyle "*hafif bir darbe*" anlamının kastedildiğini belirtir. Bununla birlikte Hasan-ı Basrî, fiziksel etkisi bulunmayacak ölçüde bir müdahaleden söz eder. Fakihlerin çoğunluğu da bu yaklaşımı benimseyerek, vücutta kızarıklık, morarma veya şişme gibi herhangi bir iz bırakmayacak derecede sembolik bir vurmanın kastedildiğini ifade ederler.

Bu görüşlerin zeminini oluşturan bir başka rivayete göre İbn Abbas, eşler arasında anlaşmazlık ortaya çıktığında erkeklerin, barış sağlanıncaya kadar kadınları yataklarında yalnız bırakabileceklerini; buna rağmen uyumun sağlanamadığı durumlarda ise âyetteki ruhsat gereği hafifçe vurmanın mümkün olduğunu söylemiştir. Ona göre, sorun tamamen çözümsüz hâle gelirse fidye (hul') yoluyla ayrılık erkek için helal kılınmıştır. Bu bağlamda zikredilen bir başka rivayet, dönemin toplumsal tecrübesine de ışık tutar. Rivayete göre Hz. Peygamber başlangıçta kadınların dövülmesini yasaklamış, ancak Hz. Ömer, kadınların kocalarına karşı sergiledikleri tutumlardan yakılarak bu yasağın pratikte bazı sorunlara yol açtığını belirtmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, sınırlı ve kontrollü bir şekilde "darb" ruhsatına izin vermiştir. Öte yandan, bu ruhsatın uygulanmasının ardından birçok kadının Hz. Peygamber'in eşlerine gelerek eşlerini şikâyet ettikleri, bunun üzerine Hz. Peygamber'in "*Kadınları dövenler, sizin hayırlılarınız değildir.*" buyurarak aşırılıkları kesin biçimde eleştirdiği rivayet edilmiştir.⁷⁴ Bu ifadeler, klasik dönemde "darb" ruhsatının hem kapsamını sınırlandırma hem de suistimali engelleme amacının belirgin biçimde vurgulandığını göstermektedir.

Âlimlerin bir kısmı, Nisâ sûresi 34. âyette zikredilen tedbirlerin aşamalı bir şekilde uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre ilk aşama olan nasihat, eşler arasında geçimsizlik emaresi görüldüğü anda devreye girer. "Yatakta yalnız bırakma" ise geçimsizliğin belirgin hâle geldiği dönemde uygulanabilecek bir tedbirdir. "Darb" aşaması ise, kadının açık bir ısrar ve direnç göstererek geçimsizlikte diretmesi durumunda-yani önceki iki aşamanın sonuç vermediği hallerde-söz konusu olabilir.

⁷³ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, tarihsiz), 2/174; İsmail Hakkı, *Rûhu'l-beyân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, tarihsiz), 2/202; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 2/512-513.

⁷⁴ İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsir İbn Kesir*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Lübnan/Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 1981), 1/386.

Bu bağlamda müfessir ve fakihlerin önemli bir bölümü, âyetle geçen “darb” kelimesinin *acı verici, kırıcı, sakatlayıcı veya yaralayıcı olmayan; iz bırakmayan, sembolik nitelikte bir fiziksel müdahale* anlamına geldiğini belirtmiştir. Dolayısıyla söz konusu ruhsat, sınırsız bir güç kullanımını değil, aile bütünlüğünü koruma amacıyla sınırlandırılmış ve kontrol altına alınmış bir müdahaleyi ifade etmektedir.⁷⁵

Nitekim Hz. Peygamber’in “Kadınlar hususunda Allah’tan sakının! Siz onları Allah’ın emaneti olarak aldınız. Allah’ın adıyla onlarla eş oldunuz. Onlar üzerinde sizin hakkınız, sizin namusunuza hâlel getirecek bir fiilde bulunmamalarıdır. Şayet böyle bir durumda olurlarsa, onları iz bırakmayacak şekilde (hafifçe) dövebilirsiniz.” buyruğu da dövme ruhsatının hem kapsamını hem de sınırlarını açıkça ortaya koymaktadır.⁷⁶

Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere, klasik kaynaklarda “darb” ruhsatı aile hukukunun olağan işleyişine müdahale eden ağır bir fiilin ardından, kontrollü ve sınırları belirlenmiş bir tedbir olarak değerlendirilmiştir.

Ahmed b. Hanbel’e göre eşler arasındaki anlaşmazlığın ilk safhasında fiziksel müdahaleye başvurmak caiz değildir. İmam Şâfiî ise ihtilafın başlangıcında dahi darb uygulamasının mümkün olabileceğini savunmuştur.⁷⁷ Bununla birlikte, anlaşmazlığın ilk anında dövmenin caiz olmadığı yönündeki görüş daha isabetli görünmektedir; zira cezalandırma, failin aynı fiili gelecekte tekrar etmesini önlemeye yönelik caydırıcı bir tedbir niteliği taşır. Henüz ilk aşamada ortaya çıkan bir anlaşmazlıkta ise caydırıcılık amacı doğmuş sayılmaz ve bu nedenle fiziksel müdahale hukuken ve ahlaken meşru bir zemin bulmaz.⁷⁸

Nisâ sûresi 34. âyetle yer alan “vehcurûhunne / onları yalnız bırakın” emrine ilişkin olarak İbn Abbâs, bu ifadenin “kadınlarla konuşmamak, konuşma gerektiğinde ise kibar ve yumuşak bir üslup kullanmamak; ayrıca cinsel birliktelik konusunda onları reddetmek” anlamına geldiğini belirtmiştir. Böylece İbn Abbâs, “terk etme” fiilini fiziksel bir ayrılıktan ziyade iletişim ve yatağın paylaşılması bağlamında açıklamaktadır.⁷⁹

Aynı âyetle geçen “vadribûhun(ne) / (bunlar yola gelmezlerse) dövün” ibaresi hakkında müfessirler arasında çeşitli yorumlar mevcuttur. Katâde, bu ifadenin iz bırakmayacak hafiflikte bir darb ile sınırlı olduğunu ifade etmiş; Tâvûs da aynı görüşü paylaşmıştır. Sevrî ise tedriciliğe vurgu yaparak, sürecin öncelikle sözlü uyarı ile başlaması gerektiğini, kadının bu uyarıyı kabul etmesi hâlinde meselenin çözüme kavuşacağını belirtmiştir. Kabul edilmediği takdirde ikinci aşama olarak konuşmayı terk etme ve nazik, yumuşak yaklaşımı bırakma uygulamasına geçileceğini ifade etmiştir. Sevrî’ye göre kadın bu aşamada da sulha yanaşmazsa, iz bırakmayacak hafif bir darbe

⁷⁵ Celâleddin es-Süyûtî - Celâleddin El-Mahallî, *Tefsiru’l Celaleyn* (Kahire: Dâru’l-Hadis, tarihsiz), 106; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, 174; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü’l-Tenzil Ve Hakâiku’t-Te’vîl* (Beyrut: Dâru’l Kelimu’t-Tayyib, 1998), 1/355; Beyzâvî, *Envaru’l Tenzil ve Esraru’l Te’vîl* (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, 1418), 2/72-73.

⁷⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 6/535.

⁷⁷ İbnu’l Cevzi, *Zâdü’l-mesîr fî ‘ilmi’t-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi (Beyrut: Dâru’l Kütübi’l-Arabiyye, 1422), 402.

⁷⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bennâ el-Makdisî eş-Şâmî el-Beşşârî Makdisî, *Avdetü’l Hicab* (Kahire: Dar İbnu’l Cevzi, 2005), 2/458.

⁷⁹ Abdurrezzâk, *El-Musannef*, thk. Habiburrahman El-A’zamî (El-Meclisu’l-İlmi - El-Hindi, Tuziu’l-Mektebi’l-İslamî, 1983), 6/509.

erkeğe tanınmış bir ruhsat olarak değerlendirilmelidir. Sevrî ayrıca âyetteki “Eğer size itaat ederlerse” ifadesinin, özellikle “*ilişkiye daveti kabul etmeleri*” anlamına geldiğini vurgulamış; böylece tartışmanın ağırlık noktasının aile içi uyum ve evlilik yükümlülükleri bağlamında anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁰

2.2. Darb Lafzına Fiziksel Şiddet Manası Vermeyen Âlimler

Erkeklerin bazı yönlerden kadınlardan farklı ve üstün konumda oldukları, aile içindeki sorumluluklarının daha ağır bastığı ve yönetim konusunda daha elverişli görüldükleri yönünde değerlendirmeler klasik kaynaklarda yer almaktadır. Buna göre, ailenin geçimini temin etme yükümlülüğü erkeğe ait olduğundan, kadının çalışma karşılığında elde ettiği gelirin sadece kendisine ait olduğu; buna karşılık erkeğin kazancını aile fertleriyle paylaşmak zorunda olduğu, bu sebeple erkeğin konumunun daha güçlü olduğu ifade edilmiştir. Aile düzenini bozabilecek nitelikte bir uyumsuzluk ortaya çıktığında bu durumu gidermeye yönelik tedbir alma görevinin kocaya düştüğü belirtilmiştir. Nisa sûresi 34. âyetinde zikredilen *darb* (dövme) eylemini kabul eden bazı âlimler, bunun ancak kadının kocasını aldatması gibi ağır bir durum söz konusu olduğunda uygulanabileceğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte, âyetinde dövme anlamında bir eylemin kastedilmediğini savunan ve bu görüşlerini çeşitli delillerle temellendiren fakihler de bulunmaktadır.

Dövme anlamını benimseyen âlimler ise fıkıh literatüründe bu fiilin acı verici olmayan, insan onurunu zedelemeyen ve fiziksel iz bırakmayacak ölçüde olması gerektiği yönünde ortak bir kanaate sahiptir. Ayrıca bazı yorumcular, söz konusu uygulamanın o dönem Arap toplumunda yaygın bir âdeti ifade ettiğini; Hz. Peygamber’in bu tutumdan hoşnut olmadığını, hatta belirli hadislerde buna yönelik yasaklayıcı ifadelerinin bulunduğunu dile getirmektedir. Bu çerçevede, âyetindeki ibarenin, dönemin kültürel pratiğine işaret ederek ahlâkî bir uyarı ve sitem niteliği taşıdığı şeklindeki yorumlar da literatürde yer almaktadır.⁸¹

Nisâ sûresi 34. âyetinde yer alan *darb* lafzının, dönemin Arap toplumunda erkekler tarafından yaygın biçimde uygulanan bir pratiğe atıf niteliği taşıdığı yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Buna göre vahyin ilk muhatapları olan sahabilerin, İslam öncesi dönemde bu olumsuz âdeti sürdürdükleri; söz konusu âyetin nüzûlü ile birlikte bu geleneğe yönelik bir tür düzenleme ve sınırlandırma getirildiği ifade edilmektedir. Nitekim bu yaklaşım, âyetin kadınların korunmasını amaçlayan bir müdahale niteliği taşıdığı ve dönemin kadınları tarafından olumlu karşılandığına ilişkin rivayetlerle de desteklenmektedir.⁸²

Allah Resulü, hanımlarını dövenler hakkında şöyle tenkitte bulunmuştur: “Sizden biriniz kölesine vurur gibi karısına vurmaya utanmıyor mu? Gündüz vuruyor, sonra gece onunla beraber oluyor! Utanmıyor mu?”⁸³ Bu rivayet, dönemin erkeklerinin kadınlara karşı uyguladığı fiziksel muameleyi ortaya koymakta ve aynı zamanda söz konusu davranışın aile hayatı açısından ciddi bir problem teşkil ettiğini göstermektedir. Öte

⁸⁰ Abdürrezzâk, *El-Musannef*, 6/510.

⁸¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara, 2020), 2/58-61.

⁸² Osman Güner, “İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (2007), 51-63.

⁸³ Abdürrezzâk, *Tefsiru Abdürrezzak*, 1/442.

yandan, rivayet, ahlâkî zaafî bulunan bireylerde ortaya çıkan bu olumsuz davranışların bertaraf edilmesi için çaba gösterildiğini de işaret etmektedir.

Hz. Peygamber, şiddet taraftarı olanlarla evlenilmemesini tavsiye etmiştir.⁸⁴ Nitekim Abdullah b. Ömer'den nakledilen bir rivayette, “Biz Hz. Peygamber hayattayken hakkımızda âyet iner diye endişe ettiğimiz için kadınlara kötü davranmaz, kötü söz söylemezdik. Ne zaman ki Hz. Peygamber vefat etti, bu hususta eskisi kadar dikkatli davranmadık.”⁸⁵ şeklinde ifade edilmektedir. Bu rivayet, Hz. Peygamber'in varlığının kadınlar açısından önemli bir güvence oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber, gerçek gücün, karşısındakini fiziksel olarak alt etmekten ziyade, öfke anında kendi nefesine hâkim olabilmekte yattığını vurgulamıştır. Nitekim kuvvetli olan kişi, öfkesini kontrol edebilen ve sabrını koruyabilen kişidir; gerçek pehlivanlık da bu özellikte kendini göstermektedir.⁸⁶

Kendisinin sıkıntı yaşadığı eşine karşı “uyarmak, tavır göstererek uzak durmak ve dövmek” şeklinde sıralanan uygulamaları yalnızca karı-koca ilişkisinde söz konusu olduğunu ve bu düzenlemenin İslam tarafından getirildiğini göz ardı ederek, İslam'ın kadını ezdiğini ve dövülmesini önerdiğini iddia etmek, son derece haksız bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bazı çevreler, Nisâ sûresi 34. âyeti referans göstererek İslam'ın kadına yönelik fena muameleyi meşru saydığı veya teşvik ettiği yönünde yanlış ve yanıltıcı iddialar ortaya koyabilmektedirler. Bu tür yaklaşımlar, Hz. Peygamber dönemi toplumunun şartlarını, o dönemin örf ve âdetlerini ve geçmişten gelen zihniyet yapısını dikkate almayan, haksız bir tavır sergilemeye yol açmaktadır. Oysa tarih boyunca pek çok toplumun kadına yönelik haksız zulümleri reva gördüğü bilinmektedir.⁸⁷

Vahyin muhatabı olan topluluk, kadın haklarından habersiz ve kadını bir menfaat aracı olarak görmekteyken, İslam, kadının erkeğe değil yalnızca Allah'a kul olduğunu vurgulamış, evlilikte hem erkeğin hem kadının hakları bulunduğunu ve kadının miras hakkına sahip olduğunu açıklamıştır. Bu bağlamda, erkeğin eşine karşı gerçekleştireceği fena muamele hiçbir şekilde meşru görülmemiş ve açıkça kınanmıştır. Kadın, kocasından gördüğü fena muameleye ömür boyu katlanmak zorunda bırakılmamış; İslam hukuku ona boşanmayı talep etme hakkını tanımıştır. Nisâ sûresi 34. âyet, kadına karşı fena muameleye teşvik anlamı taşımamaktadır; aksine, söz konusu âyet, dönemin zihin yapısını tespit eden bir ayettir. Hz. Peygamber'in hiçbir kadına fiziksel zarar vermemiş olması ise, bu konuda üzerinde durulması gereken önemli bir delil teşkil etmektedir.⁸⁸

Hz. Peygamber'in “Allah'ın kullarını (kadınları) dövmeyin.” buyruğu, İslam dininin kadına yönelik fena muameleyi açıkça yasakladığına dair önemli bir delil olarak zikredilebilir.⁸⁹ Nitekim, kadınları dövenlerin hayırlı kimseler olmadıklarını ifade etmesi de bu yasaklamayı pekiştirmektedir. Ayrıca, rivayetlerde belirtildiği üzere, “Sizden biriniz

⁸⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/42; Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/31.

⁸⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Nikâh, 80.

⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musanneffü'l-ehâdis ve'l-âsâr*, 4/216; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/153.

⁸⁷ Acar, *İslam Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*, 65; Talip Özdeş, “İslam Açısından Kadının Konumu ve Kadına Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi”, *Eskiye* 12 (2009), 68-76.

⁸⁸ Özdeş, “İslam Açısından Kadının Konumu ve Kadına Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi”, 68-76.

⁸⁹ Abdürrezzâk, *Tefsiru Abdürrezzak*, 1/442.

vurduğunda yüze vurmasın. Çünkü muhakkak ki Allah, Âdem'i kendi suretinde yarattı.”⁹⁰ buyruğu, kadına karşı uygulanacak şiddetin sınırlarını çizmektedir. Benzer şekilde, “Sizden biri savaştığında, yüze vurmasın.”⁹¹ rivayeti de şiddetin muhatabına zarar verecek şekilde kullanılmaması gerektiğini ortaya koymaktadır.

“Sizden biriniz vurduğunda yüze vurmasın.” şeklinde nakledilen yüze vurma yasağı hadisinin zâhiri, bu eylemin haramlığını göstermektedir. Bu husus, Suveyd bin Mukarrin isimli sahâbînin rivayetiyle teyit edilmektedir; rivayette, bir adam kölesine vurduğunda Hz. Peygamber'in “Yüze vurmaktan sakının” buyurduğu aktarılmaktadır. Nitekim bu yasaklığın yalnızca gündelik hayatla sınırlı kalmayıp, had cezaları, ta'zir ve edep amacıyla uygulanan cezalandırmalar açısından da geçerli olduğu anlaşılmaktadır.⁹²

İslam hukuku çerçevesinde, bir kimseye uygulanacak fiziksel müdahale yalnızca şer'î cezalar ile sınırlıdır. Bunun dışında, devlet başkanı veya yetkili mahkemeler tarafından, edeplendirme amacıyla verilen ta'zir cezaları haricinde herhangi bir kişiye vurulması caiz değildir. Bu durum, fena muameleye karşı getirilen sınırları net bir şekilde ortaya koymaktadır.⁹³

Hız. Peygamber, eşleriyle karşılaştığı sorunlar sırasında hiçbir şekilde fena muameleye başvurmamış; kendisine hizmet edenleri dahi incitmemiştir. Allah Teâlâ'nın “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin.”⁹⁴ buyruğu, Peygamber Efendimizin ahlâkî üstünlüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Enes b. Mâlik (r.a.)'den nakledilen rivayette, “On sene boyunca Hız. Peygamber'e hizmet ettim. Yemin ederim ki asla sövmedi, beddua etmedi, hakarete bulunmadı; ‘Of’ bile demedi. Yaptığım bir şeye, ‘Niçin yaptın?’ demedi; yapmadığım bir şeye de ‘Niçin yapmadın?’ dememiştir.”⁹⁵ ifadesi, Hız. Peygamber'in üstün ahlâkına somut bir örnek olarak zikredilebilir.

2.3. Fiziksel Şiddet ve Boşanma Hakkı: Malikî Mezhebi Perspektifi

Şer'î ve örfî hukukun uygulandığı Osmanlı döneminde, kocaları tarafından fena muameleye uğrayan kadınların, maruz kaldıkları zulümden kurtulmak amacıyla mahkemeye başvurdukları; kendilerini döven, hakaret eden, canlarına kasteden ve dinî değerlerini alenen aşağılayan kocalarından boşanma talebinde bulundukları kaynaklarda belirtilmektedir. Bu dönemde darp fiili tespit edilen kocalar çeşitli şekillerde cezalandırılmış, ancak çoğu zaman boşanma ile doğrudan hüküm verilmemiştir. Bu gibi durumlarda taraflar arasında çözüm aracı olarak muhâlea uygulaması öngörülmüş; dinî değerlere hakaret eden bir kişinin, iman ve nikâh bağının yeniden tesis edilmesi gerektiği kabul edilmiştir. Söz konusu durumda kadının rızası bulunmuyorsa, mahkeme kararıyla evlilik birliğinin sona erdirilebileceği hususu da kaynaklarda zikredilmektedir.⁹⁶

⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/275; Kurtubî, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî Libnî Battâl*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Mektebetü'r-rüşd, 2003), 7/69.

⁹¹ Abdürrezzâk, *Tefsîru Abdürrezzak*, 1/444.

⁹² İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 8/183.

⁹³ İbn Hacer Askalânî, *Fethul Bari Sahîhi Buhârî Şerhi ve Tercümesi*, çev. Dr. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2020), 13/315.

⁹⁴ Kalem, 68/4.

⁹⁵ Abdürrezzâk, *El-Musannef*, 9/443.

⁹⁶ Hava Selçuk, “Kadına Uygulanan Şiddetin Osmanlı Mahkeme Tutanaklarına Yansımaları”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2013), 109-126.

Evlilik birliği içerisinde eşlerini darp eden ve bu durumun şahitler tarafından tespit edildiği vakalarda, erkeklerin bir daha eşlerine şiddet uygulamayacaklarına dair mahkemeye söz vermeleri ve aksi hâlde eşlerinin boş sayılacağı yönünde şartlı talâk hükmü uygulamaları, şer'îyye sicillerine yansımıştır. Şanlıurfa ve Antep şer'îyye sicillerinde, söz konusu şiddet olaylarının önlenmesi amacıyla erkeklerin peşin olarak mahkemeye giderek hanımlarına fena muamelede bulunmayacaklarına dair söz verdikleri kaydedilmiştir. Ayrıca bazı mahkeme sicillerinde, hanımlarını döven kocaların, eşlerine kötü muamele uygulamayacaklarına dair kefil gösterdikleri de belirtilmektedir. Bu uygulamalar bağlamında, kadınların kocalarına karşı iyi ilişkilerde bulunacaklarını beyan etmeleri de dikkate değer bir detay olarak öne çıkmaktadır.⁹⁷

İmam Mâlik, kadının kocası tarafından kabul edilemeyecek söz ve fiillere maruz bırakılması, fiziksel şiddet görmesi veya hakarete uğraması durumunda, kadının tefrîk talebinde bulunabileceğini ifade etmektedir. Kadın, söz konusu fena muameleyi ispat ederse veya kocası bunu itiraf ederse, hâkimin tarafları ıslah etmesinin mümkün olmaması hâlinde bâin talâk ile evlilik birliğinin sonlandırılacağı belirtilmiştir. Bu görüş, Malikî fihhının kadının haklarını korumaya verdiği önemi ortaya koymaktadır.⁹⁸

Erkek, hanımına haksız muamelede bulunduğu takdirde, kadının mahkemeye başvurma hakkı bulunmaktadır.⁹⁹ Bu çerçevede, erkek geçerli bir sebep olmaksızın eşini döverse, kadının boşanma talebinde bulunma hakkı doğmaktadır. Ayrıca, koca, karısının babasına hakaret etmesi veya eşine karşı “ey köpeğin kızı”, “ey kâfirin kızı”, “ey melunun kızı” gibi insan onurunu zedeleyici ifadelerde bulunması durumunda da, kadının boşanma hakkı gündeme gelebilmektedir.¹⁰⁰ Bu anlayış, İslam hukuku çerçevesinde kadının onur ve haklarının korunmasına verilen önemi ortaya koymaktadır. Özellikle belirtmek gerekir ki, bu durumdaki bir kadının kocasından boşanabilmesi hususunda Malikî mezhebinin meseleye bakış açısı, fetvaları ve icthadları delil olarak kabul edilmekte ve taklit edilmektedir.

3. Manevî Fena Muamele ve Geçimsizlik Durumları

Günümüzde, giderek artan ve boşanma nedeni olarak değerlendirilebilecek sebeplerden biri, “haysiyetsiz hayat sürmektir”. Nitekim erkek üzerinde görülen, kadın açısından onur zedeleyici ve aşağılayıcı olan gayri ahlâkî fiillerin, manevî fena muamele kapsamında ele alınması gerektiği ifade edilmektedir. Bu görüş, klasik dönemde yaygın bir yaklaşımdır ve kadının onur ve haklarının korunmasına verilen önemi ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, “Manevî Fena Muamele ve Geçimsizlik Durumları” başlığı altında ele aldığımız “irtidâd” konusu da boşanma sebeplerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Dinin bireyin en önemli değerlerinden biri olduğu gerçeği dikkate alındığında, dinî değerleri inkâr eden ve alenen aşağılamaktan çekinmeyen bir erkekle aynı nikâh bağı altında bulunmak, kadının manevî bütünlüğünü zedeleyen fena muamele olarak yorumlanmaktadır.

⁹⁷ Selçuk, “Kadına Uygulanan Şiddetin Osmanlı Mahkeme Tutanaklarına Yansımaları”, 109-126.

⁹⁸ Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-Sünne* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1977), 2/289-290.

⁹⁹ Acar, *İslam Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*, 72.

¹⁰⁰ Lecnetü'l-fetvâbi's-şebeketi'l-İslamiyye, *Fetava eş-Şebeketi'l-İslamiyye*, 13/12084.

Öte yandan, zina isnadı, bir kadına karşı gerçekleştirilebilecek en onur kırıcı fiillerden biri olarak görülmektedir. Bu nedenle, zina isnadının da manevî fena muamele bağlamında değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılabilir.

Kadını aşağılamak suretiyle kadın ile aile bağının koparılmasına yol açan uygulamalardan biri de zihâr uygulamasıdır. Nitekim fıkıh kaynaklarında, İslam'ın bu tür fena muameleyi engellemek amacıyla gerekli düzenlemeleri getirdiği görülmektedir. Bu ifade, klasik dönemde yaygın bir yaklaşımdır ve kadının onur ve haklarının korunmasına verilen önemi ortaya koymaktadır.

3.1. Haysiyetsiz Hayat Sürme ve Boşanma Hakkı

Haysiyetsiz bir hayat sürmek, tarihî olarak boşanma nedeni olarak kabul edilebilmekteydi. Örneğin, Roma toplumunda haysiyetsiz yaşam süren kişiler, boşanma ile karşı karşıya kalabilir ve bu durumlarda çocuğun velayeti hâkimin takdirine bırakılırdı.¹⁰¹

Günümüz açısından Türk Medeni Kanunu, haysiyetsiz hayat sürmeyi boşanmayı talep edebilmek için geçerli bir sebep olarak tanımaktadır. Haysiyetsiz davranış sebebiyle açılan boşanma davalarında, tarafların evlilik tarihlerinin henüz ilk yıllarında olduğu tespit edilmiştir.¹⁰² Bu durum, evlenmeden önce tarafların karakterleri hakkında karşı tarafa yeterli ve doğru bilgi vermediklerine dair kanaat uyandırmaktadır.

Benzer şekilde, İslam hukukunda da haysiyetsiz hayat sürmenin, kadının boşanma talebinde bulunabilmesi için meşru bir gerekçe teşkil edebileceği değerlendirilmelidir. Bu konuya ilişkin anlayışı somutlaştırmak amacıyla, haysiyetsiz hayat sürmenin bir örnekle açıklanmasını uygun gördük:

Örnek vermek gerekirse, bir adam başka bir adama hitaben: “Karını boşa, onunla ben evleneyim ve sana da bin dirhem vereyim” dediğinde ve diğeri de bu teklifi kabul ederek parayı aldığı anda, daha sonra hanımını boşasa denildiği vakıa söz konusudur. Bu hususta Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Subhan'Allah! Bir adam diğere ‘Karını boşa da onunla ben evleneyim’ diye nasıl söyleyebilir? Bu helâl değildir.”¹⁰³

Bu örnek, haysiyetsiz bir hayat sürmenin ve evlilik birliğini ihlal eden davranışların boşanma açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymakta ve İslam hukukunda kadının korunmasına verilen önemi göstermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na gelen soruların incelenmesi sırasında, haysiyetsiz hayat sürmenin boşanma talebine neden olduğu pek çok olayla karşılaşıldığı görülmüştür. Bu bağlamda, yaşanan olaylardan bazıları şunlardır:

1. Kocanın madde bağımlısı olması.
2. Kocanın başka kadınlarla gayri ahlâkî ilişkilerde bulunması.
3. Erkeğin, hanımını başka erkeklerle fuhşa zorlaması.¹⁰⁴

¹⁰¹ Bahattin Aras, “Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortium)”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18/2 (2010), 234.

¹⁰² Binay, “Türkiye’de Boşanma Nedenlerinin Analizi Ve Alternatif Uyuşmazlık Yöntemleri”, 264.

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, *El-Cami’ li-Ulumi’l-İmam Ahmed*, 11/238; Takıyyüddîn ibn Teymiyye, *el-Fetâve’l-kübrâ* (Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-ilmîyye, 1987), 5/485; Muhammed b. Süleymân el-Useymin, *Müntekâ min Ferâidü’l-Fevâid* (Dârü’l-vatan, 1424), 211.

¹⁰⁴ Aile ve Dini Rehberlik Büroları, “Kadınlar tarafından Boşanmaya Yönelik Sorulan Sorular”, 2020.

Bu vakalar, haysiyetsiz hayat sürmenin kadının manevî ve toplumsal bütünlüğünü zedeleyen ciddi bir durum olduğunu ve boşanma talebini haklı kıldığını ortaya koymaktadır.

İslam dini, bu tür fiil ve düşünce yapısını kesin bir dille reddetmektedir. Zira zulüm ve ahlaksızlığın İslam'a mâil edilmesi kesinlikle söz konusu olamaz.¹⁰⁵

Kadınlar tarafından ifade edilen bu üzüntü verici durumlar, bazı kadınların kocaları tarafından ahlaksız fiiller işlemeye yönlendirildiklerini göstermektedir. Bu tür hallerde, İslam hukuku çerçevesinde kadının, mahkeme kararıyla boşanma hakkını talep edebilmesi mümkündür.

3.2. İrtidâd

Sözlükte “reddetmek, kabul etmemek” anlamına gelen *ridde / irtidâd* lafızlarının ıstılahta, “İslam dinine tabi olduktan sonra kendi hür iradesiyle İslam dinini reddetmesi”¹⁰⁶ anlamına geldiği nakledilmiştir. Bu kapsamda, din değişikliği, din farkı veya dini değerleri alenen aşağılama gibi durumlar, tarafların nikâh bağıni ortadan kaldırmaya yetecek seviyede ciddi bir engel olarak kabul edilmektedir.

İslam dininden bu şekilde yüz çeviren kimseler hakkında, bazı şer’î hükümler gündeme gelebileceği fıkıh literatüründe zikredilmiştir.

Müslüman bir kadın, kocasının dinden döndüğünü fark ettiği takdirde, üç hayız müddetini bekledikten sonra başkasıyla evlenme hakkına sahiptir.¹⁰⁷ Zira Müslüman bir kadının müşrik biriyle evlilik hayatı sürdürmesi mümkün olmadığı gibi, aynı durumda bir kadınla Müslüman bir erkeğin de karı-koca bağı içerisinde bulunması söz konusu olamaz. Bu husus, Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.”¹⁰⁸ âyeti ile de delâlet edilmektedir.

Mücâhid, Mümtetine sûresi 10. âyetin tefsirinde, “Allah Resulü’nün ashabı, kâfir olan ve hicret etmeyerek Mekke’de kalan kadınları boşamakla emrolundular.”¹⁰⁹ şeklinde nakletmektedir. Bu hükmün, hidâyet ehli ile delâlet ehli arasında bir ayırım yapan bir düzenleme olarak kabul edildiğine dair görüşler de fıkıh literatüründe zikredilmektedir.¹¹⁰

Sahabe döneminde konuya delâlet eden örneklerden bazıları şunlardır:

Kur’ân-ı Kerîm’in “Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.”¹¹¹ âyeti nâzil olunca, Ömer b. el-Hattâb, iki eşini bu sebep dolayısıyla boşamıştır. Bunlardan biri, Ebû Ümeyye’nin kızı Müleyke’dir; kendisi Ubeydullah b. Ömer’in annesidir. Boşadığı diğer hanımı ise Cervel el-Huzaiyye olup, rivayetlerde Ebû Süfyân’ın kızı olan Ümmü Hakem olarak geçmektedir.¹¹² Bazı rivayetlerde ise Ümmü Hakem’in İyâz b. Ganm ile evli olduğu ve âyetin nâzil olmasıyla kocasının onu din farkı sebebiyle boşadığı ifade edilmektedir.¹¹³

¹⁰⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musanneff fi’l-ehâdis ve’l-âsâr*, 5/210.

¹⁰⁶ İrfan İnce, “Ridde” (TDV İslam Ansiklopedisi, 2008), 35/91-93; Ferâhîdî (el-Fürhûdî), *Kitabü’l-Ayn*, 8/7.

¹⁰⁷ Serahî, *Şerhu’s-Siyeril-kebir* (Matbaatu şirketi’l-ilânâtî’ş-şarkiyye, 1971), 1901.

¹⁰⁸ Mümtetine, 60/10.

¹⁰⁹ Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, 656.

¹¹⁰ Katâde b. Diâme, *en-Nâsih ve’l-mensûh*, thk. Hatim Salih ed-Dâmin (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1998), 49.

¹¹¹ Mümtetine, 60/10.

¹¹² İbn Sa’d, *Et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1990), 8/9.

¹¹³ İbn Sa’d, *Et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 1968, 8/13.

Velîd b. el-Mugîre'nin kızı, Safvân b. Ümeyye ile evliydi. Hanımı, Mekke'nin fetih günü İslâm'ı kabul etmişti. Buna karşın Safvân b. Ümeyye, İslâm'a karşı mücadele etmekteydi ve gemiye binerek kaçmayı tercih etti. Hz. Peygamber, onu İslâm'a ikna etmek amacıyla amcasının oğlu Vehb b. Umeyr b. Halef'i görevlendirdi ve Safvân b. Ümeyye'ye eman vererek Mekke'ye geri dönmesini teklif etti. Kendisine, İslâm'ı kabul ederse Müslüman olabileceği, aksi takdirde iki ay boyunca dilediği şekilde Mekke'de bulunabileceği bildirildi. Nihayet Mekke'ye geri dönen Safvân b. Ümeyye, atının üzerinde Hz. Peygamber ile karşılaştı. Hz. Peygamber, ona atından inmesini söylediğinde, Safvân b. Ümeyye, amcaoğlunun kendisine ilettiği teklifin doğruluğunu bizzat Hz. Peygamber'den öğrenmek istedi. Peygamberimiz, kendisine verilen iki aylık süreyi dört aya çıkardı. Sonuç olarak Safvân b. Ümeyye Müslüman olmayı kabul etti ve Allah Resulü, onunla hanımı arasını tefrîk etmedi.¹¹⁴

Hâris b. Hişâm'ın kızı Ümmü Hakîm, Mekke'nin fetih günü İslâm'a tabi oldu. Kocası olan İkrime b. Ebî Cehl ise İslâm ile harp halindeydi ve Yemen'e kaçtı. Ümmü Hakîm, onun arkasından gitti ve İslâm'a girmesi teklifinde bulundu. O da kabul etti. İkisi de Allah Resulüne geldiler ve Ümmü Hakîm, kocasının durumunu Hz. Peygambere bildirdi. İkrime hemen Allah Resulüne biat ederek sadakatini bildirdi. Ümmü Hakîm'in Müslüman olduğu andan İkrime'nin Hz. Peygambere biat etmesine kadar ki zaman zarfında karı-koca münasebetinde bulunmadılar. Hz. Peygamber de İkrime'nin Müslüman olması nedeniyle aralarını tefrîk etmedi ve aynı nikâh içerisinde yaşamaya devam ettiler.¹¹⁵

İslâm'ı kabul etmeleri hâlinde eşlerin aynı nikâh bağına sürdürmeleri mümkün olmakla birlikte, şirke ve dinî yükümlülüklerle karşı ısrarcı tutum, nikâhın devamına engel teşkil eden önemli bir unsur olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁶

Müslüman bir erkeğin, iffetli olması koşuluyla ehli kitap (Yahudi veya Hristiyan) bir kadınla evlenmesine izin verilirken, Müslüman bir kadının ehli kitap bir erkekle evlenmesi caiz değildir.¹¹⁷ Bu hususta Süleymân b. Yesâr ve Ebû Seleme b. Abdîrrahmân, böyle bir evlilik gerçekleşse dahi, tarafların devlet yöneticisi aracılığıyla tefrîk edileceğini ifade etmişlerdir.¹¹⁸

Mecûsî olan ve sonradan İslâm'a giren bir erkek, eşinden İslâm'a tabi olmasını talep ettiğinde, kadın bu teklifi kısa bir süre içerisinde reddederse, aralarının tefrîk edilmesi gerekir. Benzer şekilde, kadın Müslüman olup erkek kısa bir zaman zarfında İslâm'a girmezse, aralarının tefrîk edilmesi söz konusu olur. Söz konusu süre genellikle bir ay veya biraz daha fazla olarak belirlenmiş, ancak bu sürenin aşılması gerektiği vurgulanmıştır.¹¹⁹

Mecûsî, Hristiyan veya Yahudi bir ailede, kadın Müslüman olması hâlinde ve iddet müddeti içinde erkek de Müslüman olursa, aile hayatının devam etmesi mümkündür.

¹¹⁴ Sahnûn, *El-Müdevvene*, 2/213.

¹¹⁵ Sahnûn, *El-Müdevvene*, 2/213.

¹¹⁶ İnce - Rayeq, "İslâm Âile Hukukunda ve Afgân Hukuk Sisteminde Bedensel Kusur ve Hastalık Nedeni ile Kazâî Boşanma", 141-161.

¹¹⁷ Acar, *İslam Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*, 64.

¹¹⁸ Sahnûn, *El-Müdevvene*, 2/212.

¹¹⁹ Sahnûn, *El-Müdevvene*, 2/212.

Ancak iddet müddetinin sona ermesiyle birlikte, söz konusu erkeğin Müslüman olmasına rağmen kadınla herhangi bir alaka kurması mümkün olmayacaktır.¹²⁰

Bir kadının İslam'a tabi olması hâlinde, mahkeme söz konusu kadının kocasına İslam'a girmesi yönünde teklif sunar. Eğer erkek bu teklifi kabul ederse, kadın, erkeğin hanımı olarak evlilik birliğini sürdürmeye devam eder. Ancak erkek teklifi reddederse, aralarında tefrîk gerçekleştirilir. Bu ayrılık, Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre bâin talâk olarak kabul edilirken, Ebû Yusuf'a göre söz konusu durum talâk değil, tefrîk olarak değerlendirilir.¹²¹

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un kavline göre, eşlerden birinin irtidâda bulunması hâlinde, aralarında talâk olmaksızın bir ayrılık gerçekleşir ve bu ayrılığın hâkim tarafından ilan edilmesine gerek bulunmamaktadır. Malikîlerde ise meşhur görüş, riddet sebebiyle meydana gelen ayrılığın talâk niteliğinde olduğunu kabul etmektedir. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde ise nikâhın feshi, kadının iddet süresinin sona ermesine bağlanmıştır. Eğer irtidâd eden erkek iddet süresi dolmadan tekrar Müslüman olursa, eşler aynı nikâh bağı altında birliklerini sürdürmeye devam edebilmektedirler. Müslüman olmayı reddetmesi durumunda ise iddet süresi sona erdiğinde eşler arasındaki ayrılık, din farkının meydana geldiği tarihten itibaren hüküm ifade eder. Caferî mezhebine göre ise, eşlerden birinin dinden çıkması hâlinde, eğer dühul gerçekleşmemişse nikâh derhal feshedilir; dühul meydana gelmişse, nikâh iddet süresi bitiminde feshedilmiş sayılır.¹²²

Erkeğin irtidâda bulunmasına rağmen, kadının iddet müddeti içerisinde tekrar İslam'a girmeyi reddetmesi hâlinde, iddet süresinin bitiminde tarafların nikâh akdi kendiliğinden sona ermektedir. Ancak taraflar ayrılmamakta ısrarcı olurlarsa, yetkili makam tarafından aralarının tefrîk edilmesi sağlanmaktadır. Günümüzde dinî değerlerin aşağılama suretiyle ihlal edilmesi hâlleri de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar tarafından bildirilen bazı durumlar arasında, erkeklerin Kur'an'a küfretmeleri ve bunun sonucunda kadınların boşanmayı düşünmeleri; dinî vecibelerini yerine getirmek isteyen kadınların kocaları tarafından engellenmesi ve aşağılanmaları gibi örnekler yer almaktadır.¹²³

Aile ve dinî rehberlik bürolarına gelen şikâyetlerden anlaşılmaktadır ki, bazı erkekler dinî değerleri aşağılama yoluyla kadının mânevî bütünlüğüne saldırmakta ve bu durum, mümin kadınların boşanma talebinde bulunmalarına sebep olmaktadır.

3.3. Liân: Namus İftirası ve Karşılıklı Lanetleşmenin Manevî Fena Muamele Kapsamında Boşanma Gerekçesi Olması

Sözlükte “uzaklaşmak”¹²⁴ anlamına gelen li'ân lafzı, ıstılahta şu şekilde tanımlanmaktadır: Hür, Müslüman, akıl baliğ ve daha önce iftira cezası almamış bir erkeğin, kendi eşine yönelik olarak “Sen zina yaptın” veya “Ey zâniye” şeklinde iftirada bulunması hâlinde, karşı tarafın talebi üzerine karşılıklı lanetleşmenin

¹²⁰ Sahnûn, *El-Müdevvene*, 2/212-213; Mâlik b. Enes, *El-Muvatta'*, 1/597.

¹²¹ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 150.

¹²² Vehbe Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslamî ve edilletühû*, 7162.

¹²³ Aile ve Dini Rehberlik Büroları, “Kadınlar tarafından Boşanmaya Yönelik Sorulan Sorular”.

¹²⁴ İbn İvaz Demîrî, *Tahbîrul-Muhtasar*, thk. Necip – İbn Abdurrahmân Hayr (Fas: Merkez Necibeveyh, 2003), 3/303.

gerçekleştirilmesine li'ân denir.¹²⁵ Ayrıca erkeğin doğan çocuğun kendisinden olmadığını iddia etmesi veya kadının zina yapmadığına dair beyanını yalanlamaması durumları da li'ân kapsamında değerlendirilmektedir.¹²⁶

Lanetleşme süreci, li'ân uygulamasında öncelikle erkeğin başlatmasıyla gerçekleşir. Erkek, “Allah şahittir ki ben karımı zina yaparken gördüm ve doğru söylüyorum” diyerek yemin eder. Bu yemin dört kez tekrarlandıktan sonra beşinci kez “Şayet yalan söylüyorsam Allah'ın laneti benim üzerime olsun” ifadesiyle tamamlanır. Bu isnadın ardından kocaya, yaptığı beyana bağlı olarak herhangi bir haddî ceza uygulanmaz ve doğan çocuk da kendi nesebi olarak kabul edilmez.

Erkeğin lanetleşmesinin ardından kadın da aynı biçimde yemin eder; dört kez Allah adına yemin ederek zina yapmadığını ve doğru söylediğini ifade eder, beşinci yemininde ise “Şayet yalan söylüyorsam Allah'ın gazâbı benim üzerime olsun” der. Bu aşamadan sonra kadına zina cezası uygulanmaz. Böylece li'ân uygulaması neticesinde, söz konusu karı-koca arasındaki evlilik bağı, yetkili makam tarafından kalıcı olarak tefrîk edilir.¹²⁷

Konuya ilişkin âyet şu şekildedir: “Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ve şahitlik etmesi, beşinci defa da eğer (kocas) doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezayı kaldırır.

Said İbn Cubeyr, İbn Ömer'e, karısına zina isnadında bulunan erkeğin durumunun ne olacağına dair hüküm sormuştur. İbn Ömer, Hz. Peygamber'in böyle bir durumla karşılaştığını aktararak, iki taraftan birinin yalancı olduğunu ve yalancı tarafa üç kez tövbe çağrısı yapıldığını, tövbe etmediği takdirde karı-kocanın arasının ayrıldığını belirtmiştir. Bu süreçte erkek tarafından verilen mehrin akıbeti de sorulmuş, Hz. Peygamber şu şekilde hükmetmiştir: “Eğer doğru söylüyorsan, zifafa girdiğin için mehir kadının hakkıdır; şayet yalan yere iftira yaptıysan, o mal senden daha da uzaktır.”¹²⁸ Bu açıklama, li'ân sürecinde kadının haklarının korunduğunu ve erkek tarafından yapılan haksız isnadın mülki ve hukuki sonuçlarının erkek aleyhine olduğunu göstermektedir.

Bu rivayetten hareketle, iftiraya uğrayan kadının mehri kendisinde kalıyorsa, fena muameleye maruz bırakılan kadının da mehrinin kendisinde kalması gerektiği söylenebilir. Zira evliliğin gerçekleşmesi sırasında erkek, kadına nikâhın sağlıklı bir biçimde yürütülmesi ve müreffeh bir yaşam temini vaadinde bulunur; kadını aşağılayacağını veya fena muamele uygulayacağını taahhüt etmez. Erkeğin sözünü yerine getirmeyerek kadına fena muamele etmesi, kadının mağduriyetine yol açtığından, mehrin kadında kalması hukuken ve ahlaken uygun görülmektedir.

¹²⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2010), 5/202.

¹²⁶ Halîl b. İshâk, *et-Tevzîh fi şerhi'l-Muhtasar li-İbnî'l-Hâcib*, thk. Ahmet b. Abdülkerim (Merkez-i Necibe Veyh li'l-Mahtûtât ve Hizmeti't-Türâs, 2008), 4/567.

¹²⁷ Abdurrahman b. Muhammed b. Askar Şihâbüddin, *İrşâdu's-sâlik ila aşrafu'l mesâlik* (Mısır: Şirket-i Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbi el-Halebi, tarihsiz), 70-71.

¹²⁸ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Talâk, 32.

Ayrıca erkeğin, fena muameleye maruz bıraktığı kadından maddî bir talepte bulunamayacağı da İslam hukuku açısından açıkça belirtilmiştir. Erkek, vermiş olduğu mehri yalnızca, geçimsizlik kadından kaynaklanıyorsa geri alabilir; ancak geçimsizlik erkekten kaynaklanıyorsa, kadına karşı hiçbir maddî talepte bulunması helâl değildir. Bu hususun delili, Yüce Allah'ın Nisâ sûresi 20. âyetinde buyurduğu:

“Onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın.” ifadelerinde açıkça görülmektedir. Bu durum, kadının maddî ve manevî haklarının korunmasının İslamî temellerini ortaya koymaktadır.¹²⁹

Hz. Peygamber (a.s.), hanımına zina isnadında bulunan kimseye hitaben “Senin o kadınla hiçbir alakan yok/bir daha onunla bir araya gelemezsin.” buyurmuştur. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, Hz. Peygamberin “Ben sizi tefrîk ettim” şeklinde bir ifade kullanmamış olmasıdır. Yapılan hitabın manasından anlaşılmaktadır ki, lanetleşmenin gerçekleşmesinin hemen akabinde karı-kocanın arası fiilen tefrîk olmuştur. Ancak Hz. Peygamberin “Senin o kadınla hiçbir alakan yok” buyruğu, aralarını tefrîk ettiği anlamına gelmemekte; bilakis meydana gelen tefrîki haber vermekten ibarettir.¹³⁰

Li'ân uygulamasında, hâkimin aralarını ayırdığına dair beyan zorunlu değildir; zira bu durumda eşler her halükârda birbirinden ayrılırlar. Ancak İbn Kâsım, hâkimin “Sizin aranızı ayırdım” şeklinde beyanının gerekli olduğunu savunmaktadır.¹³¹ Bu nedenle, söz konusu durumlarda mahkemenin vereceği karar bağlayıcı niteliktedir. Eşine zina isnadında bulunan bir erkek ile bu ithamlara maruz kalan kadının nikâh bağı altında bulunması mantıken mümkün değildir; dolayısıyla, her iki tarafın menfaatine uygun olarak araları mahkeme kararıyla ayrılmaktadır. Bu ayrılık neticesinde, taraflar bir daha evlenemez ve aynı yuvayı kuramazlar.¹³²

Erkeğin lanetleşme (li'ân) neticesinde doğan çocuğu kabullenmemesi hâlinde, söz konusu çocuğun nesebi annesine katılır; yani çocuk ile baba arasında herhangi bir hukuki bağ oluşmaz. Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in karı ile koca arasında lanetleşmeyi uygulattığını ve erkeğin doğan çocuğun kendisinden olmadığını iddia etmesi üzerine, eşlerin arasını ayırdığını ve çocuğun nesebini annesine yüklediğini nakletmektedir. Bu durum, li'ân uygulamasının sonuçlarını ve çocuğun hukuki statüsünü açıkça ortaya koymaktadır.¹³³

Hanefî mezhebine göre li'ân durumunda hâkimin tefrîke hükmetmesi zorunludur; aksi hâlde eşler arasındaki ayrılık gerçekleşmez. Bu çerçevede, Hilâl b. Ümeyye'nin hanımıyla li'ân yaptığı olay, İbn Abbas tarafından hâkimin tefrîki belirtmesinin şart olduğuna dair delil olarak zikredilmektedir. Eğer tefrîkten önce taraflardan biri vefat ederse, diğeri ona mirasçı olabilir. Buna karşılık, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine mensup âlimler, li'ân ile birlikte ayrılığın otomatik olarak gerçekleştiğini, hâkimin bunu ayrıca ilan etmesine gerek olmadığını savunurlar. Bu görüşün dayanağı olarak Ahmed b. Hanbel ve Hz. Ömer'in “Li'ân yapan tarafların arası tefrîk edilir ve bir daha bir araya gelemezler”

¹²⁹ Ebû'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî*, 1/151.

¹³⁰ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverdî, *Hâvî'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Ali Muhammed Mua'vvid-Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dârul Kütübî'l-İlmîyye, 1999), 11/53.

¹³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Cami' li-Ulumi'l-İmam Ahmed*, 11/477.

¹³² Ahmed b. Hanbel, *el-Cami' li-Ulumi'l-İmam Ahmed*, 11/419.

¹³³ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, 7/55-56.

buyruğu gösterilmektedir. İmam Şâfiî ise yalnızca erkeğin li'ân yapmasının ayrılık için yeterli olduğunu, kadının karşılıklı olarak lanetleşmeye katılıp katılmamasının durumu değiştirmeyeceğini ileri sürmektedir.¹³⁴

3.4. Zihâr

Zihâr, fiziksel şiddet unsuru taşımamakla birlikte, kadının manevî bütünlüğünü olumsuz yönde etkileyen bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. Kadının eşine yönelik hak ve ilgisinin engellenmesi, onun onur ve psikolojik sağlığını zedelemekte ve bu durum “manevî fena muamele” kapsamında ele alınmaktadır. Zihâr uygulaması sebebiyle kadın, eşine karşı meşru ilişki hakkından mahrum kalmakta; ortaya çıkan ilâ (manevî baskı ve engel) durumu, kadının boşanma talep etmesine zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle zihâr, doğrudan boşanma sebebi olmasa da, sonuçları itibarıyla kadının boşanma talebinde bulunabileceği manevî zararı ortaya çıkarmakta ve dolayısıyla “manevî boşanma gerekçeleri” başlığı altında ele alınması akademik açıdan uygun görülmektedir. Özetle, zihârın kadının psikolojik ve manevî alanına verdiği zarar, boşanma hakkının gündeme gelmesi açısından belirleyici bir unsur teşkil etmektedir.

Zihâr, erkeğin, kendisiyle cinsel münasebet kurmasının helâl olduğu bir kadını, cinsel ilişki yaşamanın haram olduğu bir kimseye benzetmesi olarak tanımlanmaktadır.¹³⁵ Fıkıh literatüründe zihârın hükmü, Kur’ân-ı Kerîm, sünnet ve âlimler arasında oluşmuş icmâ ile sabit kılınmıştır. Bu durum, söz konusu uygulamanın İslam hukuku açısından açık bir delil ve düzenlemeye dayandığını göstermektedir.¹³⁶

Zihâr, erkeğin, kendi hanımını, kendisine nesep veya süt emme yoluyla ebediyen evlilik yasağı bulunan bir kişinin vücuduna veya vücudunun bir kısmına benzetmesiyle meydana gelir. Bu benzetme, sırt, karın veya diğer vücut uzuvları üzerinden yapılabileceği gibi, örneğin “Sen bana annemin sırtı, kız kardeşimin eli, kayınvalidemin yüzü gibisin” ya da “Sen bana haramsın, meyte gibisin, kan gibisin”¹³⁷ gibi ifadelerle de gerçekleşebilir. Fıkıh kaynaklarında, zihârın hükmü, Kur’ân-ı Kerîm ve sünnet ile birlikte âlimler arasındaki icmâ ile sabit kılınmıştır.

Bu bağlamda, Kur’ân-ı Kerîm’de Nisa sûresi 34/’te zihâr ile ilgili olarak şu buyrulmaktadır:

“İçinizden zihâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır. Kadınlardan zihar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah’a ve Resûlüne inanmanızdan dolayı bunlar yapılır. Bunlar Allah’ın hükümleridir. Kâfirler için de acı bir azap vardır.”¹³⁸

¹³⁴ Vehbe Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslamî ve edilletühû*, 7119; Ahmed b. Süleyman b. Eyüb, *Mevsûatu mehâsini'l-İslamiyye*, 2015, 11/97.

¹³⁵ Ahmet Yaman, "Zihâr" (TDV İslam Ansiklopedisi, 2013), 44/387; Halîl b. İshâk, *et-Tevzîh fî şerhi'l-Muhtasar li-İbni'l-Hâcib*, 4/510; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 620.

¹³⁶ Ebû'l-Mahâsin Abdulvâhid b. İsmâîl er-Rûyânî, *Bahru'l-mezheb fî furû'i mezhebi'l-İmâmî's- Şâfiî*, thk. Târik Fethî es-Seyyid (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 10/243.

¹³⁷ Ebû'n-Necâ Mûsâ b. Ahmed Haccâvî, *Zâdu'l-mustakni'*, thk. Abdurrahman b. Ali el-Asker (Riyad: Dâru'l-vatan, tarihsiz), 190.

¹³⁸ Mücâdele, 58/2-4.

Bu ayet, zihârın hem hukuken geçerli bir durum olduğunu hem de fena muamele kapsamında kadının haklarının korunmasını öngördüğünü göstermektedir.

Mücâdele Sûresi 4. âyetin nüzul sebebi, sahabe döneminde yaşanan bir olay üzerinden açıklanmaktadır. Bedir ve Uhud gibi önemli savaşlara katılmış olan Ensar'dan Evs b. Samit isimli sahabe, amcasının kızı olan Havle bint Sa'lebe ile evlenmiştir. Evlenme sırasında Havle, genç ve mal varlığı olan bir kadındı. Kocas, onun namaz kıldığı bir esnada gördü ve cinsel ilişki için davette bulundu; ancak Havle bu teklifi reddetti. Bunun üzerine kocası ona kızarak "Sen bana annemin sırtı gibisin" diyerek zihâr uyguladı.

Havle, durumu Hz. Peygambere bildirerek, "Kocam benimle gençken evlendi. Benim malım ve ailem vardı. Malım bitince, gençliğim gidince ve yaşlanınca, kemiklerim zayıflayınca bana zihâr yaptı. Şimdi pişman olmuş olabilir; tekrar bir araya gelmemiz mümkün müdür?" şeklinde soru sordu. Bu olay üzerine Allah Teâlâ, Mücâdele Sûresi 4. âyeti indirmiştir.¹³⁹

Söz konusu âyetin nüzul sebebi, zihârın hukuki çerçevesini ve kadının haklarının korunmasını düzenleyen ilahi bir hükmün ortaya çıkışını göstermesi açısından önemlidir.

Eşlerine zihâr uygulayanlara ilişkin çeşitli fikhî hükümler klasik kaynaklarda detaylı olarak ele alınmıştır. Ebû Hanîfe'ye göre, bir erkek hanımına hitaben "Sen bana annemin sırtı gibisin" derse zihâr hükmü gerçekleşmiş olur. Benzer şekilde, "Sen bana annemin cinsel uzvu gibisin" ifadesi, niyet zihâr olmasa dahi zihâr hükmünü doğurur. Öte yandan, "Sen bana annemin misli gibisin" veya "Sen annem gibi haramsın" gibi ifadelerde, eğer zihâr veya talâk niyeti bulunuyorsa, kişinin yaptığına göre zihâr veya talâk hükmü gerçekleşir. Ancak kişi yalnızca zihâr niyetiyle "sen bana annemin sırtı gibisin" derse, bu durumda sadece zihâr hükmü oluşur.¹⁴⁰

Bu hükümler, zihârın niteliğini, niyetin önemini ve sözlerin hukuki sonuçlarını ortaya koymakta olup, kadının manevî bütünlüğünü korumaya yönelik İslamî düzenlemelerin bir parçası olarak değerlendirilir.

Zihâr hükmü açısından, dilsiz olan bir kişinin söz konusu zihâra delâlet eden ifadeleri söylemesine gerek bulunmamaktadır; yazı veya işaret yoluyla niyetini belirtmesi de yeterli kabul edilmektedir. Zira dilsiz kişiler de zihâr yapmaya ehil sayılmaktadır. Öte yandan, zihâr uygulayan kimse îlâ işlemi yapmış sayılmamaktadır. Ancak İmam Malik'in görüşüne göre, kişi dört ay boyunca eşiyle cinsel münasebete girmezse, dört aylık sürenin bitiminde îlâ hükmü gereği araları ayrılmaktadır.¹⁴¹

Zihâr hükmü açısından, hür, köle, Müslüman veya zimmî; hadım edilmiş ya da cinsel organı kesilmiş olsun, her mükellefiyet sahibinin yaptığı zihâr sahih kabul edilmektedir. Buna karşın, sabî (çocuk) ve delinin yaptığı zihâr geçerli sayılmamaktadır; bu durum zihârın geçersizliğine yol açar.¹⁴²

Mâlikî mezhebinde tercih edilen görüşe göre zimmînin zihârı sahih değildir. Zihârın doğurduğu hükümler iki başlık altında ele alınmaktadır.

¹³⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 4/257.

¹⁴⁰ Ebû'l-Hasenât Abdülhay el-Lekeñvî, *en-Nâfi'u'l-kebîr limen yutâlî'u'l-Câmî'a's-sağîr* (Beyrut: Âlimü'l-kütub, 1406), 1/224.

¹⁴¹ Serahsî, *el-Mebisût*, 6/233.

¹⁴² Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, thk. Zehîr Savîş (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 8/261.

Birinci hüküm, kefâret ödenmedikçe cinsel ilişkinin (cimâ') haram olmasıdır. Mâlikî fakihlerinden Sahnûn ve Asbağ, haramlığın yalnızca cimâ' ile sınırlı olduğunu, istimnâ'ın ise doğrudan haram sayılmadığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, istimnâ'ın cimâ'a götürme ihtimali sebebiyle yapılmasını uygun görmemişlerdir.

İkinci hüküm ise zihârdan dönüş (ric'at) kefâretidir. Zihâr yapan kimsenin, bu tasarrufundan döndüğüne dair bir irade ve fiil ortaya koyması gerekmektedir. Mâlikî mezhebinde yaygın kabul gören görüşe göre bu dönüşün alameti, evliliği sürdürme iradesiyle birlikte hanımıyla cimâ'da bulunmasıdır. Bu görüş, *el-Muvaṭṭa'*'ta da esas alınmıştır. Mâlikî fakihlerinden Kâdî Ebû Bekr ise, zihârdan dönüş için evliliği devam ettirmeye yönelik kesin bir azmin yeterli olduğunu ileri sürmektedir. Zihâr lafızlarına gelince; erkeğin hanımına “Sen bana beş ay annemin sırtı gibisin” demesi, Mâlikî mezhebine göre te'kîd (pekiştirme) olarak değerlendirilir. Buna karşılık “Beş ay sonra annemin sırtı gibisin” şeklindeki ifade ise, ileri bir zamana izafe edilmiş olsa dahi zihâr olarak geçerli kabul edilir.¹⁴³

Kur'ân-ı Kerîm'de zihâr kefâreti açık bir tertip (sıralı yükümlülük) içerisinde şu şekilde belirlenmiştir:

“Karılarına zihâr yapıp da sonra söylediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle âzat etmeleri gerekir. Size öğütlenen budur. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Buna imkân bulamayan kimse, temas etmeden önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur.”¹⁴⁴

Bu âyetler uyarınca, zihâr yapan kimse kefâretini yerine getirmedikçe hanımıyla cinsel ilişkide bulunamaz. Fakihlerin çoğunluğuna göre bu yasak yalnızca cimâ' ile sınırlı olmayıp, cinsel ilişkiye götüren ve cinsel haz elde etmeye yönelik yakınlaşmaları da kapsamaktadır. Dolayısıyla kişi, kefâreti eda etmeden önce hanımıyla bu tür fiillerle kendisini tatmin edemez.¹⁴⁵

Zihâr kefâreti kapsamında köle âzat edilmesi mümkün olup, âzat edilecek kölenin mümin olması gerektiği görüşü İmam Şâfi'î tarafından savunulmuştur. Şâfi'îler bu şartı, kefâretlerde iman vasfının aranmasını esas alan genel prensiplerle temellendirmektedirler.¹⁴⁶

Sahâbeden Seleme b. Sahr, hanımına zihâr yaptıktan sonra onunla cinsel ilişkide bulunmuştur. Bunun üzerine durumu Hz. Peygamber'e (s.a.s.) arz etmiş, Allah Resûlü de kendisine bu davranışının şer'an yanlış olduğunu bildirmiştir. Ayrıca, zihâr kefâretini yerine getirmedikçe hanımına yaklaşmamasını emretmiştir.¹⁴⁷

Hanbelî mezhebine göre bir kimsenin hanımına “Sen bana annemin sırtı gibisin”, “yabancı bir kadın gibisin”, “sen bana haramsın” yahut “uzuvlarından biri bana haramdır” şeklinde ifadeler kullanması, zihâr hükmünü doğurur. Bu durumda erkek, zihâr kefâretini yerine getirinceye kadar hanımıyla cinsel ilişkide bulunamaz. Rivayetlere

¹⁴³ Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm ibn Şâs, *İkdü'l-cevâhiri's-semîne fî mezhebi âlimi'l-Medîne*, thk. Hamîd b. Muhammed Lahmar (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 2003), 2/550-554.

¹⁴⁴ Mucâdele, 58/3-4.

¹⁴⁵ Salim et-Tağlibî eş-Şeybânî, *Neylül'-Mearib bi Şerhi Delili't-Talib*, thk. Muhammed Süleyman Abdullah Aşkar (Kuveyt: Mektebetü'l-Felah, 1983), 2/261.

¹⁴⁶ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, 2/216.

¹⁴⁷ Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, Liân, 19; İbn Mâce, *es-Sünen*, Talâk, 16.

göre, eşlerden birinin ölmesi hâlinde kefâret yükümlülüğü düşer. Hanbelîler, erkeğin hanımıyla cinsel birliktelikten önce kefâreti eda etmesini, bunun Allah Teâlâ tarafından vacip kılınmış olmasına dayandırır. Zihâr kefâreti kapsamında âzat edilecek kölenin sağlıklı ve Müslüman olması gerektiği ifade edilmiştir. Köle âzat etme imkânı bulunmayan kimsenin iki ay peş peşe oruç tutması gerekir ve bu süre zarfında hanımıyla cinsel münasebette bulunması yasaktır. Şayet kişi, meşru bir özür sebebiyle orucunu bozarsa, kaldığı yerden devam etmesi yeterli görülmüştür. Buna karşılık, kasten oruç bozması veya orucu terk etmesi hâlinde, oruca yeniden baştan başlaması gerekir. Ayrıca, oruç tutulan günlerin gecelerinde cinsel ilişkide bulunulması durumunda, o ana kadar tutulan oruçlar ifsâd olur ve kefâret orucuna yeniden başlanması icap eder. İki ay peş peşe oruç tutmaya gücü yetmeyen kimsenin ise, altmış fakiri doyurması gerektiği Hanbelî fakihlerince kabul edilmiştir.¹⁴⁸

Zihâr kefâreti, şer'î bir tertip (sıralı yükümlülük) esasına bağlanmış olup, öncelikle köle âzat edilmesi, buna gücü yetmeyenlerin iki ay peş peşe oruç tutması, buna da imkân bulamayanların altmış fakiri doyurması şeklinde belirlenmiştir. Bu tertibe riayet edilmesi zorunlu olup, telfik yapılarak sıralamanın bozulması ve alternatifler arasında tercihte bulunulması câiz değildir. Ayrıca, kendisi köle olan bir kimsenin, kefâret olarak köle âzat etmesinin kendisinden beklenmediği ifade edilmiştir; zira böyle bir yükümlülük fiilen yerine getirilebilir nitelikte değildir.¹⁴⁹

Erkeğin zihâr kefâretini yerine getirmekten imtina etmesi hâlinde, mahkeme kararıyla eşlerin arasının ayrılacağı belirtilmiştir.¹⁵⁰ Bazı fakihlere göre ise cinsel birliktelik eşlerin her ikisi için de karşılıklı bir haktır. Bununla birlikte kadın, zihâr yapan kocasını kefâretini eda edinceye kadar cinsel ilişkiden men etme hakkına sahiptir. Bu durumda hâkimin görevi, kadına yönelen zararı ortadan kaldırmak olup, bunun için erkeği kefâreti yerine getirmeye zorlaması gerekir. Fakihler, hâkimin bu zorlamayı hapis cezası veya ta'zîr kapsamında disiplin cezası gibi yollarla gerçekleştirebileceğini ifade etmişlerdir. Şayet erkek, tüm zorlayıcı tedbirlere rağmen kefâreti yerine getirmeye yanaşmazsa, kadının mağduriyetinin devam etmemesi için hâkimin erkeği boşamaya zorlaması da mümkün görülmüştür.¹⁵¹

4. Ekonomik Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik

Eşlerin birbirlerine karşı sahip oldukları haklardan biri, nafakanın teminidir. Bunun yanında, kadının ekonomik hakları arasında mehirin yer aldığı, İslam hukuku literatüründe açıkça zikredilmektedir. Evlilik birliği içerisinde ekonomik sebepler, tarafların yıpranmasına ve zamanla geçimsizliğin ortaya çıkmasına yol açabilmekte; bu durum ise boşanma talebinin gündeme gelmesine zemin hazırlayabilmektedir.

Kadına yönelik olarak gerçekleştirilen ve aile birliğinin sarsılmasına, hatta dağılmasına neden olan fena muamele türlerinden biri, ekonomik boyutlu zararlardır. Bu bağlamda, modern hukuk ve sosyoloji literatüründe “ekonomik şiddet” olarak adlandırılan olgudan söz etmek mümkündür. İslam hukuku açısından ise kadının mehir

¹⁴⁸ Ebû'l-Kasım Ömer b. Hüseyin b. Abdullah Hırakî, *Metnu'l-Hırakî* (Dâru's-Sahâbe, 1993), 115.

¹⁴⁹ Abdurrahman b. Muhammed b. Askar Şihâbüddin, *İrşâdu's-sâlik ila aşrafu'l mesâlik*, 70.

¹⁵⁰ Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, 332.

¹⁵¹ Vehbe Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslamî ve edilletühû*, 7142.

ve nafaka haklarına sahip olduğu, bu hakların kasten ve sürekli biçimde ifa edilmemesinin, kadına yönelik ekonomik bir zulüm (darar) teşkil edeceği açıktır. Bu sebeple, mehir ve nafaka yükümlülüklerinin ihlâlini, ekonomik fena muamele kapsamında değerlendirmek isabetli görünmektedir.

Ekonomik fena muamele; eşin kazancına el konulması, kadının bilerek parasız bırakılması yahut elde edilen gelirin içki, kumar veya başka kadınlarla harcanması gibi davranışlarla da gerçekleşebilmektedir. Bu tür fiiller, kadının meşru ekonomik haklarını ortadan kaldırdığı gibi, evlilik birliğinin devamını da ciddi biçimde zedelemektedir.¹⁵²

İslam hukukuna göre, evliliğin kurulmasıyla birlikte kadının mehir hakkını elde ettiği kabul edilmektedir. Bunun yanında kadın, evlilik devam ettiği sürece nafaka hakkına da sahiptir. Bu bölümde, söz konusu hakların ifa edilmemesi hâlinde erkeğe uygulanabilecek yaptırımlar ile bu yükümlülüklerin kasten ve sürekli biçimde yerine getirilmemesinin, kadına boşanma (tefrîk) talebinde bulunma hakkı verip vermediği meselesi ele alınmıştır. Ayrıca, kadına yönelik olarak gerçekleştirilen ekonomik nitelikli fena muamele örneklerinden bazılarını temas edilmiştir.

Toplumsal tecrübe, yerleşik örf ve dinî telakkiler, evlilik hayatında mal ve hizmet temininin esasen erkeğin sorumluluğunda olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, sınırlı insan hayatı içinde sınırsız arzu ve beklentilerin karşılanması mümkün değildir. Bu sebeple İslam dini, erkeği yalnızca zarurî ihtiyaçların teminiyle yükümlü kılmış, ihtiyaç sınırını aşan ve israf boyutuna ulaşan harcamaları ise kınamış, hatta yasaklamıştır.

4.1. Mehirsiz Akdin Hükmü ve Mehir Borcunun İhlâlinin Hukukî Sonuçları

Sözlükte “ücret” anlamına gelen ve fıkıh literatüründe terim olarak kullanılan mehir (mehr); ayrıca sadâk, sîdâk ve ecr lafızları, evliliğin hukukî sonuçlarından biri olarak erkek tarafından kadına verilmesi gereken mal veya maddî bir bedeli ifade etmektedir.¹⁵³

İslam hukukunda kadının temel haklarından biri olarak kabul edilen mehir, Kur’ân-ı Kerîm âyetleri ve hadislerle sabit bir uygulamadır. Mehirle ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmaktadır:

“Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile (cömertçe) verin; eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışlarsa onu da afiyetle yeyin.”¹⁵⁴

Bu âyet, mehirin kadına ait müstakil bir hak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Mehirin, evliliğin sona ermesi hâlinde doğurduğu hukukî sonuçlara ise başka bir âyette şu şekilde temas edilmektedir:

“Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın (velinin) vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz (mehirden vazgeçmeniz), takvâyâ daha uygundur.”¹⁵⁵

¹⁵² Zeynep Ferda Demirbaş, *Aile Bireylerine Karşı Fena Muamele* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 32.

¹⁵³ Mehmet Âkif Aydın, "Mehir" (TDV İslam Ansiklopedisi, 2003), 28/389-390.

¹⁵⁴ Nisâ, 4/4.

¹⁵⁵ Bakara, 2/237.

Bu âyetler birlikte değerlendirildiğinde, mehirin evlilik akdinin tabîî bir sonucu olarak kadının malî hakkı olduğu ve bu hakkın, evliliğin devamı veya sona ermesi hâllerinde belirli hukukî sonuçlar doğurduğu anlaşılmaktadır.

Evliliğin akabinde cinsel ilişkinin gerçekleşmesi hâlinde, mehrin tamamının kadına verilmesi gerektiği fıkhen kabul edilmektedir.¹⁵⁶ Kadının zengin veya fakir olması bu hükmü etkilememekte; mehir, her hâlükârda kadına ait müstakil bir hak olarak değerlendirilmektedir. Mehir ile erkek, kadının mal varlığına yönelik bir talep veya beklenti içinde olmadığını, kurulan evlilik bağındaki amacının maddî kazanç değil, aile birliğinin tesisi olduğunu da ortaya koymuş olmaktadır.¹⁵⁷

Osmanlı Devleti uygulamalarında, kadının ekonomik durumunu doğrudan etkileyen unsurlardan birinin mehir olduğu görülmektedir.¹⁵⁸ İslam hukukunda kadın, mehir hakkına sahip bir taraf olarak kabul edilmekte olup, bu yönüyle Türk Medenî Kanunu'ndaki mal rejimi anlayışından ayrılmaktadır. Nitekim İslam hukukunda mehir, evlilik akdinin tabîî bir sonucu olarak kadına tanınan malî bir hak olup, mehrin evlilik esnasında miktarının belirlenmiş olması veya belirlenmemiş olması bu hakkın doğmasına engel teşkil etmemektedir.

Mehir konusunda fıkıh literatüründe çeşitli görüşler ileri sürülmüş olup, mehir ifa zamanı bakımından iki kısımda ele alınmaktadır. Bunlar mehr-i muaccel ve mehr-i müecceldir. Mehr-i muaccel, evlilik akdinin veya zifafın ardından derhâl ödenen mehiri ifade etmektedir. Mehr-i müeccel ise ödenmesi ileri bir tarihe ertelenmiş, ancak her hâlükârda erkeğin kadına karşı zimmetinde sabit bir borç olarak kabul edilen mehir türüdür.¹⁵⁹

Mehr-i muacceli, ödeme imkânı bulunduğu hâlde yerine getirmeyen kimse hakkında, borcun ifasına zorlamak amacıyla hapis tedbirine başvurulabileceği belirtilmiştir.¹⁶⁰ Bu yaptırım, mehirin kadına ait bağlayıcı bir malî hak olmasının doğal bir sonucudur. Öte yandan kadın, mehir miktarının emsallerine göre olması gerekenden düşük belirlenmiş olması durumunda, bu hususa itiraz ederek evlilik akdinin feshedilmesini talep edebilme hakkına sahiptir. Bu talep, mehrin kadının ekonomik güvenliğini temin eden bir hak olması ve haksızlığa yol açacak şekilde eksik belirlenmemesi gerektiği ilkesine dayanmaktadır.¹⁶¹

Câhiliye döneminde mehir verilmeksizin gerçekleştirilen nikâh türlerinden birinin şigâr nikâhı olduğu nakledilmektedir. Şigâr, Câhiliye dönemi âdetlerinden biri olup, iki erkeğin birbirlerine mehir vermeksizin kızlarını veya kız kardeşlerini karşılıklı olarak evlendirmeleri şeklinde uygulanmaktaydı.¹⁶² Bu tür evlilikte, kadına ait olan mehir hakkı tamamen ortadan kaldırılmaktaydı.

¹⁵⁶ Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, 3/399.

¹⁵⁷ Aksu, *Sünnete Uygun Evlilik ve Aile Hukuku*, 143.

¹⁵⁸ Mustafa Akbel, "Galata Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlıda Kadının Ekonomik Hayattaki Tasarrufları", *Tarih ve Gelecek Dergisi* 7/2 (2021), 746-747.

¹⁵⁹ Mehmet Âkif Aydın, "Mehir" (TDV İslam Ansiklopedisi, 2003), 28/390-391.

¹⁶⁰ Abdilcelil el-Fergânî el-Mergînânî, *Bidâyetü'l-mübeddî* (Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Ali Subh, tarihsiz), 2/150; Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire* (el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322), c. 2/242-243.

¹⁶¹ İnce - Rayeq, "İslam Âile Hukukunda ve Afgân Hukuk Sisteminde Bedensel Kusur ve Hastalık Nedeni ile Kazâî Boşanma", 143.

¹⁶² Halil İbrahim Acar, "Talâk" (TDV İslam Ansiklopedisi, 2010) 39/142.

Hız. Peygamber (s.a.s.), şigâr nikâhının İslam'da geçerli olmadığını açıkça beyan etmiş ve bu uygulamayı yasaklamıştır.¹⁶³ Bu yasaklama, mehirin kadına tanınmış vazgeçilmez bir malî hak olduğunu ve evlilik akdi içerisinde bertaraf edilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

İmam Buhârî'nin *el-Câmi'* adlı eserinin "Kitâbu'l-Hîleti fi'n-Nikâh" bölümünde (no. 6960), Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen hadise göre, Resûlullah (s.a.s.), mehir vermemek şartıyla yapılan nikâh akdini nehyetmiş, böyle bir akde onay ve rıza göstermemiştir. Bu rivayet, mehirin nikâh akdi içerisinde bertaraf edilemeyecek bir hak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Buna karşılık bazı fakihler, özellikle Ebû Hanîfe, söz konusu nikâh akdinin aslının sahih, ancak mehir vermemeye dair şartın geçersiz olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Ancak kanaatimizce bu yaklaşım isabetli değildir. Zira erkek tarafından "mehir vermeyeceğim" şeklinde ısrarla ileri sürülen bir şartın bulunduğu nikâh türü, doğrudan Allah Resûlü tarafından nehyedilmiştir. Böyle bir yasağın varlığı, yalnızca şartın değil, bu şart üzerine kurulan akdin de hukukî geçerliliğini tartışmalı hâle getirmektedir. Nitekim İmam Mâlik, İmam Şâfi'î ve Ahmed b. Hanbel, mehir vermemeye şartına dayalı bu tür nikâhların bâtil olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu yaklaşım, mehirin kadına tanınmış aslî ve vazgeçilmez bir malî hak olduğu ilkesine daha uygun görünmektedir.

Şâfi'î mezhebi fakihlerinden Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî (ö. 489/1096), mehir vermemek şartıyla nikâh akdi yapmaya teşebbüs etmenin nehyedildiğini, nehyedilen bir fiil olması sebebiyle bu tür bir akdin fâsid hükmünü alacağını ifade etmiştir. Ona göre bir akdin şer'an geçerli sayılabilmesi için, şer'î hükümlere uygun şekilde kurulmuş olması zorunludur. Sem'ânî, evlilik akdinin tamamlanmasının (icâb ve kabûl), erkeğin kadının mehir hakkını tanınması, bu hakkı açıkça reddetmemesi ve mehire aykırı bir şart veya tasarrufta bulunmaması ile mümkün olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁴ Bu çerçevede, mehir hakkını bertaraf etmeye yönelik her türlü şart ve girişim, nikâh akdinin sıhhatini zedeleyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

İmam Mâlik, şigâr veya benzeri bir uygulama yoluyla kadına mehir vermemek şartıyla gerçekleştirilen nikâhın, taraflar arasında cinsel ilişki gerçekleşmiş olsa dahi tefrîk ile sona erdirileceği görüşünü benimsemiştir. Ona göre bu tür bir uygulama, nikâhın meşruiyetini ortadan kaldıran bir unsur teşkil etmektedir. Aynı hüküm, köleye yönelik olarak yapılan şigâr için de geçerli olup, bu tür nikâhlar hür kimseyle yapılanlar gibi câiz görülmemiştir. İmam Mâlik'e göre bu durumda taraflar arasında gerçekleşen ayrılık, talâk değil fesih hükmündedir. Zira söz konusu nikâh, İslam'da yasaklanmış bir evlilik türü olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple, böyle bir nikâh akdine dayanarak eşler arasında miras hukukunun doğması da mümkün görülmemiştir.¹⁶⁵

4.2. Nafaka Temininde Acziyet

Nafaka, beslenme, giyim-kuşam ve barınma ihtiyaçları ile sağlık giderleri gibi bunlara tâbi olan harcamalardan oluşan malî yükümlülük olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁶

¹⁶³ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebû Dâvûd*, Nikâh, 15; Ferâhidî (el-Fürhûdî), *Kitâbü'l-Ayn*, 4/358.

¹⁶⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, c. 12/334.

¹⁶⁵ Sahnûn, *El-Müdevvene*, 2/99.

¹⁶⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 443.

Nikâh akdinin kurulmasıyla birlikte, kadının nafakasının erkek tarafından karşılanması vâcib kabul edilmektedir. Nafakanın vâcib oluşuna Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan şu buyruklar delâlet etmektedir:

“Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır.”¹⁶⁷ ve “Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir.”¹⁶⁸

Hz. Peygamber (s.a.s.) de bu yükümlülüğün bağlayıcılığını vurgulayarak, kadının kocasına hitaben “ya nafakamı temin et ya da boş” şeklinde talepte bulunabileceğini ifade etmiştir. Bu çerçevede, evlilik birliği içinde karşılıklı menfaatlerin gerçekleşmesi, buna mukabil olarak nafakanın temin edilmesi, aile birliğinin devamı için zarurî bir yükümlülük olarak değerlendirilmektedir.¹⁶⁹

Allah Resûl'ünün, nafakasını temin edemeyen bir erkek ile eşi arasını tefrîk ettiği rivayet edilmektedir. Nitekim kocanın cinsel birlikteliğe aciz olması, kadına zarar (dârar) niteliği taşıdığı için kadının bu gerekçeyle tefrîk talebinde bulunabilmesi kabul edilmiştir. Aynı şekilde, nafakanın temin edilmemesi, cinsel acizyetten daha büyük bir zarar meydana getirebileceğinden, bu durumda da kadının ayrılık talebinde bulunma hakkı doğmaktadır.

Erkeğin nafakanın yalnızca bir kısmını temin edebildiği durumlarda ise kadın muhayyer kabul edilmektedir. Bu hâlde kadın dilerse evliliğin devamını isteyebilir, dilerse ayrılığı talep edebilir. Zira insan bedeni, düzenli ve yeterli bir beslenme desteği olmaksızın hayatını sürdüremez. Bununla birlikte, erkeğin yalnızca ekmek temin edebilmesi, fakat buna ilâveten herhangi bir katık sağlayabilecek durumda olmaması hâlinde, kadının tefrîk talep edemeyeceği ifade edilmiştir. Çünkü insanın, asgarî düzeyde de olsa ekmekle hayatını sürdürebilmesi mümkün görülmüştür. Buna karşılık, erkeğin hanımının kıyafet ihtiyacını karşılayamaması durumunda, kadının fesih hakkının doğabileceği belirtilmiştir. Zira insanın kıyafetsiz bir şekilde hayatını sürdürmesi mümkün değildir. Öte yandan, erkeğin hanımına hizmetçi temin etmekten aciz olması hâlinde, kadının tefrîk talep etme hakkının bulunmadığı ifade edilmiştir. Çünkü insan, hizmetçi olmaksızın da hayatını idame ettirebilir. Mesken temini konusunda ise fakihler arasında iki farklı görüş bulunduğu aktarılmaktadır. Bu görüşlerden birincisine göre, erkeğin mesken temininde aciz kalması hâlinde, kadının bu durumdan zarar gördüğü kabul edilmekte ve bu zarara binaen evliliğin feshedilmesini talep etme hakkı bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁰

Nafakanın temin edilememesi sebebiyle tefrîke hükmedilip hükmedilemeyeceği meselesinde Ebû Hanîfe, cumhur ulemadan farklı bir görüş ileri sürmektedir. Ebû Hanîfe ile İmâmîyye fırkasına göre, erkeğin nafaka temininde aciz kalması hâlinde tefrîk câiz değildir. Zira erkeğin maddî durumunun zaman içerisinde değişkenlik arz edebileceği, kimi dönemlerde geniş imkânlarla sahip olabileceği gibi kimi zaman da darlığa düşebileceği kabul edilmektedir.

¹⁶⁷ Bakara, 2/228.

¹⁶⁸ Bakara, 2/233.

¹⁶⁹ Kadı Ebû Muhammed Abdulvahhâb Bağdâdî, *el-Meûne alâ mezhebi âlimi'l-Medîne*, thk. Humeys Abdulhak (Mekke: el-Mektebetu't-ticâriyye, tarihsiz), 782.

¹⁷⁰ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî Fıkhi'l-İmâmî's-Şâfiî* (Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, tarihsiz), 3/154.

Bu yaklaşım, Talâk sûresi 7. âyetinde yer alan şu ilâhî buyrukla temellendirilmektedir: “İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin; rızkı daralmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından nafaka ödesin. Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.” Buna göre erkek, maddî imkâna kavuştuğu takdirde söz konusu âyetin gereği olarak nafakayı temin etmekle yükümlüdür. Şayet nafakanın temini kasıtlı olarak terk ediliyor ve bu durum kadına zulüm teşkil ediyorsa, bu zulmün giderilmesi için tefrîk dışında alternatif hukukî yolların işletilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu bağlamda, kadının uğradığı zararın giderilmesi amacıyla kocanın malının devlet yetkilileri marifetiyle satılarak nafakanın kadına verilmesi ya da nafakayı ödemeye zorlamak maksadıyla kocanın hapsedilmesi gibi tedbirler gündeme getirilmektedir. Söz konusu uygulamalar, tefrîke başvurulmaksızın kadının maruz kaldığı zararın ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm yolları olarak değerlendirilmiştir.¹⁷¹

Sa’îd b. Müseyyeb’e, ailesine harcayacak hiçbir şeyi bulunmayan bir kimsenin durumu sorulduğunda, “ikisinin arası tefrîk edilir” şeklinde cevap verdiği nakledilmektedir. Kendisine, “Bu acziyetin süresi bir yıl mıdır?” diye sorulduğunda ise “evet, bir yıldır” diyerek, nafaka teminindeki süreklilik arz eden acziyetin tefrîk sebebi teşkil ettiğini açıkça ifade etmiştir. Buna karşılık Ebû Hanîfe, Bakara sûresi 280. âyetinde yer alan “Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek (gerekir).” buyruğunu delil getirerek, erkeğin nafaka temininde geçici bir darlık içerisinde bulunması hâlinde, kadının bu durumu gerekçe göstererek ayrılık talebinde bulunamayacağını savunmuştur. Ebû Hanîfe’ye göre bu tür bir maddî acziyet, borçlunun mühletlendirilmesini gerektiren bir durum olup, doğrudan tefrîki gerektiren bir sebep olarak değerlendirilmemelidir.¹⁷²

Hanefî mezhebinde, erkeğin nafaka temininde aciz kalması hâlinde, kadının bu durumu gerekçe göstererek tefrîk talebinde bulunabilmesi genel olarak kabul edilmemektedir.¹⁷³

Şâfiî mezhebinde kabul edilen görüşe göre, erkeğin hanımının nafakasını veya giyim ihtiyacını karşılayamayacak derecede maddî darlığa düşmesi hâlinde, kadının bu durumu gerekçe göstererek nikâhın feshedilmesini talep etme hakkı bulunmaktadır. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel de bu görüşü benimsemiştir. Buna karşılık Zührî ile Ebû Hanîfe ve Hanefî mezhebi fakihlerine göre, nafaka teminindeki acziyet, tek başına kadına tefrîk talep etme hakkı tanınamaktadır. Ancak bu durumda, kadının çalışarak geçimini temin etmek istemesi hâlinde, erkeğin buna engel olma yetkisi bulunmamaktadır. Hanefîler, nafaka temin edilememesinin tefrîk sebebi sayılmamasıyla birlikte, mesken temininde acziyet durumunu ayrı bir başlık altında değerlendirmiş; erkeğin hanımı için barınma imkânı sağlayamaması hâlinde, kadının evliliği feshettirme hakkının doğabileceğini kabul etmişlerdir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Vehbe Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslamî ve edilletühû*, 7043-7044.

¹⁷² Şemsüddin Muhammed b. El-Hatîb Şirbînî, *Muğnil muhtaç ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, thk. Ali Muhammed Muavviz - ve Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd (Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1994), 5/176.

¹⁷³ Ünal Özkorkut, “İslam Hukukunda ve Osmanlı uygulamasında koca şiddetine karşı kadının başvurabileceği hukuk yolları”, 236-240.

¹⁷⁴ Ebû'l-Kâsım Ubeydullah b. Hüseyin b. Hasan ibnü'l-Cellâb, *et-Tefrî' fî fıkhi'l-İmâm Mâlik b. Enes*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2007), 1/408.

Erkeğin, hanımının nafakasını temin etmekten imtina etmesi hâlinde, hâkimin kararıyla nafakayı ödemeye zorlanması amacıyla hapsedilmesi mümkündür. Aynı şekilde, çocuğunun nafakasını karşılamaktan kaçınması durumunda da çocuğun hakkının korunması için benzer bir yaptırımın uygulanabileceği kabul edilmektedir.¹⁷⁵

Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarına intikal eden başvurular incelendiğinde, bazı kadınların şu yönde şikâyetlerde bulundukları görülmektedir:

1. Bazı başvurularda, kocalarının evin nafakasını temin etmemekte ısrarcı oldukları ifade edilmektedir.
2. Kimi başvurularda ise, kocasının evlilik hayatı boyunca hiçbir dönemde nafaka temin etmediği ve bu durumun yaklaşık otuz yıldır devam ettiği belirtilmektedir.
3. Bazı kadınlar da kocalarının kendilerine zorla kredi çekirtmeye çalıştıklarını, ayrıca kendilerine ait olan konut üzerinde tasarrufta bulunmak veya el koymak istediklerini beyan etmektedirler.¹⁷⁶

4. Cinsel Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik

Cinsel birlikteliğin meşru zeminini nikâh akdi oluşturmaktadır. Nikâh dışı cinsel ilişkinin yasak olduğu ve yaptırımı gerektirdiği, cinsel münasebet konusunda her iki tarafın da hak sahibi olduğu, bu talebin meşru olması hâlinde keyfî biçimde reddedilmesinin ahlâkî ve dinî sorumluluk doğurabileceği, buna karşılık bazı hâllerde cinsel birliktelik talebinde bulunmanın karşı tarafa eziyet teşkil edebileceği, bu tür özel durumlarda münasebetin haram kılındığı hususları âyet ve hadislerle ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, cinsel ilişkiye zorlanan tarafın, cinsellik yoluyla fena muameleye maruz bırakıldığı, helâl olmayan bir şekilde bu duruma zorlayan kimsenin ise Allah katında günahkâr olacağı açıkça ifade edilmiştir. Konuya ilişkin ayrıntılar, İslam âlimleri tarafından da etraflıca ele alınmıştır.

Her ne kadar eşlerin cinsel açıdan karşılıklı hakları bulunsun da bu hakların sınırları bulunmaktadır. Söz konusu sınırların ihlâl edilmesi hâlinde, evlilik birliğinin zarar görmesi ve boşanmanın gündeme gelmesi ihtimaller dâhilindedir. Özellikle kadına yönelik gerçekleştirilen, kadını yıpratıcı ve aile birliğinin dağılmasına yol açabilecek davranışlardan birinin “cinsel şiddet” (cinsel açıdan fena muamele) olduğu kabul edilmektedir.

Günümüz hukuk anlayışında da kadının rızası olmaksızın bekâret kontrolüne tâbi tutulması, fuhşa zorlanması ve cinsel birlikteliğe mecbur edilmesi gibi fiiller, açık biçimde cinsel şiddet kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁷⁷

Kadına yönelik şiddet türlerinden birinin de “cinsel şiddet” olduğu kabul edilmektedir. Cinsel şiddet, kadınların çoğu zaman dile getirmeyi uygun görmedikleri; kadının rızası olmaksızın bedenine yönelen, gayri ahlâkî nitelik taşıyan her türlü cinsel içerikli fiil ve söz olarak tanımlanmaktadır. Bu tür eylemler, yalnızca bedensel değil, aynı zamanda psikolojik ve ahlâkî bir ihlâl niteliği taşımaktadır. Saha verileri ve beyanlar dikkate alındığında, çocuk sahibi olan birçok kadının, maruz kaldıkları bu kabul edilemez muamelelere büyük ölçüde çocukları uğruna sabretmek zorunda kaldıklarını ifade

¹⁷⁵ Mergînânî, *Bidâyetü'l-mübtedî*, 150.

¹⁷⁶ Aile ve Dinî Rehberlik Büroları, “Kadınlar tarafından Boşanmaya Yönelik Sorulan Sorular”.

¹⁷⁷ Demirbaş, *Aile Bireyleri Karşı Fena Muamele*, 30.

ettikleri görülmektedir. Bu durum, evlilik birliği içerisinde yaşanan cinsel şiddetin çoğu zaman örtük kaldığını ve uzun süre devam edebildiğini göstermektedir. Ayrıca, kadının karakteri ve tutumları hakkında henüz tam bir kanaat oluşmamış olan eşinden, evliliğin hemen akabinde çocuk dünyaya getirmesinin, ilerleyen süreçte daha derin ve telafisi güç sorunlara yol açabileceği de göz ardı edilmemelidir.¹⁷⁸

Cinsel açıdan kadına yöneltilen birtakım fiiller bulunmaktadır ki, kadınların büyük bir kısmı utanma ve mahremiyet endişesi sebebiyle bu durumları dile getirmemeyi tercih etmektedir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığından yapılan talep neticesinde, kişisel veriler ifşa edilmeksizin, binlerce kadının başvurularına dayalı olarak hazırlanan tablolar tarafımıza iletilmiş; bu veriler içerisinde kadına cinsel açıdan reva görülen aşağılayıcı ve onur kırıcı vakıaların yer aldığı da tespit edilmiştir. Bu çerçevede, kadınların cinsel alanda dile getirdikleri şikâyetlerin bir kısmı çalışmada örnekleme yoluyla sunulmaya çalışılmıştır. Öte yandan, evliliğin tabii ve meşru bir sonucu olarak ortaya çıkan cinsel birliktelik talebinin, başlı başına cinsel açıdan fena muamele kapsamında değerlendirilmemesi gerekmektedir.¹⁷⁹ Zira Allah Resûlü (s.a.s.), eşler arasındaki bu hakkın önemine dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: “Erkek, hanımını yatağa davet ettiği halde kadın bundan imtina ederse, kocası da ona kızgın olursa, kadına melekler sabaha kadar lanette bulunurlar.”¹⁸⁰ Bununla birlikte, bu hadis-i şerifin, zorlamayı, baskıyı veya eziyeti meşrulaştıran bir dayanak olarak anlaşılması mümkün değildir. Aksine, cinsel ilişkinin rıza, karşılıklılık ve zarar vermeme ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği, İslam hukukunun temel prensipleri arasında yer almaktadır.

Ayrıca, “Allah, üç kısım kişinin namazını (duasını) kabul etmez; onlara hayır da isabet etmez: Sahibinden kaçan köle, sahibine dönüp itaat edinceye kadar; kocası kendisine kızgın olan kadın, kocası kendisinden razı oluncaya kadar; sarhoş kimse de ayıluncaya kadar.”¹⁸¹ şeklindeki rivayet de, meşru ölçüler içerisinde olmak kaydıyla, cinsel birliktelik talebinin reddedilmesinin eşler arasında ciddi sorunlara yol açabileceğine ve bu talebi reddeden taraf açısından dinî sorumluluk (vebal) doğurabileceğine delil olarak zikredilebilir.

Çalışmamızın bu bölümünde alt başlık olarak ele alacağımız “gâiblik” ve “mefkûdluk” konularının, cinsel açıdan fena muamele kapsamında değerlendirilmesinin temel gerekçesi; bu hâller sebebiyle kadının tefrik talebinde bulunma hakkının bulunduğunu savunan âlimlerin, söz konusu durumu kadının cinsel hakkının ihlâli ile temellendirmiş olmalarıdır. Zira uzun süreli kaybolma veya ulaşılmazlık hâli, kadının evlilikten kaynaklanan cinsel haklarının fiilen ortadan kalkmasına yol açabilmektedir.

Öte yandan îlâ meselesi, klasik fıkıh kaynaklarında geniş biçimde ele alınmış ve hakkında çok sayıda görüş beyan edilmiş konulardan biridir. Îlâ'nın bu çalışmada cinsel açıdan fena muamele başlığı altında incelenmesinin nedeni, uygulama biçimi itibarıyla

¹⁷⁸ Beyza Altıparmak, “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Boyutları: Ankara Örneği”, 61-69.

¹⁷⁹ Acar, *İslam Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*, 58.

¹⁸⁰ Ebu Ya'la, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimeşk: Dâru'l Me'mun li't-Türâs, 1984), 11/11; Nesâî, *Sünenü'l-Kübra*, 10/425; Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh*, 4/1060; Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebû Dâvûd*, 3/476; Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, 4/116; İbn Ebî Şeybe, *el-Musanneffî'l-ehâdis ve'l-âsâr*, 3/558.

¹⁸¹ İbn Huzeyme, *Sahihu İbn Huzeyme*, thk. Doktor Muhammed Mustafa el-A'zami (Mektebetu'l-İslamiyye, 2003), 3/466.

cinsel ilişkinin bilinçli ve süreklilik arz edecek şekilde engellenmesi suretiyle kadına zarar verilmesi sonucunu doğurmasıdır.

Bunun yanında, eşler arasında gerçekleşmesi öngörülen cinsel münasebetin, meşru sınırları aşacak biçimde ve cinsel açıdan hoş olmayan fiiller şeklinde icra edilmesi de İslam hukukunda yasaklanmıştır. Bu tür davranışlar çalışmada “Gayrimeşru Cinsel İlişki” başlığı altında ele alınmış; söz konusu fiil, klasik fıkıh terminolojisine uygun olarak “livâta” lafzıyla ifade edilmiştir.

5.1. Gâiblik ve Mefkûdluk

Gâiblik, yangın, harp, su baskını, deniz kazası gibi ölüm tehlikesi barındıran hâller içerisinde kaybolan yahut nerede bulunduğu bilinmeyen ve kendisinden uzun süredir haber alınamayan kimsenin akıbetine ilişkin durum olarak tanımlanmaktadır.¹⁸² Bu tür hâllerde kişinin hayatta olup olmadığına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Mefkûd ise sözlükte “mevcut olmayan, kaybedilmiş, yitirilmiş” anlamlarına gelmekte olup, fıkıh terminolojisinde hayatta mı yoksa vefat etmiş mi olduğu bilinmeyen kimse için kullanılan bir terimdir.¹⁸³ Bu durumdaki kişi hakkında, normal şartlarda Mâlikî mezhebine göre, kayıp tarihinden itibaren dört yıl geçmesi hâlinde, vefat etmiş kimse gibi hüküm verilmektedir. Ancak mefkûdun, ölüm ihtimali yüksek bir durumla karşılaşması sebebiyle kendisinden haber alınamaması hâlinde, bir yıl sonra vefat ettiğine hükmedileceği görüşü de zikredilmiştir.

Öte yandan bazı fakihler, hâkimin mefkûd hakkında ölüm hükmü verebilmesi için, söz konusu kimsenin doğum tarihinden itibaren doksan yılın geçmiş olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşım, ihtiyat ilkesine dayalı olarak geliştirilmiş olup, kişinin hayatta olma ihtimalinin tamamen ortadan kalkmasının beklenmesini esas almaktadır.¹⁸⁴

İslam hukukunda, hayatta olup olmadığı bilinmeyen (mefkûd) bir erkek ile geride bıraktığı hanımı arasında tefrîke hükmedilip hükmedilemeyeceği hususunda farklı görüşlerin bulunduğu görülmektedir. Bir görüşe göre, bu durumda mefkûd olan erkeğin geride bıraktığı mal varlığı güvenilir bir kimseye emanet edilir; hanımı ve çocuğunun nafaka ve diğer zorunlu giderleri bu maldan karşılanır. Bu yaklaşımda, karı koca arasında tefrîke hükmedilmez ve evlilik bağı hukuken devam etmiş sayılır.¹⁸⁵

Buna karşılık diğer bir görüşe göre ise, erkeğin meşru bir gerekçe ortaya koymaksızın eşini terk ederek kaybolması hâlinde, kadının boşanma (tefrîk) talebinde bulunma hakkı doğmaktadır.¹⁸⁶ Bu görüş, evlilikten kaynaklanan yükümlülüklerin fiilen yerine getirilememesi ve kadının özellikle nafaka ve cinsel haklarının ihlâl edilmesi gerekçesine dayandırılmaktadır.

Mâlikî fakihlerinden Ebherî ile diğer Bağdatlı âlimler, kocanın meşru bir gerekçe ileri sürmeksizin ortadan kaybolması hâlinde, bu durumun kadının cinsel ilişki hakkının fiilen ortadan kaldırılması anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Bu gerekçeyle söz konusu

¹⁸² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 152.

¹⁸³ Beşir Gözübenli, (TDV İslam Ansiklopedisi, 2003) 28/353.

¹⁸⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 355.

¹⁸⁵ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 138.

¹⁸⁶ Lecnetü'l-fetvâbi's-şebeketi'l-İslamiyye, *Fetava eş-Şebeketi'l-İslamiyye*, 12084.

fakihler, kocanın hanımını boşaması gerektiği görüşünü ileri sürmüş; bunun mümkün olmaması hâlinde ise hâkimin tefriğe hükmedebileceğini ifade etmişlerdir.¹⁸⁷

Gâib olan kimse hakkında, “yaşıtlarının vefat ettiği zamana denk gelecek kadar bir sürenin geçmesi ya da ölmüş olmasının kuvvetle muhtemel hâle gelmesi durumunda, kendisi ile hanımı arasında ayrılığa hükmedileceği” yönünde bir görüş de zikredilmiştir. Bu bağlamda söz konusu sürenin yüz yirmi yıl olarak belirlendiği ve bu görüşün Ebû Hanîfe’den nakledildiği ifade edilmektedir.¹⁸⁸

Kadının, kayıplara karışan kocasından boşanma talebinde bulunmasının meşrûyetine delâlet eden görüş, Hz. Ömer’e (r.a.) isnad edilmektedir. Hz. Ömer’den rivayet edildiğine göre, bir kadının kocası kaybolur ve nerede bulunduğu dair herhangi bir bilgiye ulaşılamazsa, kadın dört yıl süreyle bekler. Bu sürenin sonunda ise, kocası vefat etmiş kimse hükmünde kabul edilerek, dört ay on gün olan iddet süresini tamamlar. Söz konusu iddetin sona ermesiyle birlikte, kadının başkasıyla evlenmesi kendisine helâl olur.¹⁸⁹

Buna karşılık ileri sürülen diğer bir görüşe göre ise, bu durumda ilk koca ortaya çıkarsa, hanımına geri dönme yahut vermiş olduğu mehri geri talep etme hususunda muhayyer kılınmıştır.¹⁹⁰ Bu yaklaşım, kaybolan kocanın hukuki statüsünün kesinlik kazanmamış olması ve tarafların haklarının korunması düşüncesine dayandırılmaktadır.

Sahâbe döneminde, gâiblik sebebiyle hanımının kendisinden ayrıldığı bir erkeğin durumu mahkemeye intikal etmiştir. Rivayete göre Hz. Ömer (r.a.), söz konusu erkeğe hitaben, “istersen o kadını sana geri döndürürüz; dilersen seni başka bir kadınla evlendiririz” buyurmuştur. Bunun üzerine erkek, başka bir kadınla evlenmeyi tercih etmiş, böylece ilk evliliğe dönüş talebinde bulunmamıştır.¹⁹¹

Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Osman’ın (r.a.), kendi hilâfetleri döneminde mefkûd olan erkeğin hanımının dört yıl beklemesine, bu sürenin sonunda ise kocası vefat etmiş bir kadın gibi dört ay on gün iddet beklemesine hükmettikleri nakledilmektedir.¹⁹²

Hz. Ali’ye (r.a.) nispet edilen görüşe göre, kocası mefkûd olan kadının, kocasının ölümü kesinleşinceye kadar sabretmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımda, kadının bu süre zarfında başkasıyla evlenmesi câiz görülmemektedir. İbn Mes‘ûd’un da bu görüşte Hz. Ali’ye muvafakat ettiği, kadının ebediyen evlenemeyeceği, kocasının durumunun netleşmesini beklemesi gerektiği yönünde kanaat beyan ettiği nakledilmektedir.

İbn Ebî Şeybe’nin rivayet ettiğine göre, Ebû Kılâbe, Câbir b. Yezîd, Şa‘bî ve Nehaî de benzer şekilde, bu durumdaki kadının kocası ölene kadar evlenemeyeceğini savunmuşlardır. Bu görüş, nikâhın şüphe götürmeyen kesin bir akit olduğu, gâibliğin tek başına tefriki gerektirmediği, ölümün ise yalnızca ihtimal dâhilinde bulunduğu gerekçesine dayandırılmaktadır. Buna göre, kesinlik ifade eden bir nikâh akdinin, şüpheye dayalı bir durumla ortadan kalkmayacağı ilkesi esas alınmaktadır.

¹⁸⁷ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed Lahmî, *et-Tabsira*, thk. Ahmed Abdülkerim Necib (Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, 2011), 5/2231.

¹⁸⁸ Semerkandî, *Tuhfetül-Fukahâ*, 3/349.

¹⁸⁹ Mâlik b. Enes, *El-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1985), 2/575.

¹⁹⁰ Abdürrezzâk, *El-Musannef*, 9/88; İbn Hazm, *el-Muhalla bi'l-â'sâr*, thk. Abdulgaffar Süleyman Bendârî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, tarihsiz), 9/317.

¹⁹¹ İbn Hazm, *el-Muhalla bi'l-â'sâr*, 9/317.

¹⁹² İbn Hazm, *el-Muhalla bi'l-â'sâr*, 9/319.

Öte yandan, bazı kaynaklarda Hz. Ömer'in (r.a.), başlangıçta mefkûd erkeğin hanımının belirli bir sürenin ardından evlenebileceği yönündeki görüşünden daha sonra rücû ettiği de ileri sürülmektedir.¹⁹³ Bu iddia, sahâbe döneminde konuya ilişkin uygulama ve içtihatların zamanla farklı değerlendirmelere konu olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bir erkeğin hanımından gâib olabilmesine dair belirli ve bağlayıcı bir sürenin, Kur'ân âyetleri veya sahih hadislerde açıkça tayin edilmiş olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, Hz. Ömer (r.a.) ve bazı sahâbîlerden, bu meseleye dair birtakım uygulama ve değerlendirmelerin nakledildiği anlaşılmaktadır. Bu rivayetlerde, böyle bir durumda kadının altı ay beklemesi gerektiği yönünde ifadelerin yer aldığı aktarılmaktadır. Ancak bu sürenin, şer'î ve bağlayıcı bir hüküm olmayıp, ilgili dönemin toplumsal şartlarına ve uygulamalarına mahsus bir takdir olduğu da özellikle vurgulanmıştır. Nitekim bazı değerlendirmelerde, söz konusu altı aylık sürenin askerlik veya sefer müddeti dikkate alınarak belirlendiği ifade edilmiştir. Bu yaklaşım, söz konusu sürenin zamana ve şartlara bağlı bir içtihat mahiyetinde olduğunu göstermektedir. Öte yandan, gâibliğin ortaya çıkardığı sonuçların kişiden kişiye değişebileceği açıktır. Bu sebeple, bu konuda "altı ay" veya "bir yıl" gibi sabit ve genel geçer bir süre tayin edilmesinin câiz olmadığı belirtilmiştir. Zira kadınların fitrî, psikolojik ve sosyal durumları birbirinden farklılık arz etmekte olup, tek tip bir ölçü belirlemek adaletle bağdaşmamaktadır. Bu çerçevede, kadının rızası bulunmadığı hâlde erkeğin uzak bir yere gitmesi ve gâib olması câiz görülmemiştir. Eşlerin birbirlerinden ayrı kalmaları hâlinde zarara uğrayacaklarını düşünmeleri veya iffetleri konusunda endişe duymaları durumunda, bu ayrılığın meşru ve uygun olmadığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu meselede, eşlerin karşılıklı hakları, zararın giderilmesi ve iffetlerin korunması esas alınmıştır.¹⁹⁴

Gâibliğin tefrîk sebebi teşkil edip etmeyeceği hususunda âlimler arasında ortaya çıkan ihtilâfın temelinde, kadının cinsel münasebet hakkının mahiyetine dair farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu tartışma, özellikle kadının da erkek gibi dilediği her an cinsel birliktelik talep etme hakkına sahip olup olmadığı meselesi etrafında yoğunlaşmaktadır. Bazı âlimler, kadının gâiblik sebebiyle cinsel münasebet hakkının fiilen ortadan kalkması ve bu durumdan zarar görmesi hâlinde dahi, bu durumun tefrîk hakkı doğurmayacağını savunmuşlardır. Bu görüşün en belirgin temsilcisi İmam Şâfiî'dir. Şâfiî mezhebinde benimsenen bu yaklaşıma göre, erkeğin kadının yanında bulunması veya gâib olması, gâibliğin kısa ya da uzun sürmesi gibi hususlar hükmü değiştirmemektedir. Şâfiî fakihler, cinsel birlikteliğin talep edilmesi hususunda asli hakkın erkeğe ait olduğunu, bu sebeple kadının bu gerekçeyle tefrîk talebinde bulunamayacağını ifade etmektedirler. Buna göre, gâiblik sebebiyle kadının cinsel açıdan mahrum kalması, nikâh akdini ortadan kaldıracak veya feshi gerektirecek bir zarar olarak değerlendirilmemektedir.¹⁹⁵

Abdullah b. Amr el-Âs (r.a.)'dan rivayet edilen "hanımının senin üzerinde hakkı var" ifadesinden anlaşılmaktadır ki, bir kimsenin sürekli ibadet etmek veya başka bir

¹⁹³ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (İbn Hümâm), *Şerhu Fethu'l-Kadîr ala'l-Hidâye maa Netâicu'l-Efkâr* (Kahire/Dimaşk: Mektebetu Bâbu'l-Halebî ve Dâru'l-Fikr, 1970), 6/146-147.

¹⁹⁴ Şâdî b. Muhammed b. Salim Âli Nu'man, *Câmi Tûrâsü'l-Allâme el-Elbânî fî'l-Fikhi* (Yemen: Merkezû'n-Nu'man li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İslâmî, 2015), 12/477.

¹⁹⁵ Mecmûâtü mine'l-müellifin, *Câmiatü Ümmü'l-Kurâ*, 11/61-67.

mazeretle hanımıyla cinsel münasebette bulunmaktan kaçınması kabul görmemiştir. Bu bağlamda, Allah Resûlü (s.a.v.)'in “hanımının senin üzerinde hakkı var” buyruğu, kadının cinsel haklarının korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, bir kimse cinsel münasebette bulunmayacağına dair yemin ederse, bu yeminden dönmesi vâcip kılınmıştır; aksi hâlde, yemin diğer hususlardan farklı olarak, kadının hakkının ihlâl edilmesine yol açmaktadır. Mâlikî ve Hanbelî fakihler ile İbn Teymiyye'ye göre, eğer gâiblik durumu uzar ve kadının cinsel olarak zarara uğraması söz konusu olursa, kadının tefrîk talebinde bulunması meşru kabul edilmektedir. Buna karşılık, Hanefî fakihler, erkeğin gâibliği veya hanımıyla ilgiyi kesmesi durumunda kadının tefrîk hakkının bulunmadığını savunmuşlardır. Hanefî yaklaşımına göre, kadın kocasıyla bir kez dahi cinsel ilişki yaşadığı takdirde, cinsel ilişkinin olmamasını gerekçe göstererek boşanma talebinde bulunma hakkı ortadan kalkmaktadır. Ancak, eğer kadın hiç cinsel ilişki yaşamamışsa, hâkim durumu bir yıl süreyle izele etmeye karar verebilir; bu süre sonunda hâl hâlâ olumsuzsa, nikâh akdi feshedilir.¹⁹⁶

Hanbelî fakihler, gâiblik durumunda kadının tefrîk talebinde bulunabilmesi için erkeğin herhangi bir mazereti veya meşru gerekçesi olmaksızın ortadan kaybolmuş olması gerektiğini belirtmektedirler. Bu bağlamda, meşru gerekçeler arasında hac, askerlik/cihad, kendisi ve çocukları için rızık temini veya ilim tahsili gibi durumlar sayılmaktadır. Söz konusu hallerde kadının tefrîk talebinde bulunması uygun görülmemektedir. Buna karşılık, Malikî fakihler, gâibliğin herhangi bir gerekçe ile meydana gelip gelmediğine bakılmaksızın, kadının tefrîk talebinde bulunmasının meşru olduğunu ifade etmektedirler. Dolayısıyla Malikî yaklaşımında, erkeğin ortadan kaybolmasının sebebi ne olursa olsun, kadının evliliği feshetme hakkı bulunmaktadır.¹⁹⁷

Mâlikî fakihler, gâiblik nedeniyle kadının tefrîk talebinde bulunabilmesi için belirli bir sürenin geçmesini şart koşmaktadırlar. Bu süreye dair farklı görüşler mevcuttur: bazı Malikî âlimler, en az bir yıl veya daha uzun bir sürenin geçmesini yeterli görürken; diğer bir görüşe göre bu süre üç yıl olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla, Malikî yaklaşımında tefrîk hakkının doğabilmesi için süre unsurunun dikkate alınması esastır.¹⁹⁸

Afganistan'da, gâib olan kocasından boşanmayı talep eden kadınların sorunu, Malikî mezhebince öngörülen yaklaşım sayesinde çözüme kavuşturulmaktadır. Nitekim Afganistan Medeni Kanunu'nun 194. maddesine göre, erkeğin geçerli bir mazeret göstermeksizin üç yıl boyunca gâib olması, kadına boşanmayı talep etme hakkı vermektedir. Bu düzenleme, Malikî fıkıhındaki gâiblik nedeniyle tefrîk hakkı anlayışını yansıtmaktadır.¹⁹⁹

Mâlikî mezhebi dışındaki cumhûr ulemâ, kocanın hapiste olması, esir edilmesi veya gözaltına alınması durumlarında kadının tefrîk talebinde bulunamayacağını belirtmekte; bu konuda kadının lehine herhangi bir âyet veya hadis delili olmadığını ifade etmektedirler. Hanbelî mezhebinde ise, hapiste olmak veya gözaltında bulunmak, erkeğin mazeretli gâibliği gibi değerlendirilmekte ve kadının tefrîk talebinde bulunabilmesi

¹⁹⁶ Mecmûatü mine'l-müellifin, *Câmiatü Ümmü'l-Kurâ*, 11/61-67.

¹⁹⁷ Mecmûatü mine'l-müellifin, *Câmiatü Ümmü'l-Kurâ*, 11/69-70.

¹⁹⁸ Vehbe Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslamî ve edilletühû*, 9/7067.

¹⁹⁹ İnce - Rayeq, “İslam Âile Hukukunda ve Afgân Hukuk Sisteminde Bedensel Kusur ve Hastalık Nedeni ile Kazâî Boşanma”, 147.

mümkün görülmemektedir. Buna karşılık, Malikîler, bir yıl veya daha uzun süren gâibliğin, geçerli bir mazerete dayanıp dayanmadığına bakmaksızın, kadının tefrîk talebinin meşru olduğunu savunmuşlardır. Bu yaklaşım modern hukukta da yansımalarını bulmuştur: 1920 yılında Mısır'da yürürlüğe giren kanuna göre, kocanın bir yıldır hapisten bulunması hâlinde kadının tefrîk talebinde bulunma hakkı tanınmıştır. Söz konusu ayrılık hükmü, bain talâk olarak kabul edilmiş ve hüküm verilmesinde Mâlikî mezhebine göre uygulama yapılmıştır. Benzer şekilde, Suriye Medeni Kanunu'nun 109. maddesi, tefrîkin gâiblik nedeniyle verilen ayrılık hükmü olarak değerlendirilebileceğini öngörmektedir.²⁰⁰

Türk Medeni Kanunu'na göre, ortadan kaybolan erkeğin esirlik veya hapis gibi durumlarla karşı karşıya olduğu anlaşılırsa, kadının bu gerekçeyle boşanmayı talep etme hakkı bulunmamaktadır. Bu düzenleme, kadının lehine doğacak tefrîk hakkının, erkeğin meşru mazereti bulunduğu durumlarda sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.²⁰¹

5.2. İla

Sözlükte “yemin” anlamına gelen îla, ıstılahta erkeğin hanımıyla cinsel münasebette bulunmamaya yemin etmesi olarak tanımlanmaktadır. Cumhur ulemâya göre îla süresi dört ay olarak kabul edilmiştir. Erkeğin hanımına “sana ebediyen yaklaşmayacağım” şeklinde yemin etmesi icmâ ile îla olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan, “sana dört ay yaklaşmayacağım” şeklinde yemin etmesi Hanefîler tarafından îla olarak kabul edilmektedir. İmam Şâfiî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel ve İshak ise, erkeğin dört aydan daha uzun bir süre üzerine yemin etmesi durumunda îla oluşacağını savunmuşlardır.²⁰² Dolayısıyla bu mezhepler açısından kadın, îla yapma yetkisine sahip değildir.²⁰³

İla konusu, cahiliyye dönemi talâk çeşitlerinden biri olarak bilinmektedir. İslam hukuku îlayı, erkeğin karısıyla cinsel münasebeti belli bir müddet için terk etmesi şeklinde askıya alınmış bir talâk olarak değerlendirmiştir. Bu durumda, sanki erkek hanımına “ben sana dört ay yaklaşmazsam, sen bâin talâk ile özgürsün” demiş gibi kabul edilmektedir.

İla'nın dayanağı, cinsel münasebete yaklaşmama niyetini gösteren lafızlardır; İslam hukuku bu tür yeminin geçerliliğini kabul etmektedir. Örnek lafızlar arasında:

- “Yemin olsun sana yaklaşmayacağım”
- “Sana gelmeyeceğim”
- “Seninle konuşmayacağım”
- “Karı-koca münasebeti yaşamayacağım”

gibi ifadeler yer alır. Eğer söylenen lafız doğrudan cinsel içerik barındırıyorsa, erkeğin niyetine bakılmaz; izaha muhtaç bir lafız kullanılmışsa, niyet dikkate alınır.

İla nedeniyle boşanmanın gerçekleşme süresi ise mezheplere göre farklılık göstermektedir:

²⁰⁰ Abdülvehhâb Hallâf, *Ahkâmü'l-ahvâlî's-şahsiyye* (Kahire: Dârul-Kütübî'l-Mısriyye, 1938), 172; Vehbe Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslamî ve edilletühû*, 9/7069.

²⁰¹ Demirci, “İslam Hukukunda Terk Nedeniyle Boşanmanın Türk Hukukuyla Mukayeseli Olarak İncelenmesi”, 1078-1081.

²⁰² Bedrüddîn Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, 5/488.

²⁰³ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr li Ebi Yusuf*, 149.

- Hür kadınlar için: dört ay
- Cariyeler için: iki ay
- Şâfiî mezhebi: hür ve câriye kadınlar arasında ayırım gözetmeksizin sürenin dört ay olduğunu savunmaktadır.²⁰⁴

Kazâî boşanma nedeni olarak değerlendirilen îla, kocanın eşine cinsel yönden eziyet etmek amacıyla yaptığı yemin biçiminde ortaya çıkmaktadır. Cahiliyye döneminde erkek, eşiyle karı-koca hayatı yaşamayacağına dair yemin etmekte ve kadını evli ile bekâr arasında belirsiz bir durumda bırakmaktaydı. Bu yemin, boşanma fiili olarak gerçekleşmediği için kadın başkasıyla evlenememekteydi. Kadının böyle bir fena muameleye maruz kalmasını önlemek amacıyla İslam dini, erkeğe dört ay müddet tanıyış; bu süre içinde eşine yaptığı haksızlığı sonlandırması gerektiğini ve aksi durumda evliliğin son bulacağını hükme bağlamıştır. Süre bitiminde, Hanefî mezhebine göre evlilik otomatik olarak sona erer. Öte yandan, çoğunluk âlimler kocanın bu durumda ne tür bir karar verdiğini ortaya koyması gerektiğini belirtmişlerdir; aksi takdirde, şer'î mahkeme tarafından eşlerin arasının tefrîk edileceği kabul edilmektedir.²⁰⁵

İla hakkında zikredilen bazı fikhî görüşler şunlardır:

1. Hz. Ali'den nakledilen bir görüşe göre, îla yapan erkek dört ayın sonunda ya hanımını boşamalı ya da evlilik hayatına devam etmelidir.²⁰⁶
2. Şüreyh ise, dört ayın bitiminde îla hükmü gereği ayrılığın otomatik olarak gerçekleşeceğini savunmaktadır.²⁰⁷
3. Bir görüşe göre, hanımıyla alakayı kesmek amacıyla bir sene içerisinde eşile konuşmayacağına yemin eden ve dört ay boyunca bu yeminine uyan kişi, îla yapmış sayılır ve bu nedenle karısıyla aralarının tefrîk edileceği ifade edilmektedir.²⁰⁸
4. Hanefî mezhebinde, erkek hanımına “seninle ilişkiye girersem, sen bana annemin sırtı gibisin” şeklinde hitap ettiğinde, şayet münasebette bulunursa zihâr, ilişkiyi terk ederse îla hükmü geçerlidir.²⁰⁹
5. Tâbiûndan Mesrûk, dört ayın bitiminde bir talâk ile ayrılığın gerçekleşeceğini savunmaktadır. Bu durumda, kadının iddet süresi boyunca evlenme veya bir araya gelme teklifini kabul edebileceği tek erkek, kendisinden boşandığı kocasıdır. Başka bir erkeğin iddet müddeti içerisinde teklif sunması geçerli kabul edilmemektedir.²¹⁰
6. Eşine îla yapan Saîd b. el-Âs'a Hz. Âişe şöyle ikazda bulunmuştur: “Ayrılığın uzamasından sakın! Muhakkak ki sen îla'nın dört ay olduğunu biliyorsun.” Buna ek olarak, Abdullâh b. Abbâs, hanımı ile arası açılan birine durumun ne olduğunu sorduğunda, kişi “bir seneliğine ahedtim ve yemin olsun ki evden çıktım ve onunla konuşmadım” şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine Abdullâh b. Abbâs

²⁰⁴ Semerkandî, *Tuhfetül-Fukahâ*, 2/204.

²⁰⁵ Hamdi Döndüren, “İla” (TDV *İslam Ansiklopedisi*, 2000), 22/61-62.

²⁰⁶ Mâlik b. Enes, *El-Muvatta'*, 1991, 1/608.

²⁰⁷ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr li Ebi Yusuf*, 147.

²⁰⁸ İbn-i Hacer el-Askalânî, *Fethul Bari Sahihi Buhârî Şerhi ve Tercümesi*, 11/18.

²⁰⁹ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr li Ebi Yusuf*, 150.

²¹⁰ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr li Ebi Yusuf*, 148.

şöyle demiştir: “O takdirde dört ay geçmeden acele et; zira dört ay geçerse o kadın bâin talâk ile ayrılmış olur ve sen bekâr kalırsın.”²¹¹

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına îla konusu ile ilgili olarak gelen şikâyetlerden de anlaşılmaktadır ki, câhiliye dönemi âdeti olan bu uygulama, günümüzde de kendisini hâlâ gösterebilmektedir.²¹²

Yaşanan kısa süreli anlaşmazlık neticesinde, Hz. Peygamber’in yirmi dokuz gün boyunca eşlerinden uzak durduğu ve onlara gitmediği bilinmektedir. Bu durum üzerine Hz. Ömer, Allah Resulü’ne eşlerini boşayıp boşamadığını sormuştur. Hz. Peygamber ise, eşlerini boşamadığını, yalnızca geçici bir uzak kalma kararı aldığını belirtmiştir. Sonuç olarak, yirmi dokuz gün bu şekilde geçmiş ve daha sonra Peygamberimiz hanımlarının yanına dönmüştür.²¹³

O takdirde îla’nın iki farklı amaç için gerçekleştirildiği ifade edilebilir:

1. Eşler arasında yaşanan geçici anlaşmazlıkların çözülmesi amacıyla; hanımıyla sorunlar yaşayan kimsenin, karşılıklı öfke ve geçimsizlik halinin düzelmesi için bir müddet karı-koca münasebetinde bulunmaması ve tarafların birbirlerinden uzaklaşmasıdır.
2. Câhiliye döneminde kadına cinsel açıdan fena muamele amacıyla gerçekleştirilen versiyonudur. Bu tür îla, yasaklanmış olup, kadına yönelik haksızlığı içerir.

Eşler arasında yaşanan kırgınlık sürecinin çok uzatılmaması gerektiği, Allah Resulü’nün yirmi dokuz gün boyunca eşlerinden uzak kalması ile sabittir. Dört aylık müddetin sonunda ise durumun düzelmemesi hâlinde tarafların aralarının tefrik edileceği belirtilmektedir.

Evlilikte, tarafların cinsel hakları bulunduğu bilinmektedir. Bir kimsenin eşine karşı “seninle karı-koca hayatı yaşamayacağım” veya “seninle cinsel ilişkiye girmeyeceğim” gibi sözler sarf etmesi, hoş olmayan bir durum olmasının yanında kul hakkı ihlali anlamına da gelir. Zira evlilik, taraflara karşılıklı cinsel hak tanımaktadır. Bu hakların ihlali, cinsel açıdan fena muamele olarak değerlendirilebilir.

Biz de bu konuyu, “Cinsel Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik” başlığı altında daha detaylı bir şekilde ele almayı tercih ettik.

Yeni evlenen çiftlerde uygulanması gereken bir kural olarak, evliliğin ilk yedi gecesinde karı ve koca birlikte uyumalıdır. Bu durum, kadının meşru hakkı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla îla kapsamında kadından ayrılmanın fiziken gerçekleştirilmesi, evliliğin ilk yedi günü içinde uygulanmamalıdır. Aksi hâlde, erkeğin eylemi kadının hakkını ihlal etmiş olacak ve bu durum günahkârlık doğuracaktır.

Bu hüküm hem kadının cinsel haklarını koruma hem de evliliğin başlangıcında aile birliğini sağlamlaştırma amacı taşımaktadır. Bu nedenle, îla uygulamasının ilk hafta boyunca uygulanmaması esastır.

5.3. Gayrimeşru Cinsel İlişki (Ters İlişki)

İslam dini, insanın maddî varlığıyla birlikte manevî bütünlüğünü de koruma altına almıştır. İnsan, yemek, içmek ve çoğalmak gibi ihtiyaçlarını karşılamakla hem bedenî hem

²¹¹ Abdürrezzâk, *El-Musannef*, 6/509.

²¹² Aile ve Dini Rehberlik Büroları, “Kadınlar tarafından Boşanmaya Yönelik Sorulan Sorular”.

²¹³ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahih*, Kitabu’l-mezalim ve’l-gasb, 25.

de ruhî dengesini korur. Bu ihtiyaçların meşru gerekçe olmaksızın karşılanmaması, kişinin manevî dünyasında zarara yol açabilir.

Hiç şüphesiz, insanın cinsel yönden tatmin olması da temel ihtiyaçlardan biridir ve İslam hukukuna göre bu tatminin gerçekleştirilmesinin yolu evlilik müessesesidir. Evlilik, tarafların karşılıklı huzur bulacakları, zor zamanlarda birbirlerine sığınak olacakları önemli bir kurum olarak tesis edilmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de: “Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık.”²¹⁴ buyrulmak suretiyle insanın birbiriyle tanışması, birlikte yaşaması ve evlilik gibi sosyal ilişkiler kurması teşvik edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de ayrıca şöyle buyrulmaktadır:

“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi, O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.”²¹⁵

Bu âyet, evliliğin yalnızca toplumsal bir bağ değil, aynı zamanda kalp sükûnetinin ve huzurun tesis edildiği bir vesile olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Evlilik akdinin gerçekleşmesiyle birlikte tarafların karşılıklı haklara sahip olduğu, bu haklardan birinin de cinsel arzuların meşru ölçülerde tatmin edilmesi olduğu bilinmektedir.

Âyet ve hadisler, evli çiftlerin cinsel haklarını tayin etmede rehberlik etmektedir. Örneğin, aybaşı halindeki kadınla ilişkiye girilmesinin yasaklığına dair Kur’ân’da şöyle ikaz bulunmaktadır:

“Sana, kadınların aybaşı hali hakkında da sorarlar de ki: ‘O bir ezadır (rahatsızlıktır).’ Aybaşı halinde iken kadınlardan el çekin, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman, Allah’ın size buyurduğu yoldan yaklaşın.”²¹⁶

Bu hüküm, eşlerin cinsel haklarının sınırlarını ve meşru çerçevesini belirleyerek, evlilikte tarafların birbirine karşı sorumluluklarını ortaya koymaktadır.

Bakara sûresi 222. âyet bağlamında tâbînin önde gelen yorumcularından Mücâhid’in naklettiğine göre, erkekler hayızlı kadınlarla cinsel birliktelikten menedilmişlerdir. Âyetin hükmü gereğince, hayız dönemi sona erdiğinde, kadın temizlenmiş sayılır ve bu dönemin gerçekleştiği yerden itibaren meşru cinsel münasebet kurulabilir. Bu uygulama, evlilikte tarafların cinsel hak ve sorumluluklarının İslam hukukunca sınırlandırılması ve düzenlenmesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Hayızın, kadının bedensel sağlığı ve cinsel ilişki açısından belirli bir süreli yasak oluşturması, eşlerin haklarının korunması ve cinsel fena muameleye engel olunması çerçevesinde değerlendirilir.²¹⁷

Söz konusu âyet-i kerîmede: “Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın.”²¹⁸ buyrulmaktadır. Buradaki “ekinlik” (ziraa/ekin) ifadesi kinaye niteliğinde olup, kadının cinsel organını ve bu organ aracılığıyla gerçekleşecek neslin devamını simgelemektedir.²¹⁹

²¹⁴ Hucurât, 49/13.

²¹⁵ Rûm, 30/21.

²¹⁶ Bakara, 2/222.

²¹⁷ Mücâhid, Ebû'l-Haccâc b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî, *Tefsîru Mücâhid*, thk. Dr. Muhammed Abdüsselâm Ebû'n-Nîl (Mısır: Dârü'l-fikri'l-İslâmî el-Hadîsa, 1989), 233.

²¹⁸ Bakara, 2/223.

²¹⁹ Yahya bin Sallâm, *et-Tesârif li tefsîri'l-Kur'ân mimmeştebehet esmâuhû ve tesarrafet meânih*, thk. Hind Şelebî (eş-Şirketü't-Tûnusiyyeti li't-Tevzîf, 1979), 198; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah

İslam hukukçuları bu bağlamda, evlilikte cinsel ilişkinin yalnızca vajinal yolla yapılmasının meşru olduğunu, diğer yollarla cinsel ilişki kurmanın haram ve kadına yönelik fena muamele kapsamında değerlendirilebileceğini²²⁰ ifade etmişlerdir. Bu anlayış, eşlerin cinsel haklarının korunması ve evlilik birliğinin sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.²²¹

Ters ilişkinin hükmü konusunda klasik fıkıh kaynaklarında çeşitli görüşler zikredilmiş, büyük çoğunluğu bu fiilin haram olduğunu beyan etmiştir. Rivayetlere göre Hz. Ali, Kûfe mescidinde minber üzerinde hutbe verirken bir kişinin sorduğu “Ey müminlerin emiri! Kadınlarla ters ilişki yaşanması hakkında ne diyorsun?” sorusuna öfkeyle karşılık vermiştir. Hz. Ali, bu soruya cevaben: “Allah seni alçak etsin! Sizden önce âlemlerden hiçbir kimsenin yapmadığı çirkin işi mi yapıyorsunuz?” âyetini okumuş ve kadınlarla ters ilişkinin Lût kavminin ters ilişkinin küçük versiyonu (başlangıcı) olduğunu ifade etmiştir. Delil olarak, Lût kavminin ters ilişkiyi önce kadınlarla başlattığını, daha sonra erkeklere yöneldiklerini belirtmiştir.²²²

Bu anlatım, ters ilişkinin İslam hukukunda haram oluşunu ve fena muamele kapsamında değerlendirilmesini desteklemektedir.

Konuyla ilgili olarak İbn Abbas’tan rivayet edilen bir habere göre, Hz. Ömer Allah Resûlü’ne gelerek: “Ey Allah’ın Resûlü! Helâk oldum” demiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü, “Seni helâk eden nedir?” diye sormuştur. Hz. Ömer ise, “Dün yolu şaşırdım” şeklinde karşılık vermiştir. Hz. Ömer herhangi bir detaya değinmemişken, Allah Teâlâ, “Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın”²²³ âyetini indirmiştir. Bu âyetin bağlamından, ön mahalden ilişkinin gerçekleşmesi kaydıyla, ilişki pozisyonunun belirleyici olmadığı anlaşılmaktadır.²²⁴

Makattan ilişki, İslam hukukunda haram kabul edilmektedir. Bu hüküm, hem Kur’an-ı Kerim hem de sünnet ile sabittir ve sahabe, tâbîîn ile klasik hukukçuların çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de geçen “...Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın.”²²⁵ âyeti, cinsel ilişkinin esas olarak vajinal yolla gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bazı rivayetlerde, Yahudilerin kadınlarla arka bölgeden ilişki kurulması durumunda doğacak çocuğun şaşı olacağını öne sürdükleri ifade edilmektedir. Bu husus Allah’ın elçisine sorulduğunda, çocuğun yalnızca vajinadan dünyaya gelebileceği ve dolayısıyla cinsel ilişkinin ön mahalden yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bu gerekçe doğrultusunda, fıkıhçılar makattan ilişkiyi doğaya ve yaratılışa aykırı olduğu için haram olarak değerlendirmişlerdir.

Mezheplerin görüşleri açısından:

Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi’t-türâsi’l-arabî, 1423), 192; Dârimî Dârimî Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen-i Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru’l-Muğnî, 2000), c. 1/724.

²²⁰ Mamer b. Râşid, *el-Câmi’ (Abdurrazzak, el-Musannef ile birlikte)*, thk. thk. Habîburrahman el-A’zamî (Beyrut: el-Meclisü’l-İlmî, 1983), c. 11/443.

²²¹ Muhammed b. İdrîs Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1983), c. 5/105.

²²² Abdülmelik b. Habîb, *Edebu’n-Nisâ*, thk. Abdülmecîd Türkî (Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1992), 193.

²²³ Bakara, 2/223.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Kâhire: Dâru’l-hadîs, 1995), c. 3/207.

²²⁵ Bakara, 2/223.

- Hanefîler, Şâfiîlerin talebeleri, Ahmed b. Hanbel ve öğrencileri makattan ilişkiyi tartışmasız haram kabul etmişlerdir.
- Malikî mezhebi açısından da en açık görüş, ters ilişkinin haram olduğudur.

Öte yandan, vajinal ilişkinin gerçekleştirilme biçimi (ön, arka, sağ veya sol pozisyon) açısından herhangi bir engel bulunmamaktadır; önemli olan ilişkinin vajinal yolla gerçekleşmesidir. Sonuç olarak, klasik İslam hukukçularının büyük çoğunluğu makattan ilişkiyi haram olarak değerlendirmiştir ve bu konuda herhangi bir mezhepsel mübah görüş mevcut değildir.²²⁶

Kadınlarla hayız hâlinde cinsel ilişkiye girmenin veya makattan cinsel ilişkiye girmenin haram olduğu hususunda İslam âlimleri icmâ (fikhî görüş birliği) etmiştir. Bu görüşün temeli, Kur'an-ı Kerim'de yer alan "...Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın." (Bakara, 223) ayetine dayanmaktadır. Bu ayet, cinsel ilişkinin vajinal yolla gerçekleşmesi gerektiğini ifade eder.

Sahabe arasında da makattan ilişkinin haram olduğu görüşü yaygındır. Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Ebû'd-Derdâ', İbn Abbas, Abdullah b. Amr ve Ebû Hureyre gibi sahâbîler, ters ilişkinin haram olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, Saîd b. el-Müseyyeb, Ebû Bekr b. Abdirrahmân, Mücâhid, İkrime, İmam Şâfiî, Kûfe Ekolü (Ashâbü'r-Re'y) ve İbn Münzir gibi birçok âlim de bu görüşü savunmuşlardır.

Buna karşın, bazı rivayetlerde İbn Ömer, Zeyd b. Eslem, Nâfi' ve Malik b. Enes gibi âlimlerin, makattan ilişkiyi mübah saydıkları öne sürülmüştür. Özellikle, Malik b. Enes'in, ters ilişkinin helâl olduğunu savunduğu iddia edilmiştir. Ancak bu iddia, Iraklı âlimler ve Malik b. Enes'e tâbi olanlar tarafından reddedilmiştir. Onlar, Malik b. Enes'in bu konuda herhangi bir helâllik görüşü bildirmediğini ve bunun tamamen bir iftira olduğunu ifade etmişlerdir.

Gerçekte, Malik b. Enes, eşine ters ilişki uygulayan kişinin şiddetle cezalandırılması gerektiğini savunmuş ve böyle bir davranışa ısrarla devam eden kişinin eşlerinin mahkeme tarafından ayrılması gerektiğini (tefrîk) belirtmiştir. Bu durum, Malik b. Enes'in makattan ilişkinin helâl olduğuna dair herhangi bir görüş belirtmediğini açıkça ortaya koymaktadır.²²⁷ Sonuç itibarıyla; İslam hukukunda, kadınlarla hayız halinde ilişki ve makattan ilişki, büyük çoğunlukla haram kabul edilmiştir. Sahabe ve tâbiîn döneminden günümüze kadar birçok âlim, bu fiillerin dinen yasak olduğuna dair görüş bildirmiştir. Ancak, bazı istisnai görüşler olsa da çoğunluk görüşü bu fiillerin kesinlikle yasak olduğudur.

Malik b. Enes'e göre, eşine makattan ilişki uygulayan kimse şiddetli şekilde cezalandırılmalıdır. Ayrıca, kocanın bu fiilde ısrarcı olması durumunda, mahkeme tarafından eşlerin ayrılması (tefrîk) gerektiği ifade edilmektedir.²²⁸

²²⁶ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mecmû'u fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım en-Necdî (Medine: Mecma'u'l-Melik Fahd li-Tıbbâti'l-Mushafî's-Şerîf, 2004), c. 32/267-268.

²²⁷ İbn Kudâme, *Şerhu'l-kebîr*, thk. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Kahire / Mısır: Hecl li't-Tıbbâti ve'n-Neşr, 1995), c. 21/387-388.

²²⁸ İbnü'l-Hâc el-Fâsî el-Mâlikî, *el-Medhal li-İbni'l-Hâc* (Dâru't-türâs, tarihsiz), c. 2/193.

Öte yandan, ters mahalden ilişkinin helâl oluşu bir yana, kişinin kendi eşinin makat bölgesine bakmasının dahi helâl olmadığı savunulmaktadır.²²⁹ Kadının makat bölgesine bakmanın helâl olmadığı yönündeki bu görüş, Ehlisünnet âlimlerinin konuya yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır.

Ülkemizde, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran bazı kadınlar, kocalarının ters ilişki talebinde bulunduğunu belirterek çözüm arayışına girmişlerdir. Başvuruda bulunan kadınlar, şikâyetlerini şu ifadelerle dile getirmişlerdir:

- “Eşim haram olan ters ilişki istiyor, ne yapabilirim?”
- “Kocam benden ters ilişki istedi. Günah olduğu için evde reddettim. Arabadayken aramızda tekrar bu konu geçti. Dedi ki: ‘Eğer teklifimi kabul etmezsen, karşı sokağa döndüğümde seni boşayabilirim.’ Yine reddettim. Karşı sokağı arabayla döndük. Acaba boşama olmuş mudur?”²³⁰

Kadınlar, yaşadıkları sorunları ifade ederek, dinî açıdan durumlarını öğrenmek istemişlerdir. Bu bağlamda, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının hem manevî destek sağladıkları hem de kadınların hukuksal haklarını koruyabilmeleri için rehberlik sundukları ifade edilmektedir.²³¹

Ahlâk dışı cinsel içerikli filmlerin izlenmesi, erkeklerin söz konusu filmlerde gördükleri sahneleri zihinlerinde normalleştirmelerine yol açabilmektedir. Bu durum, bireylerin kadınlara karşı şiddete eğilimli ve saldırgan tavırlar sergileme riskini artırmaktadır.²³²

Rivayetlere göre, Allah Resûlü Hz. Muhammed, “Allah hakkı söylemekten çekinmez.”²³³ âyetini okuduktan sonra, “Kadınlarla livatada bulunmayın”²³⁴ şeklinde uyarıda bulunmuştur. Ayrıca Hz. Muhammed’in, “Kim bir kadınla hayız hâlindeyken ilişkiye girerse veya ters mahalden ilişkide bulunursa ya da gâipten haber veren birine gidip onun sözlerini tasdik ederse, muhakkak ki bana indirilen Kur’ân’a küfretmiş olur”²³⁵ buyruğu, konunun dini açıdan önemini ortaya koymaktadır.

Hayızlı kadınla ilişkinin yasaklığına dair hadis, iki farklı şekilde yorumlanabilir. Birinci yorum, hayızlı kadınla ilişkiye girmeyi helâl gören kimse ile ilgilidir; ilim ehli, bu durumda olan kişinin tekfir edilmesinde görüş birliğine varmıştır. İkinci ihtimal ise, kişinin bu fiili gafletle ve ciddiye almaksızın işlemesi ve böylece haram işleyerek Allah’a karşı cüretkâr davranmasıdır. Bu durumda, kişi haramlığını bilerek yapmadığı için tekfir edilmez.

Hadiste belirtildiği üzere, gafletle işlenen bu tür hatalarda Hz. Peygamber, söz konusu kişiye kefarete olarak sadaka vermesini emretmiştir. Eğer fiil küfrü gerektirseydi, sadece kefaretle hükmedilmezdi. Öte yandan, kişinin kadının âdetli olduğunu bilmeden böyle bir

²²⁹ Veliyyüddin Ahmed b. Abdürrahîm b. El-Hasan Ebu Zûr’a El-İrâki, *Tahrîrûl Fetâvî*, thk. Abdurrahman Fehmi Muhammed Ez-Zevavi, 2011, c. 2/783.

²³⁰ Aile ve Dini Rehberlik Büroları, “Kadınlar tarafından Boşanmaya Yönelik Sorulan Sorular”, 2020.

²³¹ Gökhan Uysal, *İslam Hukuku Açısından Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik Nedeniyle Kazâi Boşanma* (Balıkesir Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 90.

²³² Aysun Ergül Topçu - Gökhan Topçu, “Cinsel Saldırganlık”, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)* 3/3 (2018), 319-321.

²³³ Ahzâb, 33/53.

²³⁴ Ebû Ca’fer et-Tahâvî, *Şerhu Müşkilü’l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Müessesetü’r-Risâle, 1494), 15/429.

²³⁵ Fazl b. Dükeyn Ebû Nuaym, *Kitâbü’s-Salât* (Medine: Mektebetü’l-Gurabâ el-Eseriyye, 1996), 70; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15/164; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannefi’l-ehâdis ve’l-âsâr*, 3/530.

fiili işlemesi durumunda sadaka vermesi gerekmez, çünkü kefaret yalnızca günah fiillerinde geçerlidir.²³⁶

Kur'an-ı Kerim'de geçen "Kadınlar sizin için bir tarladır."²³⁷ âyeti ile ilgili olarak, sahabî Cabir b. Abdullah şöyle bir açıklama yapmaktadır:

Yahudiler, erkeğin eşine arka pozisyonundan ön mahale doğru ilişkiye girmesi durumunda doğacak çocuğun görme açısından kusurlu olacağına inanıyorlardı. Arap toplumu ise bu görüşü yadırgamış ve âyet ile reddetmiştir. Kureyş halkı, kadınlarla ferç mahallinden olmak üzere farklı şekillerde cinsel ilişki gerçekleştiriyordu. Hicret sonrası Medine'ye gidip Ensar kadınlarıyla evlenen Müslüman erkekler, aynı cinsel talepte bulunmuş; ancak Ensar kadınları alışkın olmadıkları için bunu reddetmişlerdir. Onların uygun gördükleri tek ilişki şekli, kadının altta, erkeğin üstte olduğu ve her iki tarafın da birbirinin yüzünü görebildiği pozisyonu.

Kadınların tepkisi Hz. Peygamber'e ulaştığında, çocuğun olabileceği yerden yapılan ilişki koşuluyla, tüm ilişki pozisyonlarının mübahlığına işaret eden "Kadınlar sizin için bir tarladır."²³⁸ âyeti indirilmiştir. Âyetle geçen "harsun/tarla" ifadesi bir benzetme olup, kadının cinsel uzvunu ifade etmektedir; çünkü çocuğun olabileceği yer, vajina olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Abdullah b. Ömer'den, livâta (makattan ilişki) yapan kimsenin tekfir edileceğine dair rivayet bulunmaktadır.²³⁹

"Kadınlar sizin için bir tarladır."²⁴⁰ âyeti ile ilgili olarak, kadınlarla çocuğun olabileceği yerden münasebette bulunmanın beis olmadığı; ancak livâta (makattan ilişki) fiilinin caiz olmadığı belirtilmiştir. Bu fiili gerçekleştirenler, Hz. Peygamber'in "Kim bir kadınla livata yaparsa o kimse melundur" buyruğu ile karşı karşıya kalacaklardır. Söz konusu bu buyruk, fiili işleyen herkes için geçerli kabul edilmiş olup, günahı az işleyen kimseler de bu tehdit kapsamı içinde değerlendirilmektedir.²⁴¹

İslam hukuku açısından livâta, kadına yönelik bir cinsel şiddet olarak değerlendirilmektedir. Karı-koca arasında gerçekleşmesi durumunda, bu fiil için açık bir ceza hükmü Kur'an veya sünnette belirtilmemiştir. Ancak, suçun işlenmesini caydırıcı şekilde engellemek amacıyla, erkeğin kamçı ile cezalandırılması suretiyle bu tür davranıştan men edilmesi gerekmektedir.²⁴²

Sahabe, livâtayı küçük livâta olarak nitelendirmiştir. İnsanların doğal cinsel ihtiyaçları bulunması, livâta yapmaları için bir mazeret teşkil etmemektedir. Zira arka mahal, tuvalet ihtiyacının giderildiği yer iken, ön mahal neslin devamı için yaratılmıştır. Dolayısıyla, bir erkek cinsel ihtiyaçlarını karşılayabileceği uygun bir yer varken, eşinden livâta talep edemez.²⁴³

²³⁶ Ahmed b. Hanbel, *El-Cami' li-Ulumi'l-İmam Ahmed*, 11/219.

²³⁷ Bakara, 2/223.

²³⁸ Bakara, 2/223.

²³⁹ İbn Atıyye El-Endelüsî, *el-Muharrerul-veciz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz* (Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, tarihsiz), 1/299; İz b. Abdi's-selâm, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Vehbî (Dâru İbn Hazm, 1996), 1/215; İbn 'Arafe, *Tefsîru'l-İmâm İbnu 'Arafe*, thk. Hasan el-Mennâî (Tunus: Merkezu'l-Buhûsi bi'l-Kulliyeti'z-Zeytûniyyeti, 1986), 2/647.

²⁴⁰ Bakara, 2/223.

²⁴¹ Lecnetü'l-fetvâbi's-şebeketi'l-İslamiyye, *Fetava eş-Şebeketi'l-İslamiyye*, 8666.

²⁴² Chyngyz Baimurzaev, *İslam Hukukunda Zina Suçu Dışındaki Cinsel Suçların Hukuki Sonuçları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 15-16.

²⁴³ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î' fi tertîbi's-şerâ'î'* (Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1328), 5/119.

Allah Resûlü, “Her kim bir kadınla makattan ilişkiye girerse, Allah Teâlâ kıyamet günü ona rahmet nazarıyla bakmaz” buyurarak, bu fiilin Allah katında ne kadar büyük bir günah olduğunu bildirmiştir. Tâvûs, “Lût kavminin ameli, kadınlarla livâta yapmaları ile başlamıştır” şeklinde bir görüş nakletmiştir. Hz. Ali (r.a)’ye bu konu sorulduğunda, O da “bu fiil küçük livâtadır” şeklinde cevap vermiştir.

Mâlik b. Enes’e, karısı ile livâta yapan kişinin durumu sorulduğunda, Mâlik b. Enes, söz konusu kişinin şiddetli şekilde cezalandırılması gerektiğini ve aynı fiili tekrarlaması hâlinde eşler arasında tefrîk edilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁴⁴

Kadın, kendisiyle livâta yapan kocasına bir ömür boyu katlanmak zorunda değildir; bu durumda boşanma hakkına sahiptir.²⁴⁵

İmam Mâlik’e göre, kadın, kocası tarafından kendisinin kabul etmediği söz ve fiillere maruz bırakılması, dövülmesi veya hakarete uğraması gibi durumlarda tefrîk talep edebilir. Kadın bu olumsuz muameleyi ispat ederse ya da kocası bunu itiraf ederse, hâkimin aralarını ıslah edebilmesi mümkün olmazsa, eşler arasının bâin talâk ile ayrılacağı belirtilmiştir.²⁴⁶

Tefrîk kararının verilmesinin nedeni, livâtanın kadına zarar niteliği taşımasıdır.²⁴⁷

Livâta, kadına yönelik cinsel açıdan fena muamele olarak kabul edilmekte ve İslam hukuku açısından büyük günahlar arasında değerlendirilmiştir. Bu fiili işleyen kişi büyük günahkâr sayılmaktadır. Erkeğin böyle bir fiili gerçekleştirmesi caiz görülmemiştir; dolayısıyla kadının da bu konuda erkeğe itaat etmemesi gerekmektedir, zira Allah’a isyan söz konusu olduğunda kullara itaat söz konusu olamaz. Erkeğin bu suçu işlemekte ısrar etmesi hâlinde, kadının mahkeme aracılığıyla erkeği bu fiilden vazgeçirmesi veya erkeğin kendisini boşamasını sağlaması gerekmektedir.²⁴⁸

Kadına karşı cinsel açıdan gerçekleştirilen fena muamelelerden biri de hayızlı hâlde ilişkiye girmektir ve bu fiilin de büyük günahlardan olduğu ifade edilmektedir. Ebu Bekr Belhî’ye göre, hayızlı kadınla ilişkiye girmek küfür, farklı şekilde faydalanmayı ise bid’at ve dalâlet olarak nitelendirmiş, ancak her durumda bunu küfür saymamıştır.

İbrahim b. Rüstem, hayızlı kadınla ilişkinin helâl olduğuna inanan veya hayızlı kadınla ilişki yasağının haramlığa delâlet etmediğini düşünen ya da bu konuda bilgisi bulunmayan kişinin tekfir edilmeyeceğini savunmuştur. Bununla birlikte, kişi bu fiilin haram olduğunu bilmesine rağmen helâl gördüğü takdirde kâfir sayılmaktadır. Serahsî ise, tafsîlat vermeksizin, hayızlı kadınla ilişkiyi helâl görenin kâfir olacağı görüşünü belirtmiştir.²⁴⁹

Aile ve Dini Rehberlik Bürosuna gelen şikâyetler arasında öne çıkan bazı durumlar şunlardır:

1. Kocası tarafından zorla livâtaya maruz kalan kadınlar, günahkâr olup olmadıklarını sorgulamaktadır.

²⁴⁴ İbnü’l-Hâc el-Fâsî el-Mâlikî, *el-Medhal li-İbni’l-Hâc* (Dâru’t-türâs, tarihsiz), 2/193.

²⁴⁵ Ebu Faysal el-Badrani, *el-Müslimu ve Hukuku’l-âharîn*, tarihsiz, 54; Lecnetü’l-fetvâbi’ş-şebeketi’l-İslamiyye, *Fetava eş-Şebeketi’l-İslamiyye*, 12084.

²⁴⁶ Seyyid Sâbık, *Fıkhu’s-Sünne* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1977), 2/289-290.

²⁴⁷ Ebü’l-Huseyn İmrânî, *el-Beyân fi mezhebi’l-İmâmi’ş-Şâfi’î* (Cidde: Dâru’l-Minhâc, 2000), 10/280.

²⁴⁸ Lecnetü’l-fetvâbi’ş-şebeketi’l-İslamiyye, *Fetava eş-Şebeketi’l-İslamiyye*, 8998.

²⁴⁹ Nureddin Hamza b. Yusuf Sarıgürz, *el-Murtazâ*, thk. Mehmet Özkan - Asem Hamdy Ahmed Abdelghany (Palet Yayınları, 2022), 569; Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râ’ik şerhu kenzi’d-dekâik*, *İçerisinde Bahru’r-râik’in tekmiyesi ve İbn Âbidîn’in Minhâtu’l-hâlik isimli eserleriyle birlikte* (Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, tarihsiz), 5/132.

2. Livâta talebine karşı çıktıklarında, kocalarından fiziksel şiddet gördüklerini belirten kadınlar bulunmaktadır.
3. Livâta talebine olumlu yanıt vermeyen erkekler, eşlerini boşamakla tehdit etmektedir.
4. Gidecek yeri olmayan ve kocasının baskısına karşı koyacak gücü kendisinde bulamayan kadınlar, kocalarının bu isteklerine boyun eğmek zorunda kalmaktadır.
5. Bazı erkekler, gayri ahlâkî videolar izlemekte ve izledikleri bu videolardaki fiilleri eşlerine uygulamaya teşebbüs etmektedir.²⁵⁰

Evlilik bağı, eşlerin meşru cinsel tatmin ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlamaktadır. Ancak bu isteklerin sınırları bulunmaktadır. Gayrimeşru cinsel ilişki olarak kabul edilen livâta, bu sınırların ihlâl edilmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda, kadının şikâyeti üzerine, erkeğe karşı yasal işlem başlatılması mümkündür.²⁵¹

Cinsel bir saldırı olarak tanımlanan livâta, büyük oranda kadında fiziksel şiddet belirtilerinin varlığına da işaret edebilmektedir. Yapılan muayeneler, livâta mağduru kadınların çoğunlukla fiziksel şiddete de uğradığını göstermektedir.²⁵²

Türk Ceza Kanunu kapsamında, cinsel saldırı suçu olarak değerlendirilen ters ilişki fiiline ceza uygulanabilmesi için, mağdurun şikâyetinde bulunması gerektiği belirtilmektedir.²⁵³

Türk Ceza Kanunu'nda, "kötü muamele" başlığı altında düzenlenen 232. maddeye göre, aile bireylerine karşı fena fiil uygulayan kişi, iki aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadır.²⁵⁴ Öte yandan, TCK 102/2'ye göre, rıza olmaksızın cinsel dokunulmazlığın ihlâli durumu, eşler arasında gerçekleşmiş olsa dahi, mağdurun şikâyeti üzerine soruşturma ve kovuşturma yapılabilir. Bu kapsamda, organ veya cisim sokmak suretiyle vücut bütünlüğünü ihlâl eden kişi, en az on iki yıl hapis cezası ile karşı karşıya kalmaktadır.²⁵⁵

Ters ilişkinin haram oluşuna yol açan pek çok neden bulunmaktadır. Bu ilişki biçiminin sağlığa zarar verici olması, makat bölgesinde kanama ve yırtılmalara sebep olabilmesi ve çeşitli hastalıkların ortaya çıkmasına yol açması, haram oluşunun gerekçeleri arasında gösterilebilir.

²⁵⁰ Aile ve Dini Rehberlik Büroları, "Kadınlar tarafından Boşanmaya Yönelik Sorulan Sorular".

²⁵¹ Demirbaş, *Aile Bireylerine Karşı Fena Muamele*, 31.

²⁵² Ramazan Karanfil vd., "Türkiye'de eşe karşı anal yoldan cinsel saldırılar", *Journal of Clinical and Experimental Investigations* 5/4 (2014), 529.

²⁵³ "Türk Ceza Kanunu" (Resmi Gazete, 2004), md. 102/2.

²⁵⁴ Resmi Gazete, "Türk Ceza Kanunu", md. 232.

²⁵⁵ Resmi Gazete, "Türk Ceza Kanunu", md. 102/2.

Bölüm / Chapter 3

Talâkın Neticeleri

Consequences of Divorce

Bölüm Özeti

İslam hukuku, evlilik birliğini korumayı temel amaç edinmiş, buna karşın evliliğin sürdürülemediği durumlarda boşanmayı bir çözüm yolu olarak kabul etmiştir. Talâk yetkisi öncelikli olarak erkeğe tanınmış olmakla birlikte, kadın da belirli şartlar çerçevesinde mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabilir. Boşanmanın taraflar üzerindeki hukuki ve dini sonuçları, klasik fıkıh kaynaklarına göre oldukça detaylı ve kapsamlıdır.

Boşanma durumunda, kadın iddet süresi boyunca evlenmeksizin beklemekle yükümlüdür. Ric'î talâkta kadının iddet süresi boyunca koca, aynı kadınla yeniden evlenemezken, bâin talâkta bu sınırlama söz konusu değildir. Kadının nafaka ve barınma hakkı, ric'î talâk durumunda koca tarafından karşılanmakta, bâin talâkta ise yalnızca barınma ihtiyacı sağlanmaktadır. Hamile kadınların nafaka hakkı ve boşanma sonrası mut'a ödemesi de korunmaktadır; ödenmesi ertelenen mehri müeccel vakit kaybetmeden verilmelidir.

Ric'î talâk ile iddet süresi içinde kocasının vefatı hâlinde, kadın kocasına mirasçı olma hakkına sahiptir. Bu hüküm, kadının ekonomik güvenliğini sağlamaya yöneliktir. Çocukların bakımı ise evlilik süresince tarafların ortak sorumluluğundadır. Boşanma sonrasında çocukların 7 yaşına kadar anne yanında kalması esastır; 7 yaşından sonra çocuk muhayyer olup kimin yanında kalacağına karar verebilir. Küçük kız çocukları âdet çağına kadar annede kalmalı, bulûğa ulaştıklarında ise korunmaları amacıyla babaya verilmesi uygun görülmüştür.

Bunların yanı sıra, boşanan kadınlara mut'a verilmesi, geçimsizlik durumunda kadının maddî bir bedel ödeyerek ayrılabilmesi ve erkeklerin ric'î talâk hâlinde kadının iddet süresine saygı göstermesi, talâkın neticeleri arasında yer almaktadır. Bu düzenlemeler hem kadının haklarını korumayı hem de evlilik birliğinin sona ermesinde adil ve dengeli bir çözüm sağlanmasını amaçlamaktadır.

Chapter Abstract

Islamic law fundamentally seeks to preserve the marital union; however, it recognizes divorce as a solution in cases where the marriage cannot be sustained. While the authority to pronounce divorce (talāq) is primarily granted to the husband, the wife may also request divorce under specific circumstances through legal channels. The legal and religious consequences of divorce, according to classical Islamic jurisprudence, are detailed and comprehensive.

In the event of divorce, the wife is required to observe a waiting period (‘iddah) during which she may not remarry. In the case of revocable divorce (talāq raj‘ī), the husband may not remarry the same wife during her ‘iddah, whereas in irrevocable divorce (ṭalāq bā’in), this restriction does not apply. The wife’s right to maintenance and housing is ensured in revocable divorce, while in irrevocable divorce, she is entitled to housing but does not have a claim to maintenance. Pregnant women retain the right to maintenance, and the prompt payment of deferred dower (mahr mu’aqqaṭ) and any mut‘ah (consolatory gifts) to divorced women is obligatory.

If a husband dies during the wife’s ‘iddah following a revocable divorce, the wife becomes a legal heir of her deceased husband, ensuring her economic protection. Child custody during the marriage is the joint responsibility of both parents. After divorce, custody generally remains with the mother until the child reaches the age of seven; thereafter, the child may have a degree of choice (mukhayyar) regarding with whom to reside. Female children are to remain with their mother until menarche, and after reaching puberty, they may be placed under the father’s care for protection.

Additionally, divorced women are entitled to mut‘ah, and in cases of marital discord, a woman may provide a financial settlement (muhāla‘ah) to effect a divorce. Men must respect the ‘iddah period of their wives in cases of revocable divorce. These provisions collectively aim to protect the rights of women while ensuring an equitable and balanced resolution at the dissolution of the marriage.

1. İddet

Sözlükte iddet, “kadının beklemesi gereken hayız müddeti” olarak tanımlanırken, fıkıh ıstılahında, cinsel ilişki yaşamış veya eşi vefat etmiş kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken süre şeklinde ifade edilmektedir. Talâk sûresi 1. ayette yer alan “Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, iddet için beklenilmesi gereken süre, önceden belirlenmiş ve şer’î ölçülere göre düzenlenmiş bir müddettir.¹

İddet müddeti boyunca uyulması gereken kurallar, âyet ve hadislerle belirlenmiş olup, klasik fıkıh kitaplarında “talâk” başlığı altında yer alan “iddet” alt başlığında detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Boşanma (talâk) veya fesih ile evlilik bağının sona ermesi sonucunda, hür kadınlar için iddet süresi üç hayız dönemi olarak belirlenmiş; henüz hayız görmemiş kadınlar için ise üç ay olarak ifade edilmiştir.²

Bakara sûresi 234. ayette, eşleri ölen kadınların evlenmeksizin beklemeleri gereken sürenin dört ay on gün olarak belirlendiği ifade edilmektedir. Ayetin devamında, bu sürenin sonunda söz konusu kadınların, istediği şekilde hareket etme özgürlüğüne sahip oldukları belirtilmektedir. Bakara sûresi 235. ayette ise, bu durumda olan kadınlara evlilik konusunu teklif etmenin ya da bu düşüncüyü kendi kalbinde barındırmanın herhangi bir sakıncası bulunmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca, evlenen eşler arasında cinsel ilişki olmaksızın ayrılık meydana gelmesi durumunda, kadının herhangi bir iddet süresine tabi olmadığı da mümin kadın ve erkeklere bildirilmiştir.³

Yaşlılık nedeniyle hayız görmeyen kadınlar ile hayız yaşına ulaşmalarına rağmen hâlâ hayız görmeyen kadınlar, üç ay süreyle iddet beklemekle yükümlüdür. Hamile kadınlar için ise, iddet süresi çocuğunu doğurana kadar devam eder, bu süre zarfında yeniden evlenmeleri mümkün değildir.⁴

Sahih bir nikâh akdi çerçevesinde, kadının doğuracağı çocuğun nesebi kocasına ait olacaktır. Bu hususla ilgili olarak rivayet edilen bir hadiste, Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: “Çocuk kimin yatağında doğduysa, onun çocuğudur.” Bu ifade, iddetin hikmetlerinden birinin de doğacak çocuğun nesep tespitinin sağlanması olduğunu göstermektedir.⁵ Ayrıca, evlilik tarihinden altı aylık bir sürenin geçmesinin ardından çocuk doğması hâlinde, çocuk yine o adamın nesebinden sayılır.⁶

Allah, kadınların rahimlerinde bulunan durumları gizlemelerini haram kılmıştır. Burada kastedilen, hayız ve hamilelik halleridir. Allah, boşanan kadın için iddet müddeti belirlemiş olduğu gibi, aynı zamanda bu durumların gizlenmesini de yasaklamıştır.⁷

Eşi vefat eden bir kadının iddet süresi boyunca bir erkeğin ona, “Sen değerli birisin ve ben sana karşı istekliyim, muhakkak ki Allah sana iyilik ve rızık ulaştıracaktır” gibi sözler

¹ Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Salih Şâban (Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 5/592.

² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, 304.

³ Ahzap, 33/49.

⁴ Talâk, 65/4.

⁵ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'* (Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 1328), 2/332.

⁶ Merginânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Tallâf Yusuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, tarihsiz), 2/280.

⁷ Sahnûn, *El-Müdevvene* (Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/234-235.

söylemesi veya benzer ifadelerde bulunmasıyla ilgili olarak, İmam Şâfiî şunları belirtmiştir: “Allah’ın Kitabı, iddet süresi içerisinde evlilik amacıyla yapılan çıtlatmayı caiz kılmaktadır. (Buna ‘çıtlatma’ denilmesi, her türlü konuşmanın veya buna işaret eden fiillerin caiz olduğu anlamına gelmez.) Buna çıtlatma denilmiştir; ancak Allah’ın yasakladığı gizli ve saklı olan şeyler, bu kapsamın dışındadır.” Kâsım ve bazı âlimler ise, çıtlatmanın çok çeşitli şekillerde olabileceğini, kapsamlı bir biçimde yapılabileceğini ancak çirkin veya gizli saklı yapılan ifadelerin yasak olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer bir görüşe göre, çıtlatma, ilim ehli huzurunda ve ister açık ister gizli olsun caizdir. Gizli saklı yapılmasının yasak olması ise yalnızca cinsel içerikli gizlilik için geçerlidir; bu kapsamdan başka anlam çıkarılamaz.⁸

İddet süresini bekleyen kadın ya talâk sebebiyle ya da kocasının vefatı nedeniyle iddet gözetmek durumundadır. Talâk sebebiyle iddet bekleyen kadın, bu süre boyunca gece ve gündüz dâhil olmak üzere istisnasız şekilde kocasının evinde kalmalıdır. Kocasının vefat eden kadınlar açısından ise, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla evden çıkmalarında sakınca görülmemiştir, çünkü bu kadınların nafaka yükümlülüğü kendilerine aittir. Ancak söz konusu kadınlar, kocasının evinde uyumalı ve başka evlerde gecekmemelidir. İmam Muhammed’e göre, gecenin yarısından daha az bir süreyi başka bir evde geçirmek caizdir; zira toplumda kabul gören örf'e göre, gecenin büyük bölümünde evde uyumak yeterli görülmüştür.⁹

İddet süresini bekleyen bir kadın, kendisine talâk veren kocasından başkasıyla iddet müddeti içinde evlenirse, bu durumda kadının ve eski kocasının aralarının mahkeme tarafından ayrılacağı (tefrîk) rivayet edilmiştir.¹⁰

2. Nafaka

İslam hukuku açısından, kadının evlilik süresince nafaka hakkı bulunduğu gibi, bazı durumlarda ayrılık gerçekleştiğinde de nafaka hakkı söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda, kadının hangi hallerde nafaka hakkına sahip olduğuna dair fikhî mezheplerde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

İddet süresini bekleyen ve nafaka hakkı bulunan kadının nafakası, kocasının mal varlığından karşılanmaktadır.¹¹ Erkeğin, hanımını muhâlea olmaksızın ric’î talâk ile boşaması durumunda, iddet müddeti boyunca kadının nafaka ihtiyacının koca tarafından karşılanması gerektiği kabul edilmektedir.¹² Bununla birlikte, kadının iddet süresi sona erdiğinde nafaka hakkı ortadan kalkmaktadır.¹³

Boşanma türü ric’î ya da bâin talâk fark etmeksizin, tüm boşanan kadınlar iddet müddeti boyunca barınma hakkına sahiptir. Ancak bâin talâk ile boşanan kadına nafaka verilmesi zorunlu değildir. Bu durum, boşanmanın ister erkeğin tek taraflı talâkı ile olsun, ister tarafların karşılıklı anlaşması (muhâlea) ile gerçekleşsin değişmemektedir. Ebu Hanîfe’nin hocası Hammâd’dan nakledildiğine göre, muhâlea yapılan hamile bir kadının

⁸ Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dârul-Fikr, 1990), 5/170; Şâfiî, *Tefsiru'l İmam eş-Şâfiî*, thk. Ahmed bin Mustafa el-Furran (Doktora Çalışması) (Suudi Arabistan: Dâru'd-Tedmuriyye, 2006), 2/393.

⁹ Semerkandî, *Tuhfetül-Fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l- İlmîyye, 1994), 2/249.

¹⁰ Sahnûn, *El-Müdevvene* (Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994), 2/27.

¹¹ Semerkandî, *Tuhfetül-Fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l- İlmîyye, 1994), 2/249.

¹² Şemseddin Muhammed Düsûkî, *Hâşiyetü'l-Düsûkî alâş-şerhi'l-kebîr*, 2/351.

¹³ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed Lahmî, *et-Tabsira*, thk. Ahmed Abdülkerim Necib (Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, 2011), 6/2499.

nafakası konusunda İbrâhim, “kadının barınma ihtiyacı karşılanmalıdır” görüşünü savunmuştur. Ancak taraflar, muhâlea sırasında nafakanın ödenmesi ve barınma hakkının sağlanmaması konusunda anlaşma yaparlarsa, bu anlaşma İslam hukuku açısından geçerli kabul edilmektedir. İbn Müseyyeb, Şüreyh, Ebû'l-Âliye ve Hilâse b. Amr, kadının nafaka hakkı bulunduğunu ifade ederken, Câbir b. Abdullah ve Hasan bu hakkı tanımamışlardır. Bununla birlikte, kadının hamile olması hâlinde nafaka hakkı kesinleşmektedir. Ayrıca, ric'î talâk ile boşanan kadına, hamile olup olmamasına bakılmaksızın, iddet süresi boyunca nafaka verilmelidir, çünkü bu talâk türünde kadına geri dönme hakkı tanınmıştır. Bâin talâkla boşanan kadının yalnızca barınma hakkına sahip olup nafaka alamamasının dayanağı, Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadise dayanmaktadır. Rivayete göre, Ebû Amr b. Hafs'ın boşadığı Fatıma bint Kays, Hz. Peygambere elçi göndererek nafaka talebinde bulunmuş, Hz. Peygamber de kendisine “Senin nafaka hakkın yok” buyurmuştur.¹⁴

İbn Müseyyeb, Şa'îbî, Ebû'l-Âliye, Tâvûs, Kâsım b. Muhammed, Zührî, Amr b. Dînâr, Halâs b. Amr, Hammâd b. Ebî Süleymân, Amr b. Şuayb, Mâlik, Şâfiî ve Ebû Ubeyde, hamile kadının nafakasının sağlanması gerektiğini savunmuşlardır.¹⁵

Ayrıca, bâin talâk ile boşanan kadının kisve (kıyafet) talep etme hakkı da bulunmamaktadır.¹⁶

Şâfiî mezhebine göre, henüz cinsel ilişki yaşanmadan önce zina isnadı nedeniyle araları tefrîk edilen kadının ne barınma ne de nafaka hakkı bulunmamaktadır; ayrıca iddet beklemesi de gerekli değildir. Bununla birlikte, mehrin yarısının kadına verilmesi gerektiği yönünde görüşler de mevcuttur. Başka bir görüşe göre ise, kadının hamile olmaması hâlinde nafaka ödenmesine gerek yoktur, ancak iddet süresi boyunca barınma ihtiyacının karşılanması gerektiğini savunan âlimler de bulunmaktadır. Ayrıca, bazı görüşlerde mehrin tamamının kadına verilmesi gerektiği ifade edilmektedir.¹⁷

İlişki yaşanmadan önce boşanmanın vuku bulması ile ilgili olarak âyetle şöyle buyrulmaktadır: “Nikahtan sonra henüz cinsel temas olmadan veya onlar için belirli bir mehr tayin etmeden kadınları boşarsanız, bunun için size mehir zorunluluğu yoktur. Bu durumda onlara mütâ (hediye niteliğinde bir şeyler) verin; zengin olan, durumuna göre vermelidir. Uygun bir mütâ vermek, iyiler için bir borçtur.”¹⁸

Bu âyet, henüz cinsel ilişki gerçekleşmeden boşanan kadına mehir zorunluluğu bulunmadığını, ancak uygun bir mütâ verilmesinin şer'î bir tavsiye ve borç niteliğinde olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Katâde'den nakledildiğine göre, İbn Müseyyeb, muhâlea yapılan hamile kadının nafaka hakkı olduğunu savunmuştur. Zührî ise, İbn Müseyyeb'den, bu durumda olan

¹⁴ Sahnûn, *El-Müdevvene* (Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/48; Abdürrezâk, *El-Musannef*, thk. Habiburrahman El-A'zamî (El-Meclisu'l-İlmi - El-Hindi, Tuzi'u'l-Mektebi'l-İslami, 1983), 6/508-509; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* (Daru't-tac- Lübnan / Mektebetü'r-Rüşd - Riyad, 1989), 4/137.

¹⁵ İbnü'l-Münzir En-Nisâburi, *El-işref ala mezahibi'l-ulema*, thk. Sağır Ahmed el-Ensârî Ebû Hammâd (Mektebetü Mekketü's-sekâfiyye, 2004), 5/349.

¹⁶ Sahnûn, *El-Müdevvene* (Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/243.

¹⁷ Rûyânî, *Bahru'l-mezheb fi fûrû'i mezhebi'l-İmâmi's- Şâfiî*, thk. Târık Fethî es-Seyyid (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 10/352.

¹⁸ Bakara, 2/236.

kadınların ayrıca müt'a (gönül almak amacıyla verilen hediye) hakkı olduğuna dair bir nakil de zikretmiştir.¹⁹

3. Kadının Kocasına Mirasçı Olması

İslam hukuku açısından, erkeğin vefatı sonrasında geride bıraktığı mal varlığına, boşanmış olduğu kadının mirasçı olup olamayacağı konusunda farklı görüşler öne sürülmektedir. Bu husus, fikhî mezheplerin âlimleri tarafından ele alınmıştır.

Buna göre, ric'î talâk ile iddet bekleyen bir kadının, iddet süresinin bitiminde artık erkeği ziyaret etmesi veya yalnız kalması helâl değildir ve aynı zamanda kadının erkeğe mirasçı olma hakkı da sona erer.²⁰ Ahmed b. Hanbel'e, ölüm hastalığı sürecinde olan bir erkeğin, henüz cinsel ilişki yaşamadığı karısını boşaması halinde kadının miras hakkının bulunup bulunmadığı sorulduğunda, kendisi "Tâbiîn arasında bu hususta ihtilaf bulunmaktadır" şeklinde cevap vermiştir. Hasan, Atâ b. Ebî Rebâh, Câbir b. Zeyd ve İbrâhim, bu konuda ihtilaf edenler arasında zikredilmektedir.²¹

Öte yandan, kişi ölüm hastalığı esnasında hanımını boşanmış ve kadının iddet süresi içerisinde adam vefat etmişse, kadın erkeğe mirasçı olur. Ancak, iddet süresi tamamlandıktan sonra erkeğin vefat etmesi hâlinde, kadın mirasçı olamaz.²²

Erkeğin hastalık halinde iken hanımını boşaması durumunda, kadının kocasını hatâen veya kasten öldürmesi halinde ne olacağı sorulduğunda, şöyle bir hüküm belirtilmiştir: Kadın, kocasını hatâen öldürürse, erkeğe miras hakkı bulunmaktadır, ancak ödenmesi gereken diyetin kendisine düşen payını alamaz. Öte yandan, kadın kocasını kasten katlederse, mirastan pay alamaz ve varislerin talebi doğrultusunda kısas cezası uygulanır.²³

Erkeğin hastalık durumunda evlenmesi ve ardından karısını boşaması halinde, söz konusu nikâhın aslen onaylanmadığı belirtilmektedir. Bu durumda, kadın miras hakkı elde edememektedir. Ancak, hastalık döneminde gerçekleşen nikâhın ardından kadına cinsel ilişki yaşanmışsa, kadına erkeğin mal varlığının üçte biri oranında miras hakkı tanınacaktır.²⁴

Bir adam, hastalık sırasında, henüz cinsel ilişkiye girmedığı eşini boşarsa, o kadına mehrin yarısı verilmelidir. Ancak bu durumda, kadının miras hakkı bulunmaz ve iddet beklemesi de gerekmez. Hasan'dan nakledilen bir görüşe göre ise, kadına mehrin tamamı verilmesi ve miras hakkına sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, bu durumda kadının iddet beklemesi de zorunludur.²⁵

Tâbiîn fakihlerinden Hâris'ten nakledilen bir başka görüşe göre ise, hastalık anında, bir adam, kendisiyle ilişki yaşamadığı eşine ister üç talâk versin isterse bir talâk versin, her iki durumda da eşler arasında miras hukuku uygulanmaz.²⁶

¹⁹ Abdürrezzâk, *El-Musannef*, thk. Habiburrahman El-A'zami (El-Meclisu'l-İlmi - El-Hindi, Tuzi'u'l-Mektebi'l-İslami, 1983), 6/508.

²⁰ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'* (Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1328), 3/180.

²¹ İshâk b. Mansûr Kevsec, *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*, thk. Komisyon (Medine: Câmi'atü'l-İslamiyye, 2002), 4/1599.

²² Mevsilî, *el-lhtiyâr li'ta'lîl-l- Muhtâr*, thk. Mahmud Ebû Dakîka (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937), 3/143.

²³ Sahnûn, *El-Müdevvene* (Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1994), 2/88.

²⁴ Sahnûn, *El-Müdevvene* (Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1994), 2/88.

²⁵ Said b. Mansur b. Şu'be, *Sünen*, thk. Habiburrahman el-Azami (Hindistan: Daru's-Selefiyye, 1982), 2/70.

²⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* (Daru't-tac- Lübnan / Mektebetü'r-Rüşd - Riyad, 1989), 4/10.

4. Hadâne

Hadâne / Hıdâne, “kendi işlerini göremeyecek yaşta bulunan çocuğa, yetkili olan kimsenin belirli bir süre içerisinde bakması ve onu terbiye etmesi hak ve görevidir.”²⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kavram, İslam hukuk literatüründe yer almakta olup, bazı fıkıh eserlerinde “talâk” ana başlığı altında alt başlık olarak, bazılarında ise müstakil bir konu olarak ele alınmıştır. Çocuğun bakımı, evli çiftlerin her ikisine de bir hak ve görev olarak yüklenmiş olmakla birlikte, boşanma söz konusu olduğunda, çocuğun bakımının kime ait olduğu hususunun netleştirilmesi gerekmektedir.

İslam âlimleri, boşanma durumunda çocuğun öncelikli olarak annede kalması gerektiğini savunmuşlardır. Anne hem ayrılığın öncesinde hem de sonrasında çocuğuyla birlikte kalmaya en uygun kişi olarak görülmüştür. Daha sonra sırasıyla, çocuğun anneannesi, babaanne, babanın kız kardeşi, annenin kız kardeşi ve ardından baba gözetiminde kalması uygun kabul edilmiştir. Ayrıca, hadâne hakkının daha sonra teyzeler ve amcalara da tanınabileceği belirtilmiştir. Bakım yükümlülüğünü üstlenen kişinin, çocuğun mahremi olmayan biriyle evlenmesi durumunda hadâne hakkı düşmekte ve belirtilen sıraya göre hadâne hakkı diğer yetkili kişiye geçmektedir.²⁸

Özellikle çocuğun, öncelikli olarak annesinin himayesinde bulunması gerektiği vurgulanmaktadır. Hanefî mezhebi âlimleri, çocuğun annesiyle birlikte olmasının, çocuğun fiziksel ve duygusal gelişimi açısından daha faydalı olacağı sonucuna varmışlardır. Çünkü anne, çocuğa daha şefkatli ve yumuşak bir yaklaşım sergileyecektir. Çocuğun annesinden ayrı kalmasının, çocuğa zarar verebileceği de ifade edilmiştir.²⁹

Şâfiî mezhebi âlimleri, erkek çocuğun yedi yaşına gelene kadar annesinin yanında bulunmasının, babasının yanında olmasından daha faydalı olacağını savunmuşlardır.³⁰

Hanbelî mezhebine göre, çocuk erkek veya kız olsun, annesi başka biriyle evlenmediği müddetçe hadânesinin annesinde olması gerektiği savunulmuştur. Erkek çocuk, yedi yaşına geldiğinde hadâne yetkisini üstlenmek üzere ebeveynler arasında tercih yapabilmektedir. Kız çocuğu ise yedi yaşına geldiğinde, annesi evlense de evlenmese de hadâne hakkı babaya geçmektedir. Diğer bir görüşe göre, kız çocuğunun âdet olma çağına kadar annesinin yanında kalması daha uygundur. Bazı âlimler, kadın evlendiğinde hadâne hakkını kaybeder şeklinde görüş ileri sürmüşlerdir. Kız çocuğu açısından ise, annesi evlendiğinde hadâne yetkisinin sona erip ermeyeceği konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu iki görüşten en isabetli ve uygulamada benimseneni, hadâne hakkının bu durumda babaya geçmesi yönündedir. Diğer görüşe göre ise, kız çocuğu bulûğ çağına gelene kadar annesinin yanında kalmaya devam etmesi durumunda, hadâne yetkisi anneye aittir.³¹

Mâlikî mezhebi âlimlerine göre, kadın başkasıyla evlenmediği müddetçe, çocuğun hadâne ve emzirilme hakkı anneye aittir. Anne, çocuğa mahrem olmayan biriyle evlendiği takdirde hem emzirme hem de hadâne hakkı düşer. Bu durumda çocuğun bakım ve

²⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 166.

²⁸ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, 311.

²⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, c. 5.

³⁰ Ebü'l-Hasen İbnü'l-Mehâmilî, *el-Lübâb fi'l-fikh*, thk. Abdülkerîm b. Suneytân el-Amrî, 1416, 347.

³¹ Ebû Musa Hâşimî, *Kitâbü'l-irşâd ilâ sebîl'r-reşâd*, thk. Abdullah Bin Abdulmuhsin et-Türkî (Müessesetü'r-Risâle, 1998), 327.

gözetimi önce babaanneye verilmektedir. Babaanne mevcut değilse, çocuğun bakımı annenin kız kardeşine (teyze) geçmektedir.³²

Tarafların evli veya boşanmış olmaları durumu fark etmeksizin, küçük çocukların maddî ihtiyaçlarının karşılanması babaya ait olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, özel olarak bu konuya değinilmemiştir. Ayrıca, boşanma durumunda kadının nafaka, mesken ve kisve hakkı konularına daha önce değinildiğinden, çocuğun bakımını üstlenen kadının bu haklara sahip olup olmadığı hususuna ilişkin ek bilgi sunma gereği duyulmamıştır.

5. Mehrin Geri İade Edilmesi

Evlilik akabinde kadına verilmesi gereken maddî bedel olarak tanımlanan mehrin, normal şartlarda kadından geri alınması söz konusu değildir. Bu husus, Nisâ sûresi 20. âyetteki “Onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın.” ifadesiyle de desteklenmektedir; âyet, mehrin geri alınmasının hoş karşılanmadığını ve bu davranışın uygun bulunmadığını vurgulamaktadır. Öte yandan, bazı özel durumlarda kadının mehrini iade etmesi söz konusu olabilmektedir ve bu konuda pek çok şer’î delil bulunmaktadır.

Erkek, fidyeyi yani verdiği mehri, ancak kadının nüşûz (isyan veya karşı gelme) durumunda alabilir. Ancak, nüşûz erkek tarafından gerçekleşirse, erkeğin kadından herhangi bir maddî talepte bulunması helâl olmaz. Bu konuya ilişkin delil, Yüce Allah’ın Nisâ sûresi 20. âyetindeki “Onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın.”³³ buyruğudur.

İslam hukukuna göre muhâlea (kadının boşanma karşılığında erkekten bir bedel talep etmesi), belirli şartlar altında caiz olur. Kadın, erkeğinden hoşlanmıyorsa ve onunla evlilik bağını sürdüremeyecekse, mehrini geri vererek karşılıklı anlaşma yoluyla boşanabilirler. Bu durum, kadının erkekten haklı bir sebeple ayrılma talebinde bulunması halinde mümkündür.³⁴

Bakara Sûresi 229. âyet, boşamanın zarar vermeden, adil bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır: “Boşama, iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.” Bu âyet, boşamanın sürecinde taraflara zarar vermekten kaçınılmasının önemine delil teşkil etmektedir. Aynı sûrede mehre ilişkin olarak “onlara verdiğiniz mehirten hiçbir miktarı geri almanız sizin için helâl olmaz” buyurulmakta olup, erkeğin boşadığı kadının mehrinden herhangi bir kısmı geri almasının caiz olmadığı vurgulanmaktadır.

Bununla birlikte, istisnai bir durum da söz konusudur. Eğer eşler Allah’ın sınırları içerisinde kalarak evlilik haklarını yerine getiremeyeceklerini düşünürlerse, karşılıklı rıza ile kadının mâlî haklarından feragat ederek boşanmaları mümkündür. Bu durumda erkek, kadının bırakacağı maddî varlığı kabul eder ve evlilik bağı son bulur. Âyetin inişine sebep olan olay, Sabit b. Kays ile eşinin yaşadığı anlaşmazlıktır. Sabit b. Kays’ın eşi Ümmü Habibe, eşinin kendisine verdiği mehir olarak bahçeyi geri iade etmiş ve karşılıklı rızaya

³² İbn Abdilber, *el-Kâfi fi fihki ehli’l-Medîne*, thk. Muhammed Muhammed Uhayd (Riyad: Mektebetü’r-Riyâdi’l-Hadîsiyye, 1980), 2/624-625.

³³ Semerkandî, *Tefsîru Ebi’l-Leys es-Semerkandî*, tarihsiz, 1/151.

³⁴ Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye fi şerhi’l-Hidâye*, thk. Eymen Salih Şâban (Beyrut-Lübnan: Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2000), 5/507.

dayalı olarak fidye / hul' / muhâlea uygulanmıştır. Bu, İslam'da gerçekleştirilen ilk muhâlea örneği olarak kaydedilmiştir. Âyetin devamında ise, geçimsizlik nedeniyle kadının mehirini geri iade etmesinin yerinde olduğu belirtilerek, Allah'ın koyduğu sınırları aşmamaya dikkat çekilmektedir: “Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim sınırı aşarsa işte onlar zalimlerdir.”³⁵

Karşılıklı uzlaşi ile gerçekleştirilen muhâlea, İslam hukukunda bâin talâk olarak kabul edilmektedir ve bâin talâk ile boşanan kadının nafaka hakkı bulunmamaktadır. Mehrin iadesi yalnızca, kadının erkeğe fena muamelede bulunması, aile hukukunu zedelemesi ve taraflar için yaşamın katlanılmaz hâle gelmesi durumunda gerçekleşebilir. Bu istisna haricinde, erkeğin kendi rızasıyla boşadığı hanımından mehri geri alması veya maddî herhangi bir talepte bulunması caiz görülmemektedir. Konuya ilişkin olarak âyetle şöyle buyrulmuştur:

“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz iftira ederek ve apaçık günah işleyerek onu geri alır mısınız?”³⁶

Bu açıklamalar, boşanma sürecinde tarafların hak ve yükümlülüklerini belirlemekte ve mehre ilişkin sınırların Allah'ın koyduğu çerçevede korunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kadının kusuru olmaksızın gerçekleşen boşanma durumunda, ödenmesi ileri tarihe bırakılmış mehri müeccel geciktirmeksizin derhal kadına ödenmelidir. Ayrıca, bir kadının Müslüman olması neticesinde, müşrik olmaya ısrar eden kocası ile evlilik akdi sona erdiğinde, kadının mehri erkeğe geri iade edilmemelidir. Bu husus Kur'ân-ı Kerîm ile sabittir. Âyetle şöyle buyrulmuştur:

“Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldikleri zaman, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helal değildir. Onlar da bunlara helal olmazlar. Onların (kocalarının) sarfettiklerini (mehirleri) geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur.”³⁷

Bu açıklama, boşanma ve mehri müeccel konusundaki hükümlerin, kadının suçsuzluğu ve dinî kriterler açısından nasıl korunması gerektiğini göstermektedir.

³⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 1423), 1/195.

³⁶ Nisâ, 4/20.

³⁷ Mûmtehhine, 60/10.

Sonuç

Conclusion

Bu çalışmanın temel amacı, özellikle Nisa Suresi 34. ayete yapılan yanlış ve art niyetli yorumlara karşı Kur'ân-ı Hakîm'in doğru anlaşılmasını sağlamaktır. Günümüzde özellikle deist ve ateist sosyal medya platformlarında, söz konusu ayet çarpıtılarak İslam'ın kadınları sürekli dövmeyi öğütlediği yönünde yanlış bir algı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Yapılan araştırmalar ve klasik fıkıh kaynaklarının incelenmesi neticesinde, bu tür iddiaların asılsız olduğu anlaşılmaktadır.

İslam hukukuna göre, Nisa Suresi 34 kapsamındaki “darb” ifadesi bağlamından koparılıp kullanıldığında yanlış anlaşılmalara sebep olmaktadır. Kadının kocası tarafından dövülmesi, aslında yalnızca aşırı uç durumlarda ve iz bırakmayacak şekilde ruhsat verilmiş bir önlemdir. Amaç, kadının hak ettiği saygıyı hatırlaması ve aile birliğinin korunmasıdır. Allah Teâlâ, mümin kadınları dışarıdaki erkeklerle ilişkilerinde uyararak korunmalarını öğütlemiş, aynı şekilde erkekleri de aile bireylerinin haklarını gözetme sorumluluğu ile yükümlü kılmıştır.

Evlilik, bireylerin maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılayan toplumsal bir kurumdur. Bu bağlamda tarafların aile büyüklerinin rızası ve özenli araştırma süreçleri, evlilik bağının sağlamlığını artırmaktadır. İslam öncesi Arap toplumunda kadına yönelik sınırsız boşama ve zulüm anlayışı, İslam tarafından engellenmiş; bâin talâk hükümleri ile kadının onuru korunmuştur.

Kadınlar, evlilikten bekledikleri hakları göremediklerinde mahkemeye başvurarak boşanma talep edebilirler. Bu taleplerin gerekçeleri; hastalık, kusur, buluş muhayyerliği, fena muamele ve şiddetli geçimsizlik olarak özetlenebilir. Fena muamele, fiziksel, manevî, ekonomik ve cinsel boyutlarda değerlendirilmektedir.

Fiziksel fena muamelede, darb öncesinde çözüm arayışları ve hakem tayini uygulamaları önem taşımaktadır. Nisâ Suresi 35. âyet, tarafların barıştırılması gerektiğini belirtirken, 36. âyet, tüm insanlara iyi davranmayı öğütlemektedir. Bu çerçevede, eşler arasında fiziki şiddet uygulamak İslam hukuku açısından kabul edilemez.

Manevî fena muamele, haysiyetsiz yaşam sürmek, zina isnadı ve dinî değerlere hakaret gibi durumları kapsar. Kadın, bu tür ihlaller karşısında mahkemeye başvurarak boşanma talep edebilir. Ekonomik fena muamele, nafakanın temin edilmemesi ve mehir hakkının eksik verilmesi ile ilgilidir. Cinsel fena muamele, meşru ilişki haklarının ihlali ve livata gibi yasak fiilleri içerir. Tüm bu haller, İslam hukuku açısından kadının boşanma talep etmesi için meşru gerekçeler olarak kabul edilmektedir.

İslam hukukunda erkeğin boşama hakkı bulunmakla birlikte, kadının tefrîk talebinde bulunabileceği durumlar da dikkate alınmıştır. Yargı kararıyla gerçekleşen boşanma bâin talâk olarak değerlendirilir ve tarafların yeniden evlenebilmesi için yeni bir nikâh ve

mehir gerekmektedir. İla ve tefrîk uygulamaları, kadınların mağduriyetini önlemeye yöneliktir.

Kadının evlilik hayatında sahip olduğu haklar; nafaka, mehir, mesken ve cinsel haklar ile korunmaktadır. Bu hakların ihlali durumunda kadın, mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabilir. Böylece İslam hukuku, aile birliğini korurken, tarafların haklarını da güvence altına almıştır.

Bu çalışma kapsamında önermek istediğim hususları şu şekilde ifade edebilirim:

1. **Aile ve Dini Rehberlik Büroları:** Boşanma aşamasındaki tarafların, din görevlileri tarafından yönlendirilmesi, hakem tayini uygulamaları ile aile içi anlaşmazlıkların çözülmesi teşvik edilmelidir.
2. **İçki ve Kumar Yasaklarının Uygulanması:** Aile içi şiddeti azaltmak amacıyla, İslam hukukundaki tedbirler Türk ceza kanununa dahil edilebilir.
3. **Delil ve Şahitlerin Önemi:** “Kadının beyanı esastır” gibi tek taraflı ilkeler yerine, delil ve şahitlerin beyanına dayalı uygulamalar benimsenmelidir.
4. **Hakem Tayini Uygulanması:** Boşanma aşamasında hakem tayini, taraflar arasında şiddet ortamının oluşmasını önleyebilir ve aile hukukunun korunmasını sağlayabilir.
5. **Nafaka Düzenlemeleri:** Süresiz nafaka uygulamaları yerine, iddet müddeti boyunca nafakanın ödenmesi hakkaniyetli bir çözüm olabilir.
6. **Boşanma Davalarının Süresi:** Davaların kısa sürede sonuçlanması, tarafların gerginliğini azaltabilir ve aile içi şiddet riskini düşürebilir.
7. **Ekonomik Denklik:** Evlenmek isteyen bireylerin ekonomik düzeyleri arasındaki denklik, aile içi çatışmaları azaltıcı bir faktör olarak değerlendirilebilir.
8. **Aile Desteği:** Evlendiren ebeveynlerin kızlarının aile huzurunun sağlanmasına katkı vermesi, kadına yönelik fena muameleyi azaltıcı bir önlem olarak önemlidir.

Sonuç olarak, İslam hukuku, kadının haklarını korumakta, aile birliğini gözetmekte ve taraflar arasında adaleti tesis etmektedir. Fiziksel, manevî, ekonomik veya cinsel fena muameleye uğrayan kadın, mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabilir. Bu yönüyle İslam hukuku hem toplumsal düzeni hem de bireylerin onur ve haklarını güvence altına almış olmaktadır.

Kaynakça

- Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî. *Bidâyetü'l-mübtedî*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Ali Subh, ts.
- Abdullah b. Abbâs. *Garîbü'l-Kur'ân: Mesâilu Nâfi' b. el-Ezrak*. y.y.: t.y.
- Abdûlmelik b. Habîb. *Edebu'n-Nisâ*. thk. Abdûlmecîd Türkî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1992.
- Abdülvehhâb Hallâf. *Ahkâmu'l-ahvâlî's-şahsiyye*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1938.
- Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, 1983.
- Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *Tefsîru Abdürrezzâk*. thk. Mahmûd Muhammed Abduh. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- Acar, Halil İbrahim. *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Acar, Halil İbrahim. "Talâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmâm Ahmed*. thk. Hâlid er-Rabbât - Seyyid İzzet İd. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Felâh, 1430/2009.
- Ahmed b. Hanbel. *Fezâilî's-sahâbe*. thk. Vasiullah b. Muhammed Abbas. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsne'd*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ahmed b. Hanbel. *ez-Zühd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Ahmed b. Süleyman b. Eyûb. *Mevsûatu mehâsini'l-İslâmiyye*. 10 Cilt. Dâru İlâfî'd-Devliyye, 2015.
- Aile ve Dini Rehberlik Büroları. *Kadınlar Tarafından Boşanmaya Yönelik Sorulan Sorular*. Türkiye: 2020.
- Akbel, Mustafa. "Galata Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlıda Kadının Ekonomik Hayattaki Tasarrufları". *Tarih ve Gelecek Dergisi* 7/2 (2021), 745-757.
- Aksu, Mehdi. *Sünnete Uygun Evlilik ve Aile Hukuku*. 4. Baskı. Ankara: Mir Yayınları, 2021.
- Altıparmak, İpek Beyza. "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Boyutları: Ankara Örneği". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/1 (2019), 55-76.

- Aras, Bahattin. “Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortium)”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18/2 (2010), 215-242.
- Askalânî, İbn Hacer. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Mehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/389-391. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Aynî, Bedrüddîn. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. thk. Eymen Sâlih Şa'bân. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Bağdâdî, Kadı Ebû Muhammed Abdulvahhâb. *el-Meûne alâ mezhebi âlimi'l-Medîne*. thk. Humeş Abdulhak. Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, ts.
- Baimurzaev, Chyngyz. *İslam Hukukunda Zina Suçu Dışındaki Cinsel Suçların Hukuki Sonuçları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Bakkaloğlu, Abdussamet. “Tefvîz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/310-311. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn. *Meâlimü't-Tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. M. Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1417/1997.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Beyzâvî, Nâsiruddin. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.
- Binay, Murat. “Türkiye’de Boşanma Nedenlerinin Analizi ve Alternatif Uyuşmazlık Yöntemleri”. *Ombudsman Akademik* 5/9 (2019), 237-267.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Cemaatü mine'l-Ulemâ. 8 Cilt. Bulak: dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1296.
- Canarslan, Gökçe. “Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Davranışın, Genel Boşanma Sebepleriyle İlişkisi”. *International Journal of Social And Humanities Sciences* 1/2 (2017), 95-104.
- Çeker, Orhan. “Kız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/541-542. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Demirbaş, Zeynep Ferda. *Aile Bireylerine Karşı Fena Muamele*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Demirci, İsa. “İslâm Hukukunda Terk Nedeniyle Boşanmanın Türk Hukukuyla Mukayeseli Olarak İncelenmesi”. *Diyanet İlmî Dergi* 58/3 (2022), 1071-1094.

- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Döndüren, Hamdi. "Îlâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Düsûkî, Şemseddîn Muhammed. *Hâşiyetü'd-Düsûkî alâş-Şerhi'l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebüs-suûd Efendi, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ekinci, Kutbettin. "Nisa 34. Ayette Hitap Açısından 'Darb' Meselesi". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 13/1 (Nisan 2021), 253-254.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Ergül Topçu, Aysun - Topçu, Gökhan. "Cinsel Saldırganlık". *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)* 3/3 (2018), 319-331.
- Ferahîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Fidan, Yılmaz - Altıntaş, Hüseyin. "İslâm Aile Hukukundan Hareketle Ailede İdeal Eş Modeli". *Uluslararası İslâm ve Model İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı*. ed. M. Akif Özdoğan vd. 2: 762-770. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Fidan, Yılmaz. *İslâm Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu*. Konya: Palet Yayınları, e-kitap, 2023.
- Fidan, Yılmaz. "Gümüşhanevî'de Aile Hukuku: Nikâh-Talâk ve Âdâbı". *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. İhsan Günaydın vd. 671-695. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Güner, Osman. "İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2007), 51-63.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh. *el-Musannefi'l-ehâdis ve'l-âsar*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Beyrut: Dâru't-Tâc, 1989.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî. *el-Muhallâ bi'l-âsar*. thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl. *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1999.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulv. 15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebû'l-Velîd. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktasid*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed. *Mecmûu fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. 37 Cilt. Medine: Mecma'u'l-Melik Fahd, 1425/2004.
- İnce, İrfan. "Ridde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/91-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Karanfil, Ramazan vd. "Türkiye'de Eşe Karşı Anal Yoldan Cinsel Saldırıları". *Journal of Clinical and Experimental Investigations* 5/4 (2014), 529-533.
- Karslı, İlyas. *İslam Hukukunda Kazâi Boşanma (Tefrik)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1328/1910.
- Kaya, Osman. "Nisa Suresi 34. Ayet Bağlamında Kur'an ve Sünnete Göre Kadın Erkek Eşitliği ve Kadınların Dövülmesi Meselesi". *Route Educational And Social Science Journal* 4 (2017), 540-544.
- Kıvrım, İsmail. "XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 22 (2007), 357-392.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *el-Muhtasar*. thk. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Atfîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Lecnetü'l-Fetvâ bi's-Şebeketi'l-İslâmiyye. *Fetâva's-Şebeketi'l-İslâmiyye*. thk. Abdullah el-Fakîh. Doha: t.y., 2009.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1991.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasan Ali. *el-Hâvi'l-kebîr fî fikhi mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*. thk. Ali M. Muavvaz - Âdil A. Abdülmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr*. thk. Mahmûd Ebû Dakîka. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1356/1937.
- Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423.
- Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.

- Nesefî, Ebû'l-Berekât. *Kenzü'd-Dekâik*. thk. Sâid Bektaş. İstanbul: Dârü's-Sirâc, 1432/2011.
- Özkorkut, Ünal. "İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54/3 (2005), 231-248.
- Resmi Gazete. *Türk Ceza Kanunu*. Kanun No: 5237. Ankara: 2004.
- Sahnûn b. Saîd et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Sargın, Elif. "Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanmanın Şartları Üzerine Bir İnceleme". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 28/1 (2020), 349-382.
- Selçuk, Hava. "Kadına Uygulanan Şiddetin Osmanlı Mahkeme Tutanaklarına Yansımaları". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2013), 109-126.
- Semerkindî, Alâüddîn. *Tuhfetü'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994.
- Serahsî, Ebû Bekr. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Mısır: Matbaatü's-Saâde, ts.
- Serahsî, Ebû Bekr. *Şerhu's-Siyerî'l-kebîr*. thk. Selâhaddin el-Müneccid. 5 Cilt. Kahire: Şirketü'l-İlânâtî's-Şarkıyye, 1971.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1990.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.
- Uysal, Gökhan. *İslam Hukuku Açısından Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik Nedeniyle Kazâi Boşanma*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Ülgen, Emrullah. "Nisâ 34. Ayeti Bağlamında Kadın-Erkek Üstünlüğü Olgusunun Geleneksel Ve Modern Yorumu (İlk Dönem Bazı Tefsirlerle Tefsirü'l-Menâr Arasında Bir Mukayese)". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 63 (2017), 265.
- Yaman, Ahmet. "Zihâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/387-389. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yıldırım, Şeyda - Akkuş, Sedat. "Erkeklerin Kadına Yönelik Fiziksel Şiddet Uygulamasına Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/4 (2018), 1368-1388.
- Zeylaî, Cemâlüddîn. *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1997.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû*. 11 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, ts.

References

- ‘Abd al-Jalīl al-Farghānī al-Marghīnānī. *Bidāyat al-mubtadī*. 2 vols. Cairo: Maktabat wa-Maṭba‘at Muḥammad ‘Alī Ṣubḥ, n.d.
- ‘Abd Allāh b. ‘Abbās. *Gharīb al-Qur’ān: Masā’ilu Nāfi‘ b. al-Azraq*. N.p., n.d.
- ‘Abd al-Malik b. Ḥabīb. *Adab al-nisā’*. ed. by ‘Abd al-Majīd Turkī. Beirut: Dār al-Gharb al-Islāmī, 1992.
- ‘Abd al-Wahhāb Khallāf. *Aḥkām al-aḥwāl al-shakḥīyya*. Cairo: Dār al-Kutub al-Miṣriyya, 1938.
- ‘Abd al-Razzāq b. Hammām al-Ṣan‘ānī. *al-Muṣannaḥ*. ed. by Ḥabīb al-Raḥmān al-A‘zamī. 11 vols. Beirut: al-Majlis al-‘Ilmī, 1983.
- ‘Abd al-Razzāq b. Hammām al-Ṣan‘ānī. *Tafsīr ‘Abd al-Razzāq*. ed. by Maḥmūd Muḥammad ‘Abduh. 3 vols. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 1419.
- Acar, Halil İbrahim. *Ana Hatlarıyla İslām Aile Hukuku*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Acar, Halil İbrahim. *İslām Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Acar, Halil İbrahim. *İslām Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Acar, Halil İbrahim. “Talāk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*. 39: 496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aḥmad b. Ḥanbal. *al-Jāmi‘ li-‘ulūm al-Imām Aḥmad*. ed. by Khālīd al-Rabbāṭ and Sayyid ‘Izzat ‘Īd. 11 vols. Cairo: Dār al-Falāḥ, 1430/2009.
- Aḥmad b. Ḥanbal. *Faḍā’il al-ṣaḥāba*. ed. by Waṣī Allāh b. Muḥammad ‘Abbās. Beirut: Mu’assasat al-Risāla, 1983.
- Aḥmad b. Ḥanbal. *al-Musnad*. ed. by Shu‘ayb al-Arna’ūt et al. 50 vols. Beirut: Mu’assasat al-Risāla, 2001.
- Aḥmad b. Ḥanbal. *al-Zuhd*. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 1999.
- Aḥmad b. Sulaymān b. Ayyūb. *Mawsū‘at maḥāsīn al-Islāmiyya*. 10 vols. N.p.: Dār İlāf al-Dawliyya, 2015.
- Aile ve Dini Rehberlik Büroları. *Kadınlara Tarafından Boşanmaya Yönelik Sorulan Sorular*. Türkiye, 2020.
- Akbel, Mustafa. “Galata Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlıda Kadının Ekonomik Hayattaki Tasarrufları”. *Tarih ve Gelecek Dergisi* 7/2 (2021), 745-757.
- Aksu, Mehdi. *Sünnete Uygun Evlilik ve Aile Hukuku*. 4th ed. Ankara: Mir Yayınları, 2021.

- Altıparmak, İpek Beyza. “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Boyutları: Ankara Örneği”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/1 (2019): 55-76.
- Aras, Bahattin. “Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortium)”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18/2 (2010), 215-242.
- al-‘Asqalānī, Ibn Hajar. *Fath al-bārī bi-sharḥ Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*. ed. by Muḥammad Fu’ād ‘Abd al-Bāqī. 13 vols. Beirut: Dār al-Ma‘rifa, 1379.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Mehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 389-391. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- al-‘Aynī, Badr al-Dīn. *al-Bināya fī sharḥ al-Hidāya*. ed. by Ayman Şālih Sha‘bān. 13 vols. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 2000.
- al-Baghdādī, Qāḍī Abū Muḥammad ‘Abd al-Wahhāb. *al-Ma‘ūna ‘alā madhhab ‘ālim al-Madīna*. ed. by Ḥumaysh ‘Abd al-Ḥaqq. Mecca: al-Maktaba al-Tijāriyya, n.d.
- Baimurzaev, Chyngyz. *İslam Hukukunda Zina Suçu Dışındaki Cinsel Suçların Hukuki Sonuçları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, MA Thesis, 2014.
- Bakkaloğlu, Abdussamet. “Tefvîz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 310-311. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- al-Baghawī, Abū Muḥammad al-Ḥusayn. *Ma‘ālim al-tanzīl fī tafsīr al-Qur’ān*. ed. by M. ‘Abd Allāh al-Namr et al. 8 vols. Riyadh: Dār Ṭayba, 1417/1997.
- al-Bayhaqī, Abū Bakr Aḥmad b. al-Ḥusayn. *al-Sunan al-kubrā*. ed. by Muḥammad ‘Abd al-Qādir ‘Aṭā. 11 vols. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 2003.
- al-Bayḍāwī, Nāṣir al-Dīn. *Anwār al-tanzīl wa-asrār al-ta’wīl*. ed. by Muḥammad ‘Abd al-Raḥmān al-Mar‘ashlī. 5 vols. Beirut: Dār Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī, 1418.
- Binay, Murat. “Türkiye’de Boşanma Nedenlerinin Analizi ve Alternatif Uyuşmazlık Yöntemleri”. *Ombudsman Akademik* 5/9 (2019), 237-267.
- al-Bukhārī, Abū ‘Abd Allāh Muḥammad. *al-Jāmi‘ al-ṣaḥīḥ*. ed. by Jamā‘a min al-‘ulamā’. 8 vols. Bulaq: Dār al-Ṭibā‘a al-‘Āmira, 1296.
- Canarslan, Gökçe. “Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Davranışın, Genel Boşanma Sebepleriyle İlişkisi”. *International Journal of Social And Humanities Sciences* 1/2 (2017), 95-104.
- Çeker, Orhan. “Kız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 541-542. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- al-Dāraquṭnī, Abū al-Ḥasan ‘Alī b. ‘Umar. *al-Sunan*. ed. by Shu‘ayb al-Arna’uṭ et al. 5 vols. Beirut: Mu’assasat al-Risāla, 2004.
- Demirbaş, Zeynep Ferda. *Aile Bireylerine Karşı Fena Muamele*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, MA Thesis, 2006.

- Demirci, İsa. “İslâm Hukukunda Terk Nedeniyle Boşanmanın Türk Hukukuyla Mukayeseli Olarak İncelenmesi”. *Diyanet İlmî Dergi* 58/3 (2022), 1071-1094.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 vols. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Döndüren, Hamdi. “İlâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- al-Dusûqî, Shams al-Dîn Muḥammad. *Ḥāshiyat al-Dusûqî ‘alâ al-Sharḥ al-kabîr*. 4 vols. Beirut: Dār al-Fikr, n.d.
- Abū Dāwūd, Sulaymān b. al-Ash‘ath. *al-Sunan*. ed. by Shu‘ayb al-Arna‘ūt and Muḥammad Kāmil Qaraballî. 7 vols. Beirut: Dār al-Risāla al-‘Ālamiyya, 2009.
- Ebüsşuûd Efendi, Muḥammad b. Muḥammad. *Irshād al-‘aql al-salîm ilâ mazāyâ al-Kitāb al-Karîm*. 9 vols. Beirut: Dār İhyâ‘ al-Turāth al-‘Arabî, n.d.
- Ekinci, Kutbettin. “Nisa 34. Ayette Hitap Açısından ‘Darb’ Meselesi”. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 13/1 (April 2021), 253-254.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Ergül Topçu, Aysun, and Gökhan Topçu. “Cinsel Saldırganlık”. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)* 3/3 (2018), 319-331.
- al-Farāhîdî, Khalîl b. Aḥmad. *Kitāb al-‘Ayn*. ed. by Mahdî al-Makhzûmî and İbrāhîm al-Sāmarrā‘î. 8 vols. Beirut: Dār wa-Maktabat al-Hilāl, n.d.
- Fidan, Yılmaz, and Hüseyin Altıntaş. “İslâm Aile Hukukundan Hareketle Ailede İdeal Eş Modeli”. In *Uluslararası İslâm ve Model İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. M. Akif Özdoğan et al., 2:762-770. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Fidan, Yılmaz. *İslâm Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu*. Konya: Palet Yayınları, e-book, 2023.
- Fidan, Yılmaz. “Gümüşhanevî’de Aile Hukuku: Nikâh-Talâk ve Âdâbı”. In *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. İhsan Günaydın et al., 671-695. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Güner, Osman. “İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2007), 51-63.
- Ibn Abî Shayba, Abū Bakr ‘Abd Allāh. *al-Muşannaḥ fi al-aḥādîth wa-l-âthār*. ed. by Kamāl Yūsuf al-Ḥūt. 7 vols. Beirut: Dār al-Tāj, 1989.
- Ibn Ḥazm, Abū Muḥammad ‘Alî. *al-Muḥallâ bi-l-âthār*. ed. by ‘Abd al-Ghaffār Sulaymān al-Bundārî. 12 vols. Beirut: Dār al-Fikr, n.d.
- Ibn Kathîr, Abū al-Fidâ‘ İsmâ‘îl. *Tafsîr al-Qur‘ân al-‘azîm*. ed. by Sāmî b. Muḥammad Salāma. 8 vols. Riyadh: Dār Ṭayba, 1999.

- Ibn Qudāma, Muwaffaq al-Dīn. *al-Mughnī*. ed. by ‘Abd Allāh b. ‘Abd al-Muḥsin al-Turkī and ‘Abd al-Fattāḥ M. al-Ḥulw. 15 vols. Riyadh: Dār ‘Ālam al-Kutub, 1417/1997.
- Ibn Māja, Abū ‘Abd Allāh Muḥammad. *al-Sunan*. ed. by Shu‘ayb al-Arna’ūt and ‘Ādil Murshid. 5 vols. Beirut: Dār al-Risāla al-‘Ālamiyya, 2009.
- Ibn Rushd al-Ḥafid, Abū al-Walid. *Bidāyat al-mujtahid wa-nihāyat al-muqtaṣid*. ed. by ‘Alī Muḥammad Mu‘awwaḍ and ‘Ādil Aḥmad ‘Abd al-Mawjūd. 4 vols. Cairo: Dār al-Ḥadīth, 2004.
- Ibn Taymiyya, Taqī al-Dīn Aḥmad. *Majmū‘ fatāwā*. ed. by ‘Abd al-Raḥmān b. Muḥammad b. Qāsim. 37 vols. Medina: Majma‘ al-Malik Fahd, 1425/2004.
- İnce, İrfan. “Ridde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*. 35/91-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Karanfil, Ramazan, et al. “Türkiye’de Eşe Karşı Anal Yoldan Cinsel Saldırıları”. *Journal of Clinical and Experimental Investigations* 5/4 (2014), 529-533.
- Karslı, İlyas. *İslam Hukukunda Kazâî Boşanma (Tefrik)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, MA Thesis, 1988.
- al-Kāsānī, ‘Alā’ al-Dīn Abū Bakr. *Badā’i‘ al-ṣanā’i‘ fī tartīb al-sharā’i‘*. 7 vols. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 1328/1910.
- Kaya, Osman. “Nisa Suresi 34. Ayet Bağlamında Kur’an ve Sünnete Göre Kadın Erkek Eşitliği ve Kadınların Dövülmesi Meselesi”. *Route Educational And Social Science Journal* 4 (2017), 540-544.
- Kıvrım, İsmail. “XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650–1700)”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 22 (2007), 357-392.
- al-Qudūrī, Abū al-Ḥusayn Aḥmad. *al-Mukhtaṣar*. ed. by Kāmil Muḥammad Muḥammad ‘Uwayḍa. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 1418/1997.
- al-Qurtubī, Abū ‘Abd Allāh Muḥammad. *al-Jāmi‘ li-aḥkām al-Qur’ān*. ed. by Aḥmad al-Bardūnī and Ibrāhīm Aṭṭaysh. 20 vols. Cairo: Dār al-Kutub al-Miṣriyya, 1384/1964.
- Lajnat al-Fatwā bi-l-Shabaka al-Islāmiyya. *Fatāwā al-Shabaka al-Islāmiyya*. ed. by ‘Abd Allāh al-Faqih. Doha: n.p., 2009.
- Mālik b. Anas. *al-Muwatta’*. ed. by Bashshār ‘Awwād Ma‘rūf. 2 vols. Beirut: Mu’assasat al-Risāla, 1991.
- al-Māwardī, Abū al-Ḥasan ‘Alī. *al-Ḥawī al-kabīr fī fiqh madhhab al-Imām al-Shāfi‘i*. ed. by ‘Alī M. Mu‘awwaḍ and ‘Ādil A. ‘Abd al-Mawjūd. 18 vols. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 1999.
- al-Mawṣilī, ‘Abd Allāh b. Maḥmūd. *al-Ikhtiyār li-ta’līl al-Mukhtār*. ed. by Maḥmūd Abū Daqīqa. 5 vols. Cairo: Maṭba‘at al-Ḥalabī, 1356/1937.

- Muqātil b. Sulaymān. *Tafsir Muqātil b. Sulaymān*. ed. by ‘Abd Allāh Maḥmūd Shaḥḥāta. 5 vols. Beirut: Dār Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī, 1423.
- Muslim b. al-Ḥajjāj. *al-Jāmi‘ al-ṣaḥīḥ*. ed. by Muḥammad Fu’ād ‘Abd al-Bāqī. 5 vols. Cairo: Maṭba‘at ‘Īsā al-Bābī al-Ḥalabī, 1955.
- al-Nasafī, Abū al-Barakāt. *Kanz al-daqa’iq*. ed. by Sâid Bektaş. İstanbul: Dār al-Sirāj, 1432/2011.
- Özkorkut, Ünal. “İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54/3 (2005), 231-248.
- Resmi Gazete. *Türk Ceza Kanunu*. Law No. 5237. Ankara, 2004.
- Şahnūn b. Sa‘īd al-Tanūkhī. *al-Mudawwana al-kubrā*. 4 vols. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 1415/1994.
- Sargın, Elif. “Türk Hukukunda Anlaşılabilir Boşanmanın Şartları Üzerine Bir İnceleme”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 28/1 (2020), 349-382.
- Selçuk, Hava. “Kadına Uygulanan Şiddetin Osmanlı Mahkeme Tutanaklarına Yansımaları”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2013), 109-126.
- al-Samarqandī, ‘Alā’ al-Dīn. *Tuḥfat al-fuqahā’*. 3 vols. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 1414/1994.
- al-Sarakhsī, Abū Bakr. *al-Mabsūṭ*. 30 vols. Egypt: Maṭba‘at al-Sa‘āda, n.d.
- al-Sarakhsī, Abū Bakr. *Sharḥ al-Siyar al-kabīr*. ed. by Şalāḥ al-Dīn al-Munajjid. 5 vols. Cairo: Sharikat al-İ‘lānāt al-Sharqiyya, 1971.
- al-Shāfi‘ī, Muḥammad b. Idrīs. *al-Umm*. ed. by Rif‘at Fawzī ‘Abd al-Muṭṭalib. 11 vols. Beirut: Dār al-Fikr, 1990.
- al-Ṭabarī, Abū Ja‘far Muḥammad. *Jāmi‘ al-bayān ‘an ta’wīl āy al-Qur’ān*. ed. by ‘Abd Allāh b. ‘Abd al-Muḥsin al-Turkī. 26 vols. Cairo: Dār Hajar, 1422/2001.
- al-Tirmidhī, Abū ‘Īsā Muḥammad. *al-Sunan*. ed. by Aḥmad Muḥammad Shākir et al. 5 vols. Cairo: al-Maktaba al-Islāmiyya, n.d.
- Uysal, Gökhan. *İslam Hukuku Açısından Fena Muamele ve Şiddetli Geçimsizlik Nedeniyle Kazâi Boşanma*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, MA Thesis, 2023.
- Ülgen, Emrullah. “Nisâ 34. Ayeti Bağlamında Kadın-Erkek Üstünlüğü Olgusunun Geleneksel Ve Modern Yorumu (İlk Dönem Bazı Tefsirlerle Tefsirü’l-Menâr Arasında Bir Mukayese)”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 63 (2017), 265.
- Yaman, Ahmet. “Zihâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 387-389. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Yıldırım, Şeyda, and Sedat Akkuş. “Erkeklerin Kadına Yönelik Fiziksel Şiddet Uygulamasına Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/4 (2018), 1368-1388.
- al-Zayla‘ī, Jamāl al-Dīn. *Naşb al-rāya li-takhrīj aḥādīth al-Hidāya*. ed. by Muḥammad ‘Awwāma. 4 vols. Beirut: Mu’assasat al-Rayyān, 1997.
- al-Zuḥaylī, Wahba. *al-Fiqh al-Islāmī wa-adillatuhu*. 11 vols. Damascus: Dār al-Fikr, n.d..

Gökhan Uysal

İslam Hukukunda Aile İçi Şiddete Maruz Kalan Kadının Boşanma Hakkı

The Right of a Woman Subjected to Domestic
Violence to Divorce in Islamic Law

Bu çalışma, İslam hukuku açısından aile içi şiddete maruz kalan kadının boşanmayı talep etme hakkını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Çalışmada, kadının evlilik birliği içindeki mağduriyetinin hukuki temelleri, şiddetin niteliği ve boşanma hakkının sınırları incelenmektedir. Özellikle Kur'an, hadis ve klasik fıkıh kaynakları ışığında, kadının güvenliğinin ve onurunun korunması amacıyla İslam hukukunun öngördüğü boşanma sebepleri detaylı olarak analiz edilmiştir. Ayrıca, farklı mezheplerin yaklaşımları karşılaştırmalı olarak sunulularak, kadının haklarının uygulanabilirliği ve modern toplum bağlamındaki yorumları tartışılmıştır. Çalışma hem akademik araştırmalara hem de uygulamada hukukçular, din görevlileri ve kadın hakları savunucuları için rehber niteliği taşımaktadır. Sonuç bölümünde, İslam hukukunda kadının boşanma hakkının, şiddet mağduru kadınların korunmasında hayati bir araç olduğu vurgulanmakta ve bu hakların etkin bir şekilde kullanılmasının önemi ortaya konmaktadır.

www.yayin.okuokut.org